

М. Д. Захарійчук, А. І. Мовчун

УКРАЇНСЬКА МОВА 3

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр-922
3-38

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України № 994 від 17. 07. 2013 р.)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Умовні позначення:

— тема уроку;

— робота в парах,
читання діалогів;

— робота в групах;

— завдання на вибір;

— завдання підвищеної
складності;

— словник;

— домашнє завдання;

— урок розвитку писемного
мовлення.

Захарійчук М. Д.

3-38 Українська мова : підруч. для 3 кл. загальноосвітн. навч.
закл. / М. Д. Захарійчук, А. І. Мовчун. — К. : Грамота, 2013. —
176 с.: іл.

ISBN 978-966-349-410-4

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту початкової загальної освіти і побудований за такими змістовими лініями: мовленевою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.

У навчальному змісті підручника використано текстоцентричні підходи, що дає змогу на основі тексту формувати основну комунікативну компетентність третьокласників. Уміщені тексти, прислів'я, приказки, легенди сприятимуть розвитку духовно-моральних якостей, емоційної й естетичної чутливості учнів.

Видання призначене для учнів, учителів, методистів, батьків.

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 81.2Укр-922

ISBN 978-966-349-410-4

© Захарійчук М. Д., Мовчун А. І., 2013
© Видавництво «Грамота», 2013

Герб

Прапор

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика М. Вербицького

Слова П. Чубинського

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Мій край чудовий — Україна!
Тут народились ти і я.
Тут над ставком верба й калина,
Чарівна пісня солов'я.

Все найдорожче в цілім світі,
Бо тут почався наш політ.
Цвітуть волошки сині в житі,
Звідсіль ведуть дороги в світ.

І найдорожча рідна мова —
Джерельцем радісно дзвенить.
І мила пісня колискова,
Й Чумацький Шлях кудись зорить.

Надія Красоткіна

МОВА І МОВЛЕННЯ

Мова — найважливіший засіб людського спілкування

1. Прочитайте вірш.

Народилось слово й попливло
Між людьми, у нього є робота.
І заговорило місто та село
Про погоду, про свої турботи...

Олесь Лупій

- Спишіть вірш. Підкресліть іменники.

- Обміняйтеся інформацією: яка «робота» є в слова, у мови. Яке значення має мова для людей?

Мова — найважливіший засіб спілкування між людьми. Спілкуючись, люди висловлюють свої думки, різні почуття — радість, смуток, любов, турботу, жаль, здивування, вдячність та ін., передають інформацію один одному.

У світі налічується понад п'ять тисяч мов.

2. Прочитайте текст. Доповніть його.

Це було колись давно... У розкішному палаці жив жорстокий хан, якого боялися слуги.

Та одного разу володар почув, як вони скаржаться на свою долю. І захотів хан, щоб їхні діти не спілкувалися між собою.

Він наказав забрати в них малих дітей і поселити їх у далекому замку. Доглядали немовлят німі годувальниці.

Через 12 років хан викликав дітей до себе й заговорив із ними. Але...

- Поміркуйте, чи навчилися діти спілкуватися. Чому вони не вміли говорити? Про що свідчить цей випадок?

3. Прочитайте текст. Перекажіть.

Обов'язковою для спілкування в кожній сім'ї має стати рідна мова. Яка мова, така й душа. Яка буде сім'я, така буде й країна. Без рідної мови ви не навчитеся любити так, як треба, рідний край (За Борисом Грінченком).

- Спишіть текст. Поясніть зміст кожного речення.
- Поясніть правопис підкреслених слів. Зробіть звуко-буквений аналіз слова, у якому 5 звуків і 4 букви.

4. Запишіть прислів'я. Поясніть його.

Слово, наче птах, народжується з крилами.

- Відшукайте 5 прислів'їв про мову. Запишіть їх і поясніть.

Рідна і державна мова

5. Прочитайте вірш. Вивчіть його напам'ять. Чому автор називає рідну мову *материнською*?

Рідна мово материнська,
Ти — душа мого народу.

Будь від роду і до роду,
Рідна мова материнська!

Данило Кононенко

- Запишіть вірш із пам'яті. Підкресліть прикметники.

Рідна мова — це мова рідного народу, рідної країни. Рідна мова для українців — українська мова. Вона є рідною і для тих українців, які живуть в інших країнах світу.

6. Прочитайте вірш.

Ніжна, мила, світанкова,
Ясна, чиста, колискова,
Мелодійна, дзвінкотюча,
Дивна, радісна, співуча,
Солов'їна, барвінкова
Українська мова!

Ігор Січовик

- Якими ознаками наділив автор рідну мову?
- Зробіть звуко-буквений аналіз виділеного слова.
- Доповніть речення 5 прикметниками з вірша. Запишіть.

Українська мова — ...

7. Прочитайте текст. Перекажіть.

Державна мова — це мова держави.

радіо

В Україні державною мовою є українська. Цією мовою приймають закони, видають книжки, газети та журнали. Її використовують у щоденному спілкуванні, на радіо та телебаченні. Державна мова — це мова освіти й науки.

Усі люди, які живуть в Україні, мають знати державну мову й користуватися нею. Вона об'єднує людей інших національностей, для яких батьківщиною є Україна.

- Спишіть текст. Підкресліть спільнокореневі слова. Позначте корінь.

8. Які держави світу ви знаєте? Якою мовою спілкуються в цих країнах? Запишіть за зразком.

Зразок: Росія — російська, ...

Культура усного та писемного мовлення. Слова ввічливості

9. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.

Спілкува..я з люд..ми свідчит.. про тебе як людину. Ос-
новою спілкува..я є ввічливість. Увічлива людина — доб-
розичлива й уважна. Вона з повагою ставит..ся до інших
людей, поважає думку співбесідника.

Увічлива людина — тактовна, люб'язна й делікатна .
Вона завжди пам'ятає, що добрими словами можна
принести людині радість, а лихими — поранити її
душу.

Д Делікатний — увічливий, завжди готовий виявити
увагу, зробити послугу.

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви. У першому ре-
ченні підкресліть слова, у яких букв більше, ніж звуків.
- Запишіть «чарівні» слова, якими ви користуєтесь у своєму
мовленні.

*Мовлення — це спілкування людей між собою за
допомогою мови. Це мовна діяльність людини.
Мовлення буває усне й писемне.*

*Воно має бути виразним і зрозумілим. Для цього
потрібно дотримуватися культури мовленого слова.*

Спілкуймося красно!

Спілкуючись із людьми, викладайте свої думки послідовно. Говоріть розбірливо, добирайте потрібні слова, завжди закінчуйте думку.

Культуру мовлення псує неправильне наголошування слів. Грубі слова — це ознака невихованості.

У розмові вживайте слова ввічливості.

- **10.** Розгляньте малюнок і складіть діалог «Мій вихідний день», використовуючи слова ввічливості та звертання.

- 11.** Виразно прочитайте сполучення слів із правильними наголосами.

Черговий учень, виконати завдання,
місяць листопад, одинадцятий кілометр,
дванадцять сантиметрів, виразне читання,
нова ознака, поставити запитання,
зв'язне мовлення, наступна зупинка, міцний метал.

сантиметр

метал

- Спишіть ці сполучення слів і запам'ятайте їх вимову.

- **12.** Складіть і запишіть 3 речення з 3 сполученнями слів із вправи 11.

ТЕКСТ

Текст і його ознаки

13. Прочитайте дві групи речень.

1. Біжить, петляє в'юнка стежка. Уже зоране поле. Школярі читають цікаві книжки в бібліотеці. Деревя стоять в осінньому вбранні. Ось там зарості терну.

2. Ось там зарості терну. Верхівки терну аж сині від рясних плодів. Після першого морозу вони стали м'які, приємні на смак. Холодні, сизі* плоди так і просяться, щоб їх хтось з'їв. Ці ягоди вживають для покращання зору (*За Степаном Мацюцьким*).

С *Сізий* — темно-сірий із синюватим полиском; сіро-голубий.

- У якій групі речення пов'язані між собою за змістом? Яку групу речень можна назвати текстом? Чому? Про що автор розкажує в цьому тексті?
- Спишіть текст. Підкресліть прикметники.

Текст — це кілька і більше речень, які розміщені послідовно й пов'язані між собою за змістом. Текст має тему й основну думку.

Тема — це те, про що розповідається в тексті.

Основна думка (ідея) — це те головне, що автор хоче нам сказати.

14. Прочитайте текст.

Чи знайдеться в Україні ліс, у якому б не зустрілася вам **білка**? Певне, немає такого лісу.

Де гілка — там білка. Восени в білки особливо багато клопоту. Треба на зиму заpastися горіхами, **жолудями**, шишками, грибочками.

Чи знаєте ви осінні білчині ігри? Білки граються в хованки. Граються самі із собою, із сонячним зайчиком. Сковзне промінь по дереву — білка за ним. Промінь на гілку — білка за променем. Хто кого ловить — не втямиш (*За Степаном Мацюцьким*).

- Доведіть, що це текст. Визначте тему, основну думку тексту. Що нового ви дізналися про білку з цього тексту? Спишіть останній абзац тексту. Підкресліть дієслова. Перекажіть текст.

15. Прочитайте речення.

Осіння гра. Білчині розваги. Де гілка — там білка. Прощання з осіннім теплом.

- Чи можуть ці речення бути заголовком до тексту про білку?

Заголовок — назва тексту або його частини. Заголовок має бути чітким і коротким. Він містить тему або основну думку тексту.

- **16.** Спишіть перший і другий абзаци вправи 14. Доберіть заголовок до другого абзацу. У виділених словах підкресліть букви, які позначають дзвінки приголосні звуки.

Змістовий зв'язок між частинами тексту

- 17. Прочитайте текст. Перекажіть.**

Сьогодні в Марійки день народження. Вона так його чекала!

Дівчинка отримала багато подарунків. Серед них була дуже гарна лялька Барбара, або Барбі. Висока, струнка, блакитноока. Вії довгі, чорні, ротик маленький, а губки яскраво-червоні. Золоте волосся спадає на спину. На голові — маленька блакитна стрічка.

Радіє Марійка. Як добре, що є день народження! (За Галиною Лебедєвою).

- Доведіть, що прочитане є текстом. Прочитайте зачин тексту.
- Відшукайте в основній частині тексту опис ляльки Барбари. Спишіть. Підкресліть прикметники.
- Прочитайте кінцівку тексту. У якому реченні висловлена основна думка? Спишіть це речення.

18. Прочитайте загадку.

Світлив — і враз потух —
Перетворився в пух.
Горів у траві росистій
Ліхтарик золотистий.

- Скільки речень у загадці? Розташуйте речення в правильному порядку.
- З чим порівнюється в загадці кульбабка? Спишіть перше речення загадки, підкресліть головні слова.

19. Прочитайте.

Війнув вітерець. Розлетілися кульбабкові дітки на пухнастих парашутиках урізнобіч.

Ріс у парку кульбабко. Старенький, зовсім сивий. Дітки його вже вирости, зібралися в путь.

Насіннячко впало в маленьку тріщинку на асфальті.

асфальт

Прогрілася **земля**, задзвеніли струмочки. З насінинки пробився паросток. Дуже скоро **кульбабка** спалахнула жовтим вогником.

вогнище

Присипало його снігом, а під снігом так солодко спати.

— Перша кульбабка! Жовтенька, пухнаста! Хай росте! — сказав водій і об'їхав квіточку (*За Галиною Лебедевою*).

- Чи можна назвати прочитане текстом? Чому? Розташуйте речення за змістом та розвитком подій.
- Визначте тему тексту. Доберіть заголовок.
- Спишіть кінцівку тексту. Доведіть, що в ній висловлена основна думка.

20. Спишіть основну частину тексту вправи 19. До виділених іменників доберіть дієслова, пов'язані за змістом. Підкресліть їх.

Абзац. Роль абзаців у тексті

21. Прочитайте текст.

В одному великому місті жила дівчинка Юля. Звичайна дівчинка: ніс у **ластовинні**^{*}, оченята карі, кіски стирчать. Дівчинка любила кататися на роликах, ласувати морозивом, дивитися мультики та відеокліпи з виступами естрадних зірок.

Але над усе Юля любила малювати. Це Юля робила блискуче. У Юлі була заповітна мрія — стати художником. Не модельєром^{**} чи дизайнером^{***}, а художником, який створює мультфільми (*За Валерієм Герланцем*).

Л Ластовиння — руді цяточки на шкірі.

М Модельєр — фахівець, який створює нові речі.

Д Дизайнер — фахівець, який займається художнім оформленням виробів.

- Визначте тему тексту. Доберіть заголовок.
 - У яких реченнях потрібно замінити слово *Юля* словами *вона, неї*? Для чого замінюємо слова, які повторюються? Спишіть другий абзац удосконаленого тексту.
 - Підкресліть слова, які описують дівчинку.
- Зробіть звуковий аналіз виділеного слова. Складіть із ним речення.

22. Прочитайте текст. Про кого в ньому йдеться?

Сашко навчається в 3 класі. Сьогодні на уроці природознавства його клас із вчителькою Ніною Степанівною ідуть на екскурсію в парк. Усюди на землі лежить мокре листя. Скоро зима.

Після уроків Сашко з мамою пішли купувати теплі чоботи. Продавець допомогла вибрати покупку. Вона подавала різні чобітки, радила, які тепліші. Потім видала чек із покупкою.

Випав перший сніг. Сашко в нових чобітках вийшов у двір. Двірник тітка Тетяна змітала сніг з доріжки. Сашко допоміг дворникові.

- Скільки частин у тексті? Знайдіть слова, які об'єднують ці частини.

 Абзац — це частина тексту, яка містить одне або кілька речень. Абзаци пов'язані між собою за змістом. Кожний абзац починається з нового рядка.

- Спишіть абзац тексту, у якому йдеться про роботу дворника. Підкресліть слово, у якому звуків більше, ніж букв.
- Спишіть абзац тексту, у якому йдеться про роботу продавця. Підкресліть слово, у якому букв більше, ніж звуків.

23. Запишіть слова-назви професій, які описані в текстах вправ 21 і 22. Про які професії ви дізналися вперше?

- Складіть і запишіть по 2 речення про кожну професію.

Ознаки художнього та наукового текстів

24. Прочитайте текст. Перекажіть.

У нирці жив **маленький** ховрашок. Носик **рожевий**. Оченята **меткі**. Вусики **чорненькі**. Хутро **світло-коричневе з біленькими** кінчиками.

Ховрашок зібрався в гості. Одягнув червоного «метелика», прив'язав стрічку до хвоста.

«Скоро стану наче м'якенький бумбончик і перестану пролазити в отвір до нірки, — подумав ховрашок, дивлячись на себе в дзеркало. — Погладшав...» (За Галиною Павлишин).

- Прочитайте виділені слова. Цими словами письменниця описує тваринку. Спишіть перший абзац тексту.
- Куди зібрався ховрашок? Чому він порівнює себе з м'якеньким бумбончиком? Яке слово в тексті є підказкою?

У творі письменниця використала слова, які описують ховрашка, розповідають про нього. Пестливими словами автор передає своє ставлення до персонажа.

Тексти літератури (казки, оповідання, вірші) називають **художніми**.

25. Прочитайте текст.

Ховрашок — невелика тваринка з роду гризунів. Довжина тіла дорослого ховраха від 18 до 30 сантиметрів.

Вони населяють степи й лісостепи України. Живляться степовими рослинами, насінням. Живуть у норах, які самі викопують (З енциклопедії).

- Спишіть перший абзац тексту.
- Зіставте текст вправи 25 з текстом вправи 24. Чи наявні в тексті вправи 25 слова, які описують ховрашка?

Текст, який ви прочитали, називають **науковим**. У наукових текстах подається коротке й точне повідомлення про предмет. У таких текстах відсутні виражальні засоби (пестливі слова, порівняння, слова з переносним значенням та ін.). Правила в підручниках є науковими текстами.

26. Прочитайте тексти.

1. «Забув причесатися», — подумав ховрашок. Він вийняв із кишеньки гребінця й причесав пухнасту спинку та груди. Потім витер білою хустинкою рожевого носика, став «стовпчиком» й оглянувся навколо. Усе добре (За Галиною Павлишин).

2. На осінь і зиму ховрахи в норах упадають у сплячку. Глибина нори — до трьох метрів. Ховрахи можуть спати до шести місяців. Під час сплячки не їдять (З енциклопедії).

- Зіставте тексти. Визначте, який текст — художній, а який — науковий. Поясніть, чому.

- Спишіть художній текст, доповнюючи його третім абзацом із вправи 24.
- Спишіть науковий текст, доповнюючи його другим абзацом із вправи 25.

27. Складіть художній текст про свою улюблену тварину.

Написання правил на тему «Поведінка в осінньому лісі»

28. Розгляньте малюнки. А чи знаєте ви, як поводитися в осінньому лісі?

- Складіть правила поведінки для тих, хто відпочиватиме в осінньому лісі. Використайте для цього матеріал, поданий у «Зошиті з розвитку писемного мовлення».

Ознаки ділового тексту

29. Прочитайте текст.

Перед входом у Київський планетарій* був прикріплений гарно оформлений великий аркуш паперу.

— Що це? — запитав Степанко у своєї старшої сестри Марини.

П *Планетарій* — заклад, у якому демонструють розташування та рух планет і зірок.

— Це оголошення, — відповіла сестричка. — Оголошення — це повідомлення про якийсь захід. Ось послухай, що тут написано:

Оголошення

5 травня 2014 року о 15 годині в актовій залі Київського планетарію відбудеться перше заняття школи «Маленькі астрономи».

Дирекція планетарію

— У цьому тексті так мало написано, — висловив свою думку Степанко.

— Тому що це — діловий текст.

Діловий текст — це текст документів. Цей текст має бути коротким і чітким. Він не містить виражальних засобів (пестливих слів, порівнянь та ін.). Тексти оголошень, законів, документів, наказів — це ділові тексти.

- Спишіть текст оголошення.
- Розкажіть, як ви зрозуміли підкреслене словосполучення.

30. Прочитайте текст. Доберіть заголовок.

Червоне в чорну цяточку сонечко так наліталося, що не сіло, а впало на широчезний дубовий пень.

Воно побачило, що поруч із ним щось вовтузилося сіре й невиразне. То був світлячок. Світлячки тільки вночі яскраві, немов голубі ліхтарики (*За Василем Чухлібом*).

- Який це текст? Чому? Спишіть, підкресліть слова, якими описують сонечко. З чим автор порівнює світлячка? Підкресліть ці слова.

31. Прочитайте речення.

Сонечко і світлячок. Блакитний ліхтарик. Утомлене сонечко.

- Яке з цих речень може бути заголовком до всього тексту вправи 30, а які — до окремих її частин?

32. Складіть власне оголошення, у якому повідомте, що у вашому класі відбудуться батьківські збори.

План тексту

33. Прочитайте текст.

У березовому гаю тихо й мирно лежав ставок між берегами. Вода була чиста й прозора.

На протилежному березі виднівся горбуватий насип у зріст людини. Це хатка бобрів. Важкі колоди підпирали стіни хатки. Вона виглядала наче міцна фортеця.

Усередині хатки, захищені від цілого світу, жили четверо пухнастих клубочків. Маленькі, пухкенькі, з блискучими чорними оченятами. Задні лапки в них були великі, а передні — малесенькі. Плaskі хвостики бобренят здавалися гумовими.

- Визначте тему тексту. Який це текст: художній, науковий чи діловий? Поділіть текст на частини за запропонованим планом (усно). Про що йдеться в кожній частині тексту?

План

1. Ставок у березовому гаю.
2. Хатка бобрів.
3. Пухнасті клубочки.

План тексту — це назви (заголовки) частин тексту, розміщені послідовно за змістом. План допомагає відновити зміст прочитаного. Речення плану можуть бути розповідні, питальні, спонукальні.

- Спишіть частину тексту, яка відповідає першому пункту плану.
- Спишіть частину тексту, яка відповідає другому пункту плану.

34. Прочитайте текст. Перекажіть.

Пізньої осені старі мурахи в мурашнику вкладають малих мурашат спати, але дітки пустують, граються, вередують.

Тоді в мурашнику з'являється коник-стрибунець. Він бере скрипочку й грає мурашатам лагідну мелодію.

Малеча зразу засинає. За ними поринають у сон усі мурашки.

Коник випускає із зелених лапок скрипочку й теж засинає. Він спатиме в мурашнику цілу зиму. Не можна турбувати сонних комах (*За Всеволодом Патапахою*).

- Визначте тему тексту, основну думку (ідею).
- Поділіть текст на частини. Скільки частин у тексті? Кожна частина тексту виділена абзацом.

35. Прочитайте речення лівої та правої колонок. Зіставте їх.

1. Де зимують мурашки?	1. Зимівля мурашок.
2. Яка поведінка малих мурашат?	2. Поведінка малих мурашат.
3. Хто з'являється в мурашнику?	3. Коник у мурашнику.
4. Кого приспав коник?	4. Мурашки заснули.
5. Де засинає коник?	5. Зимовий сон музиканта.

- Чим різняться записані речення в лівій і правій колонках? Чи можуть бути ці речення планом прочитаного тексту вправи 34?

- Спишіть частину тексту вправи 34, яка розкриває зміст четвертого пункту плану.
- Спишіть частину тексту вправи 34, яка відповідає змісту п'ятого пункту плану.

- 36.** Спишіть останній абзац тексту вправи 33. Підкресліть прикметники.

Текст-розповідь

- 37.** Прочитайте загадку.

Дивний **ключ** у небі лине,
Не залізний, а пташиний.
Цим ключем у путь далеку
Відлітають вірні

- Прочитайте подані нижче слова. Яке з них є відгадкою? Чому? Як називаємо ці слова?

Гайстри, веселики, баюни, чорногузи, бусли, бузьки, лелеки.

- Спишіть речення зі словом-відгадкою.
- Яке ще значення має виділене слово? Складіть із цим словом речення (*усно*).

- 38.** Прочитайте текст. Перекажіть.

Лелеки — рід перелітних птахів, який налічує сім видів. Найпоширеніші — лелека білий і лелека чорний. Лелеки поширені майже в усіх країнах Європи. Птахи селяться біля водойм, річок, боліт. Свої гнізда вони часто облаштовують на дахах людських будівель.

Довжина лелеки від дзьоба до хвоста — 1–1,5 метра, розмах крил — до 2 метрів. Дата відльоту в теплі краї —

серпень–вересень, а 19 березня — дата повернення (З енциклопедії).

Ви прочитали *розповідь*. Цей текст — **науково-популярний**.

- Спишіть другий абзац тексту. Які наукові відомості подаються в ньому?

39. Розгляньте малюнки. Складіть розповідь, використовуючи слова з довідки. Доберіть заголовок.

Довідка: батько, Миколка, поранений, крило, птах, узяли, перев'язали, не, пручався, подружився, гуси, кури, півень, ловили, рибу, купували, перезимував, весна, повернулися, з, вирію, приєднався, знайшов, пару, повернувся, до, господарів, почав, будував, гніздо, лелечата.

- Прочитайте складений вами текст.

Ви склали *текст-розповідь*. Це — художній текст.

Текст-розповідь — це текст, у якому йдеться про події, пов'язані між собою, про дії героїв (персонажів) розповіді. Його мета — розповісти, як це було.

- **40.** Складіть і запишіть текст-розповідь про прочитану книжку.

Текст-опис

- 41.** Прочитайте текст.

Ви, мабуть, знаєте, що художник малює фарбами, а письменник творить словами. Щоб писати цікаві тексти, необхідно пізнавати секрети слів.

Сьогодні ми ознайомимося з описом. Описи бувають різні: зображати можна людей, тварин, будинки, вулиці, природу, події та явища. Описуючи, ми словесно малюємо. Якщо це добре зроблено, тоді легше уявити, про що йдеться в тексті (*За Дзвінкою Матіяш*).

- Спишіть другий абзац тексту. Підкресліть слова, які вказують на те, що та кого можна описувати. Перекажіть написане.

Текст-опис — це словесне зображення предмета, істоти, явища, місцевості, приміщень.

42. Прочитайте текст.

— Бабусю, ти бачила фільм «Білий птах з чорною ознакою»? Як називається цей птах? — запитує Оленка.

— Назва цього птаха — лелека. Це незвичайний птах. Він увесь білий, тільки кінці крил — чорні. Коли крила згорнуті, то чорне залишається ззаду. Тому його називають чорногузом. Лелека — символ багатьох країн. Він зображений на печатках, гербах, прапорах, монетах. Про нього складають пісні, пишуть вірші, оповідання, казки й легенди. І він цього заслуговує. Лелека дуже вірний птах. Він завжди повертається до свого гнізда.

- Розгляньте малюнок.

- Складіть текст-опис за поданим планом. Використовуйте слова з довідки. Дотримуйтеся структурних частин тексту. Доберіть заголовок.

План

1. Хто зображений на малюнку?
2. Де лелеки будують гнізда?
3. Яке в них оперення?
4. Які в лелек крила?
5. Яка в них шия?
6. Які в птаха ноги?
7. Які характерні риси лелеки?
8. Як українці турбуються про цього птаха?

Довідка: довга, довгі, довгий, білий, білосніжний, червоний, червоні, чорні, гордий, вірний, турботливий, працюючий, довірливий, сильний, могутній, відданий.

Опишіть зовнішність свого друга (подруги) (усно).

43. Складіть текст-опис ластівки. Запишіть.

Текст-міркування

44. Прочитайте прислів'я.

Де лелека водиться, там щастя родиться. Хто лелеку ображає, той велику шкоду має. Прилетіли лелеки, принесли весну здалека.

- Поясніть, як ви розумієте останнє прислів'я. Пояснюючи, використовуйте такі слова та сполучення слів: *на мою думку, я вважаю, я переконаний (переконана), по-перше, по-друге, отже*.
- Запишіть.

45. Прочитайте текст.

Дід Василь розповідає: «Прилетіли лелеки цієї весни. Не застали гнізда на хаті. Я переніс його на стовп. Сіли, роздивилися — і піднялися в небо.

Ну, **думаю**, покинули нас лелеки. **По-перше**, їхнього гнізда немає. **По-друге**, нового не побачили. **Я був переконаний**, що лелеки нас покинули. Аж раптом дивлюся, спускаються й сідають на нове гніздо. І клекочуть весело.

І я зрадів, ніби сини з далекої дороги повернулися»
(За Яремою Гояном).

- Прочитайте речення, у яких дід Василь розмірковував над тим, чому лелеки можуть покинути його хату. Які слова для цього він використовує?
- Спишіть другий абзац тексту. Зверніть увагу на розділові знаки до і після виділених слів.

Ви списали *текст-міркування*.

Текст-міркування доводить, переконує, пояснює. У таких текстах використовуються такі слова та сполучення слів: *на мою думку, я вважаю, я переконаний (переконана), по-перше, по-друге, отже*.

46. Прочитайте текст.

Святкування Різдва завершується святом Водохреща. Під час цього свята освячують воду. Наші предки дуже шанували воду. Уважалося великим гріхом кинути в річку чи в озеро сміття чи каміння. Вода очищає, напуває, дає життя. Уважали, що вода має велику цілющу силу. З лікувальною метою люди брали воду до сходу сонця в річці, озері, криниці.

- Складіть і запишіть текст-міркування, використовуючи слова та сполучення слів із тексту вправи. Підкреслене речення — це початок вашого міркування. Доберіть заголовок.

47. Прочитайте речення. Складіть текст-міркування за поданим початком. Використовуйте слова та сполучення слів із довідки.

Хліб — це святиня. Його потрібно берегти.

Довідка: я переконаний (переконана), на мою думку, вважаю, важка праця, багато професій, доглядають, сіють, збирають урожай, землероб, мірошник, пекар, продавець.

РЕЧЕННЯ

Закріплення та узагальнення вивченого про речення

48. Прочитайте вірш. Кожне речення виділяйте інтонаційно (у кінці речення голос понижується), між реченнями робіть паузи.

За моїм вікном ростуть
Кедри* і смереки**.
Гарне місце влітку тут
Для бібліотеки.

бібліотéка

Степан Жупанин

К Кедр — південне вічнозелене хвойне дерево.

С Смерéка — багаторічне вічнозелене хвойне дерево з конусоподібною кроною.

- Визначте, скільки речень у цьому тексті. Спишіть. Підкресліть головні слова в першому реченні.

49. Доберіть із довідки такі частини, які утворять за змістом речення.

Хто більше читає, той **Книжка мовчки все ...**
Книжка вчить, як на Людина без книжки, як

Довідка: розкаже, світі жить, більше знає, криниця без води.

- Запишіть утворені прислів'я. Поясніть, як ви їх розумієте (усно).
- У виділеному доповненому реченні підкресліть головні слова.

Свої думки ми висловлюємо **реченнями**. Речення містить закінчену думку.

50. Прочитайте текст, поділивши його на речення. Перекажіть.

За любов до книжок князя Ярослава назвали Мудрим при ньому було засновано першу бібліотеку України її доля невідома вона зберігалася в Софійському соборі Києва де вона зараз куди зникла та перша бібліотека шукаймо її сліди.

- Спишіть текст, розставляючи розділові знаки. Визначте його тип (розповідь, опис, міркування).
- Поясніть написання великої літери.
- Визначте, які речення висловлюють повідомлення, які питання, що спонукають до дії. Які розділові знаки ви поставили в кінці кожного речення? Поясніть свій вибір.

Відповідно до мети висловлювання речення поділяють на **розповідні, питальні та спонукальні**.

51. Складіть текст-міркування на тему «Для чого існують бібліотеки?».

Речення за метою висловлювання

52. Прочитайте та відгадайте загадку.

Маленька, менша від мачини,
Ні з ким не стану на борню*.
А при читанні, коли треба,
Й людини мову зупиню.

Дмитро Білоус

Б Борня — те саме, що боротьба.

- Спишіть загадку. Визначте, скільки в ній речень. Про що вони повідомляють? Доведіть, що за метою висловлювання це розповідні речення.

У розповідних реченнях про щось розповідають і повідомляють.

У кінці розповідних речень ставимо *крапку*.

53. Прочитайте речення з відповідною інтонацією.

Чи користуєтеся ви абонементом? Чи часто ви працюєте в читальному залі? Як вибираєте книжки для читання? Чи маєте домашню бібліотеку? Скільки книжок є у вашій домашній бібліотеці? Які книжки ви любите перечитувати? Герої якої книжки вам подобаються?

А Абонемент — бібліотечна картка читача бібліотеки; відділ у бібліотеці.

- Які це речення за метою висловлювання? Запишіть запитання та відповіді на них.

У питальних реченнях про щось запитують.

У кінці питальних речень ставимо *знак питання*.

54. Прочитайте текст.

Читайте книжку уважно, не поспішайте. Значення незнайомих слів шукайте в словниках або запитайте про це в дорослих.

Запам'ятайте прізвища автора книжки та художника, який намалював ілюстрації до неї.

Поміркуйте, що вам сподобалось у вчинках **героїв**. Кого з героїв засуджує автор? Чи хотіли б ви цю книжку знову перечитати?

- Визначте кількість букв і звуків у виділеному слові.
- Спишіть питальні речення. Прочитайте ті речення, які спонукають до дії. Як називаються такі речення?

Спонукальні речення спонукають до дії. У кінці спонукальних речень ставимо *крапку*.

55. Спишіть спонукальні речення з вправи 54.

Розповідаємо Описуємо Міркуємо

Робота з деформованим текстом

56. Розгляньте малюнки.

- Прочитайте текст у «Зошиті з розвитку писемного мовлення». Упорядкуйте текст за послідовністю подій.

Речення окличні та неокличні

57. Прочитайте текст. Перекажіть.

Огляньмося довкола... Нас чекає люта зима. Які прикмети вказують на неї? Дуже ясно вродила горобина! А скільки шишок, жолудів, яблучок-кисличок! Виросло багато грибів! Це прикмети холодної зими. Природа саме так захищає своїх мешканців. Ну як не дивуватися мудрій природі?! Оберегаймо природу!

- Спишіть текст. Визначте, які в ньому речення за метою висловлювання. Прочитайте ще раз речення, після яких стоїть знак оклику. Передайте почуття захоплення, здивування та радості при читанні цих речень. Ці речення — окличні.

Речення бувають *окличні й неокличні*.

Окличні речення вимовляються з особливим почуттям (радість, захоплення, жаль, смуток, бажання, здивування, хвилювання, застереження, незадоволення та ін.).

У кінці окличних речень ставимо *знак оклику*.

- Назвіть спочатку розповідні окличні речення, а потім — спонукальні окличні й насамкінець назвіть питальне окличне речення.

Окличними можуть бути *розповідні, питальні та спонукальні речення*.

58. Прочитайте текст. Визначте його будову.

У палаці все блищало від чистоти! На стінах і підлозі відбивалися тисячі золотих ліхтарів! У коридорах поставили розкішні квіти. Вони дзвеніли, мов дзвіночки.

Посеред просторої зали сидів імператор. Там зібрався цілий двір! Усі не зводили поглядів із маленької пташки. Аж ось імператор кивнув їй головою.

І соловейко защебетав! Він так задушевно щебетав, що імператор не зміг стримати сліз! (*За Гансом Крістіаном Андерсеном*).

- Доберіть заголовок до тексту. Спишіть. Підкресліть окличні речення.

59. Прочитайте текст із відповідною інтонацією, розставляючи розділові знаки.

Яка чудова рання осінь Що це за стукіт лунає в лісі Це дятел лікує дерево Що за шурхіт у кущах Хто це фиркає Їжачок Він знайшов яблучко.

- Прочитайте підкреслене речення так, щоб інтонаційно виділяти щоразу інше слово.

60. Спишіть вправу 59, розставляючи розділові знаки. Підкресліть окличні речення.

Звертання, розділові знаки при них

61. Прочитайте виразно вірш.

Молоденька хмаринко,
Нема в небі хатинки.
То ж куди ти, хмаринко, підеш?
Йди до нас у хатинку, молоденька хмаринко!

Микола Вінграновський

- Спишіть текст. Визначте, які в ньому речення за метою висловлювання та інтонацією.
- Знайдіть у цих реченнях слово та сполучення слів, які називають того, до кого звертаються.

Слово або сполучення слів, що називають того, до кого звертаються, називаються **звертанням**. Звертання може стояти на початку, у середині й у кінці речення.

На письмі звертання виділяють *комами*. Якщо речення починається звертанням, то після нього можна поставити або *знак оклику*, або *кому*.

- Визначте, у якому реченні вірша звертання стоїть: на початку, у середині, у кінці речення. Зверніть увагу, де ви робили паузи при читанні цих речень.

62. Прочитайте текст. Перекажіть.

Кисличка дуже берегла свої квіти, навіть на вітер сердилася:

горизонт

— Лети собі, вітре, стороною, — благала вона. — Не зривай моїх квітів. Тобі це жарту, а мені яблучка.

А коли хмарка летіла вгорі, вона й тій кричала:

— Хмаронько-голубонько! Не падай градом, не побий мене! Ти розлийся теплим дощем і напій мене!

І всі хмарки розливалися теплим дощем. А вітер ласкаво віяв біля кислички і летів за горизонт (*За Оксаною Іваненко*).

- Спишіть текст. Речення зі звертаннями виділіть інтонаційно. Поясніть розділові знаки при звертанні. Підкресліть звертання. Підкресліть головні слова у виділеному реченні.

63. Запишіть подані слова у формі звертання за зразком.

Тато, мама, сестра, брат, тітка, дядько, дідусь, бабуся, Наталя Григорівна, Марія Дмитрівна, Василь Іванович, Борис Дмитрович.

Зразок: друг — друже, Іван Петрович — Іване Петровичу.

64. Складіть кілька речень зі створеними звертаннями з вправи 63 (*на вибір*).

Члени речення. Головні та другорядні члени речення. Зв'язок слів у реченні

65. Прочитайте виразно вірш, виділяючи інтонаційно головні слова в реченнях.

Жовта гілка жовту білку
Розгойдала залюбки.
Наносили меду бджілки
У пахучі стільники.

Василь Кравчук

- Визначте тип тексту: розповідь, опис чи міркування. Обґрунтуйте відповідь.
- За допомогою питань доведіть, як зв'язуються між собою слова в другому реченні. Запишіть.

(хто?) ... ; (що зробили?) ... ; (чого?) ... ; (куди? у що?) ... ; (які?)

У реченні слова зв'язуються за змістом. Слова в реченні, що відповідають на питання за змістом, називаються **членами речення**.

66. Прочитайте текст.

ФЛЕЙТА* Й ВІТЕР

У саду на лавці сидів Музикант. Він грав на флейті. До його чудової пісні прислухалися пташки, дерева, квіти.

Навіть Вітер приліг під кущем і з подивом слухав гру на флейті...

Пісня замовкла. Музикант поклав флейту на лавку й пішов до хати. Вітер підвівся з-під куща, прилетів до флейти та й подув з усієї сили.

А флейта не грає ... (За Василем Сухомлинським).

Ф *Флэйта* — духовий музичний інструмент.

- Спишіть перший абзац тексту. Поставте питання до підкреслених слів.

Член речення, який називає того, про кого чи про що повідомляється в реченні, називається **підметом**. Підмет відповідає на питання *хто? що?*

- Відшукайте в реченнях першого абзацу тексту члени речення, що вказують, яку дію виконує підмет. Запишіть ці слова за зразком.

Зразок: (хто?) Музикант (що робив?) сидів.

Член речення, який виражає те, що говориться про підмет (яку дію він виконує, хто він є, який він є), називається **присудком**.

Присудок відповідає на питання *що робить? що зробить? що робив? що зробили? що робитимуть? який він є? хто він є?* та ін.

Підмет і присудок — це **головні члени речення**. Усі інші члени речення є **другорядними**.

Підкреслюємо підмет _____, присудок — _____, другорядні члени речення позначаємо —

67. Прочитайте та з'єднайте частини речень. До підметів у лівій колонці знайдіть присудки в правій.

Осінь		на барвистому коні їздить.
Жовтень		плаче холодними сльозами.

- Запишіть речення. Підкресліть головні та другорядні члени.

68. Покажіть зв'язок слів у реченнях вправи 67 за допомогою питань. Запишіть за зразком.

Зразок: (що?) осінь (що робить?) плаче; плаче (як?) сльозами; сльозами (якими?) холодними.

Зв'язок між словами в реченнях. Словосполучення

69. Виразно прочитайте вірш, інтонаційно передайте замилювання героєм твору.

Вийшов слон на перон.	Слон у цирку є артист.
Слон сідає у вагон.	Він об'їздив сотні міст.

Сергій Шаповалов

- Спишіть речення. Підкресліть у них підмети й присудки. У якому реченні присудок відповідає на питання *хто він є?*
- Складіть схему речень за зразком.

Зразок

	хто?	
<u>Слон</u>	↔	<u>вийшов</u>
	що зробив?	
		↓ (куди? на що?)
		на перон .
		

вокзал

70. Прочитайте текст. Перекажіть.

СЛОН МОТІ

В одного раджі* був слон на ймення Моті. Якось уночі йому так захотілося на волю, що він перервав залізний ланцюг і втік.

Недалеко протікала глибока річка. Моті добре скупався. Потім він побіг у джунглі. Нарешті Моті на волі! (За Премом Чандом).

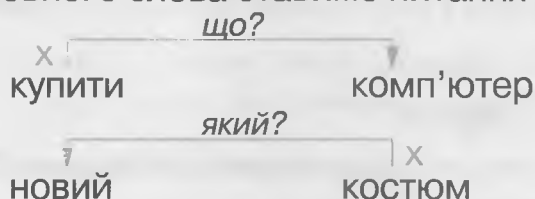
Р Раджа́ — правитель держави в Стародавній Індії.

- Складіть схеми підкреслених речень.

- Доберіть із тексту слова, які залежать від слів: захотілося (кому?)... ; перервав (що?) ... ; ланцюг (який?)

Ви утворили словосполучення.

Словосполучення має **головне** й **залежне слово**. Від головного слова ставимо питання до залежного:

Підмет і присудок не є словосполученням.

71. Прочитайте словосполучення. Поширте їх за допомогою питань (усно).

Дякувати (кому?) товаришеві (за що?)

Навчатися (чого?) мови (якої?)

Вибачати (кому?) мені (за що?)

- Запишіть складені словосполучення. Запам'ятайте їх.

72. Складіть власні речення за поданими схемами.

1. _____ = _____ 2. _____ = _____ .

73. Прочитайте речення.

1. Школярі пишуть диктанти.
2. Школярі пишуть перекази.
3. Школярі пишуть диктанти й перекази.

- Прочитайте перше й друге речення. Визначте головні й другорядні члени речення (*усно*).
- Спишіть третє речення. Поясніть, як його утворили. Яке з речень відповідає цій схемі?

_____ й _____

74. Прочитайте текст. Перекажіть його.

Першу ручку винайшли в Стародавньому Єгипті. Вона була мідною. У мідному стержні містилася тоненька тростина. Її наповнювали темною рідиною. Рідина капала зі стержня. Така ручка бруднила **руки, одяг, папір**.

- Випишіть підкреслені словосполучення. Визначте зв'язок між ними. Підкресліть головні слова в словосполученнях. Запишіть за зразком.

(яку?)

Зразок: ^хручку першу.

- Підкресліть головні й другорядні члени в останньому реченні.

Виділені слова — це *однорідні члени речення*.

Однорідні члени речення відповідають на одне питання та відносяться до одного й того ж слова в реченні.

75. За допомогою сполучників *а, і* об'єднайте частини прислів'їв.

Корінь навчання гіркий. Плід його солодкий. Знання багато місця не займає. В житті допомагає.

76. Запишіть складені прислів'я. У якому з них є два однорідні присудки?

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Пряме й переносне значення слів

77. Прочитайте вірш. Спишіть.

На білу гречку впали роси.
Веселі **бджоли** одгули.
Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли*.

Максим Рильський

М Мла — тут: повітря, насичене найдрібнішим пилом; марево.

- Укажіть кількість звуків і букв у виділеному слові (усно).
- Визначте головні члени речення в перших двох реченнях. Випишіть словосполучення.

78. Прочитайте сполучення слів.

Веселі дівчата — веселі бджоли.

Золота каблучка — золота мла.

Замовкло дитя — замовкло поле.

- Спишіть і зіставте значення підкреслених слів. Визначте, у якому сполученні слів вони вживаються в прямому значенні, а в якому — у переносному.

Слова вживаються в прямому та переносному значеннях. У словосполученні *веселі дівчата* (тобто дівчата, які мають веселу вдачу) слово *веселі* вжито в прямому значенні.

У словосполученні *веселі бджоли* (тобто бджоли, праця яких звеселяє людей) слово *веселі* вжито в переносному значенні.

79. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Визначте його тип (розповідь, опис, міркування). Доберіть заголовок.

Вузенька сте..ка підбігла до кручі. Далі вона повилася крутим берегом над річкою. Крізь в..соку ліщину синіли просвіти на Дніпро.

Софія зупинилася. Вона з тихим хвилюва..ям охопила очима і широку ріку, і золоті піщані острови.

Густий ліс наступав із того берега на прибережну косу (*За Олесем Донченком*).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви.
- Підкресліть словосполучення, у яких слова вживаються в переносному значенні.

80. Доберіть слова з прямим і переносним значенням до слів: *осінь, сонце, руки, вода, білка*. Складіть і запишіть 3 речення зі словами, ужитими в переносному значенні.

Слова, що мають кілька значень

81. Розгляньте малюнки. Хто зображений на малюнках?

- Прочитайте тексти. Визначте значення слова *морж* у текстах.

1. Морж — велика морська тварина, яка живе на Півночі. У нього дуже великі ікла, маленькі очі. Моржі — тварини товариські. Вони живуть сім'єю, захищають один одного.

2. Тих, хто любить зимове купання, називають «моржами». Увійшовши в крижану воду, «морж» занурюється в неї з головою. Таким відомим «моржем» був Порфи́рій Іванов. Навіть у найлютіші морози він ходив роздягненим і босим.

У мові є слова, що мають кілька значень. Одне слово може називати різні предмети, ознаки, дії. *Наприклад*: крило літака, крило будинку, крило вітряка; добра людина, добра страва; іде дощ, іде час.

Значення слів подано в тлумачному словнику.

82. Прочитайте казку. Перекажіть.

ДЛЯ ЧОГО ПІВНЕВІ ГРЕБІНЬ*

У нашого півня червоний гребінь. Уночі, як тільки кури посідають на сідало, він бере свій гребінь і розчісує барвистого хвоста. Через те й хвіст у нього такий. Розчесавши хвоста, півень кладе гребінь на голову, а вдень ходить, розпустивши хвоста (За Василем Сухомлинським).

- Спишіть текст. Підкресліть слово, що має кілька значень.
- Виберіть із словника значення, у якому вживається це слово в тексті.

- Г** *Гре́бінь* — 1) пластинка із зубцями для розчісування волосся;
 2) зубчастий м'ясистий нарост на голові деяких птахів;
 3) вершина чого-небудь (гори, стіни, хвилі);
 4) вузька смужка землі, нагорнена плугом.

- Складіть 2 речення з третім і четвертим значеннями слова *гребінь*.

83. Прочитайте текст. Перекажіть. Доберіть заголовок.

Зібрання банкірів минуло швидко. Голова — чоловік веселий і розумний — невимушено сипав дотепами та примовками.

банкiр

Вислухавши перший звіт, він зауважив: «Голова не на те, щоб тільки шапку носити».

Закриваючи зібрання, він весело промовив: «Одна голова — добре, а дві — краще» (*За Сергієм Демченком*).

- Спишіть текст. Поясніть, користуючись довідкою, значення, з якими вживається слово *голова* (усно).

Довідка: розум; орган людського тіла; керівник.

84. Складіть речення зі словом *земля*, яке вживається в таких значеннях: *планета, берег, горід*.

Розповідаємо Описуємо Міркуємо

Робота з деформованим текстом

85. Розгляньте малюнки.

- Прочитайте текст у «Зошиті з розвитку писемного мовлення», виконайте завдання.

Слова, що звучать однаково, але мають різні значення

86. Прочитайте вірш.

У степу біля криниці
Хазяйнують сніговиці.
**Завивають люті бурі,
Замітають трави бурі.**

криниця

Анатолій Качан

- Спишіть виділене речення. Підкресліть головні та другорядні члени. Назвіть однорідні присудки.
- Визначте, які слова у вірші звучать і пишуться однаково. Запишіть їх значення. Поставте наголос у цих словах.

Слова, які звучать і пишуться однаково, але мають різні значення, є **однозвучними словами**.

Наприклад: коса́ — заплетене волосся, коса́ — інструмент для косіння трави, коса́ — морська чи річкова мілина.

Значення однозвучних слів можна визначити тільки в сполученні з іншими словами.

87. Прочитайте текст.

Щоранку моя мама, Василько і я спостерігали, як орел — пташиний цар — піднімався у височінь синього неба й кружляв над морем.

— Глянь, он літа орел! — зауважила моя мати. — Мабуть, літа йому дозволяють так високо здійматися!

— А чому він самотній? — спитав Василько.

— Мати друзів — це дуже добре, але орел завжди усамітнюється або ж літає зі своєю **подругою**, — відповіла мати (За Євгенією Ясельною).

- Спишіть текст. Підкресліть однозвучні слова. Поставте наголоси.
- Запишіть значення однозвучних слів за зразком.

Зразок: мати — іменник, мати — дієслово.

- Визначте корінь у виділеному слові.

88. Прочитайте текст. Перекажіть.

У міському скверику нас зустріло веселе шебетання птахів. Листя на кленах уже пожовтіло, а горобина завітчалася кораловим намистом. За кленове насіння чубилася зграйка горобчиків. Раптом вони злетіли й сіли на горобину. І на червоній горобині почулися співи горобині.

- Спишіть текст. Знайдіть і підкресліть однозвучні слова. Поясніть їх значення.

 Зробіть звукову схему підкреслених слів.

 89. Прочитайте словосполучення. Складіть із ними речення. Доберіть сполучення слів, у яких підкреслені слова вживалися б в іншому значенні.

Мила дівчина; зелені сади; розумні діти.

Синоніми. Роль синонімів у тексті

90. Прочитайте вірш Анатолія Качана. Чим він цікавий?

По дорозі їхав віз.
Він із лісу дрова віз.
А на греблі через став
Заскрипів наш віз і став.
Я до хати дрова ніс,
І замерз у мене ніс.

- Випишіть слова, що звучать і пишуться однаково.
- Доберіть за зразком до підкреслених слів слова, близькі за значенням.

Зразок: ліс — гай, діброва.

Слова, які мають близьке або однакове значення, але різне звучання, називаються **синонімами**.
Наприклад: велетень, богатир; дружній, братній.
Синоніми подано в *словнику синонімів*.

91. Прочитайте текст. Перекажіть.

Лісовою (доріжкою, стежечкою) (ідуть, простують, ступають) батько і син. Лісовий (струмочок, потічок, ручай) (дзюрчить, дзюркотить, жебонить) у лісовій гущавині.

Назустріч їм іде бабуся.

— Тату, куди бабуся йде? — питає син.

— Зустрічати або проводити, — (каже, говорить) батько й усміхається: — Ось як ми зустрінемося з бабусяю, ти й (скажеш, промовиш): «(Доброго дня; Доброго вам здоров'я; Вітаю; Привіт), бабуся!» (*За Василем Сухомлинським*).

- Спишіть текст, добираючи із синонімів у дужках потрібні слова. Визначте, яке вітання хлопчика свідчило б про його невихованість. З ким можна вітатися словом *привіт*?

92. Доберіть синоніми до поданих слів і запишіть їх.

Друг, галас, обличчя, сміх, країна, алфавіт, чорногуз, лінивий, сміливий.

93. Складіть 3–5 речень із дібраними синонімами з вправи 92 (*на вибір*).

Антоніми

94. Прочитайте виразно вірш.

Зло нічого не дає, крім зла.

Вмій прощати, як прощає мати.

За **добро** добром спіши воздати, —

Мудрість завше доброю була.

Микола Луків

- Спишіть вірш. Прочитайте речення, у якому висловлена основна думка тексту. До підкреслених слів доберіть синоніми. Запишіть їх. Прочитайте виділені слова. Як ми їх називаємо?

Пари слів, що мають протилежні значення, називаються **антонімами**.

Наприклад: високий — низький, день — ніч.

Антонімами можуть бути слова тільки однієї частини мови.

Наприклад: радість — сум (іменники); солодкий — гіркий (прикметники); працювати — ледацювати (дієслова).

Антоніми подано в *словнику антонімів*.

- 95.** Прочитайте уривок із казки. Перекажіть.

Жили колись два брати: один багатий, а другий бідний. От раз **зійшлися** вони та й **заговорили**.

Бідний каже:

— Хоч як гірко у світі жити, а все ж солодко правдою жити.

— Де ти тепер **знайдеш** правду? Немає тепер правди на світі, тепер скрізь сама кривда. Кривдою краще жити... — відповідає багатий. — Давай підемо людей питати. Як на твоє скажуть, то я свою худобу тобі віддам. А як по-моєму, то я твою худобу заберу.

- Спишіть текст. Підкресліть антоніми. Доберіть до виділених слів антоніми.

- 96.** З'єднайте частини прислів'їв із лівої та правої колонок. Запишіть. Підкресліть антоніми.

Праця людину годує,
Хто влітку буде співати,
Де багато крику,

там мало роботи.
а лень марнує.
той узимку буде танцювати.

Спілкуймося красно!

Правильно використовуйте сполучення слів.

Вікно (двері) **зачинити** (а не закрити).

Очі **заплющити** (а не закрити).

У заходах **беруть** участь (а не приймають участь).

Подякувати **мені** (а не подякувати мене).

97. До виділених слів із рубрики «Спілкуймося красно!» доберіть антоніми. Складіть із ними речення. Запишіть.

Фразеологізми

98. Виразно прочитайте текст.

У царстві Нептуна* — читайте газети! —

Є й інші дива, таємниці, секрети.

Але там панує мовчання велике,

Бо в царстві Нептуна живуть без'язикі.

А хто з язиком, той уміє роками

Надійно **тримати язик за зубами**.

акваріум

Анатолій Качан

Н *Непту́н* — бог морів у давньоримських міфах.

- Як називаємо підкреслені слова? Поділіть ці слова на склади для переносу (*усно*).
- Спишіть останнє речення. Замініть виділений вислів одним словом.

99. Замініть вислови синонімами з довідки.

Брати ноги на плечі, ловити ґав, водити за носа, клювати носом, дерти носа вгору, цокотіти зубами, зарубати на носі.

Довідка: обдурювати, змерзнути, ледарювати, утікати, дрімати, зазнаватися, запам'ятати.

Нероздільні стійкі сполучення слів називаються **фразеологізмами**. Їх можна замінити одним синонімічним словом.

Наприклад: пекти раків — червоніти.

Фразеологізми подано у *фразеологічному словнику*.

100. Визначте, до якого малюнка можна вжити вислів *брати ноги на плечі* в значенні *тікати*. Складіть речення з цим фразеологізмом.

Т

Тікати (утікати) — брати ноги на плечі; накивати п'ятами, дати драпака, тягу дати, змотати вудки, п'яти підмазувати, братися в ноги, брати ноги за пояс, брати ноги в руки, дати дмухача, дати драла.

- Складіть речення з одним фразеологізмом (*на вибір*).

Є *фразеологізми-антоніми*. *Наприклад:* як кіт наплавав — кури не клюють; заснуло серце — прокинулася душа; легкий на руку — важкий на руку.

Є *фразеологізми-синоніми*. *Наприклад:* душа бо-
лить, серце крається.

101. Складіть 3 речення з фразеологізмами, наведеними в рамці (*на вибір*).

Культура мовленого слова

102. Прочитайте текст.

(Настала) осінь. Дні стояли (сонячні). Та одного дня (блакитне) небо вкрили (темні) хмари. Ударив (сильний) грім, і все освітила (сліпуча) блискавка. (Линув) (рясний) дощ.

грім

гриміти

- Спишіть текст, замінюючи слова в дужках синонімами. Доберіть заголовок.

103. Прочитайте текст.

Шмигаючи носом, Петрик відчинив двері шкільного медпункту.

— Здрасте! Ольга Іванівна, щось я заболів...

— Ану, візьми термометр. О, та в тебе, хлопче, висока температура! А ще якісь ознаки хвороби є? — запитала Ольга Іванівна.

— Біль у суставах, насморк, прискорений пульс, різка біль у правому вусі... — пробурмотів засмучений хлопчик (*За Лесею Мовчун*).

- Замініть підкреслені слова словами з довідки. Спишіть, виправивши помилки в мовленні хлопчика.

Довідка: Ольго Іванівно, захворів, добрий день, суглоби, нежить, різкий біль, пришвидшений пульс.

- Підкресліть звертання. Де вони стоять у реченнях?

104. Прочитайте жартівливі реклами.

Куплю
випрішки
Ледар

Довлю гав
Нероба

- Запишіть фразеологізми, які взято за основу цих реклам.
- Замініть фразеологізми синонімічним словом.

105. Складіть речення з фразеологізмами вправи 104, які взято за основу жартівливих реклам.

БУДОВА СЛОВА

Поняття про закінчення

106. Прочитайте прислів'я. Поясніть їх значення.

Одна книжка тисячі людей навчає. Книжку читають не очима, а розумом. Розум без книжки, що птах без крил. З книжкою жити — з добром дружити.

- Спишіть прислів'я. Поставте до підкреслених слів питання. Позначте в них частину слова, яка змінюється, так: ☐.

Частина слова, яка змінюється, називається **за-кінченням**. Закінчення позначається так: ☐.

Щоб визначити закінчення, треба змінити слово.

Наприклад: мор☐е, на мор☐і, мор☐я, мор☐ем.

107. Прочитайте казку. Доберіть заголовок.

Пізно ввечері від місячного **світла** прокидаються шкільні парти. Між ображеними партами починається тиха **бесіда**.

— Подивіться на мене, — каже перша парта, — я вся розмальована й подряпана. А он на другій парті — **плями** від фарб. А під третьою партою школяр залишив бутерброд. А останню парту відсунули в куток.

— І що ж нам робити з такими **школярами**? — загули всі разом (*За Іриною Буренко*).

- Дайте відповідь на запитання ображених парт. Розкажіть, як ви бережете свої парті.
- Перекажіть текст, уникаючи повторів слів.
- Випишіть слово *парта* і всі його форми. Позначте закінчення у формах цього слова.

108. Прочитайте текст, розкриваючи дужки.

На одному далекому острові жили дивні люди-велети. Одного ранку морські хвилі викинули на берег якусь дивовижну скриню з (книжки). Ніхто з велетів і гадки не мав, для чого ці (книжки). Серед велетів був юнак Валько. Він забрав скриню з (книжки) і пішов у свою печеру. Там хлопець захопився читанням (книжки), а потім розказував усім, що написано в (книжки). Завдячуючи (книжки), відлюдькуваті велети почали вітатися й прощатися, говорити дякую, прошу і будь ласка, робити один одному подарунки (За Лесею Мовчун).

- Перекажіть текст, уникаючи повторів слів.
- Спишіть текст, розкриваючи дужки.
- У змінених словах позначте закінчення.

Закінчення служать для зв'язку слів у реченні. Для цього ще використовують прийменники: *у, в, на, з, до, між, під, понад, із* та ін.

Наприклад: вікн — на вікн , під вікн , до вікон , між вікн .

109. Спишіть текст вправи 107. Підкресліть у ньому прийменники. Позначте закінчення у виділених словах.

Основа слова. Частини основи: корінь, префікс, суфікс

110. Прочитайте вірш.

Веселий дощисько горо́дом пробіг,
Полив нам капусту, картоплю і біб,
а ще помідори, петрушку і кріп.

Оксана Кротюк

- Позначте закінчення в підкреслених словах. Назвіть частину слова без закінчення. Позначте її так: ☐.

Частина слова без закінчення називається **ОСНОВОЮ**. Основа позначається так: ☐.

Основа слова складається з таких частин: префікс (☐), корінь (☐), суфікс (☐).

Наприклад: приморськ☐ий, прибережн☐ий.

111. Прочитайте текст. Визначте його тему.

РОЗПОВІДЬ ПРО МОРЕ

Я знову на морі. Воно ніколи не буває однаковим і завжди кличе моряків. Сьогодні морська вода ласкава, з легкими хвилями. А завтра — великі морські хвилі вже заливають приморський пляж. А скільки незвіданого в морських глибинах! Піщане дно моря вкрите чудернацькими мушлями. Морською хвилею їх виносить на берег. Я люблю збирати мушлі й уявляти, що це загублені скарби затонулих кораблів.

Море, ти ласкаве й таємниче. Ти з минулого, сучасного й майбутнього життя! (За *Мар'яною Братко*).

минулий

- Визначте частини тексту. Доберіть заголовки до тексту. Перекажіть текст, уникаючи повторів слів.

- Випишіть із тексту споріднені слова до слова *море* і форми слова *морський*. Позначте в них основу та закінчення.

112. Розгляньте малюнки. Складіть за зачином і кінцівкою розповідь, використавши малюнки й словосполучення з довідки (*усно*).

Одного літнього ранку Василько й Настя йшли берегом річки. Раптом почувся тоненький писк. Діти зупинилися. Десь близько закахкала качка.

На поклик Насті й Василька качка поспішала до берега. Вона була вдячна їм за частування. Свою вдячність висловлювала голосним кахканням.

Довідка: **прибережні кущі**, гніздо **дикої кáчки**, **нерозлучні друзі**, **собаку** прогнали, підгодовували каченят.

- Випишіть виділені слова з довідки. Позначте в них основу та закінчення.

113. Запишіть складений у класі текст за малюнками. Прочитайте його батькам.

Складання художнього тексту за початком, сюжетними малюнками і планом

- 114.** Розгляньте малюнки. Прочитайте початок тексту в «Зошиті з розвитку писемного мовлення».

- Складіть продовження тексту. Користуйтеся планом, який подано в зошиті.

Корінь слова. Спільнокореневі слова

- 115.** Прочитайте виразно вірш.

Сім'я, родина в кожного хай буде,
В ній стільки щастя, мудрості й тепла!
Живіть щасливо на землі цій, люди,
Й щоб доля ваша щасною була!

Надія Красоткіна

- Прочитайте підкреслені слова. Доберіть до них із запропонованих слів спільнокореневі: *землянка, людський, земляний, людина, людяний*. Запишіть ці слова, позначте корінь.
- Як називаються виділені слова? Чому вони не споріднені?

Слова, у яких спільний корінь, є **спільнокореневими (спорідненими) словами**. У них корінь має спільне для всіх слів значення. *Наприклад:*
сад, садок, садовий, садівник.

116. Прочитайте слова.

1. Береза, березова, березняк, березень.
 2. Бондар, бондарівна, бондарня, бондарювати.
- Спишіть і позначте корінь у словах.
 - Доведіть, що це дві групи спільнокореневих слів.

117. Прочитайте текст. Спишіть. Перекажіть.

Осінній теплий ранок. Бабуся приготувала Василькові на сніданок смачну сирну **бабку*** з медом.

Після сніданку вони пішли до лісу по гриби.

спасібі

На галявині весело пурхали метелики. На яскраву квітку сіла велика **бабка**.

Цього разу Василько знайшов багато грибів: лисичок, **бабок**, опеньків.

— Спасибі тобі, **бабцю**, за гарний день! (За Діною Шеремет).

- У виділених словах позначте корінь. **Зверніть увагу:** у цих словах корінь *баб*, але він має різне значення. Доберіть із словника значення цих слів. Доведіть, що це однозвучні слова.

- Б** *Ба́бка* — 1) пестливе слово: *бабуся, бабусечка*;
мати батька або матері;
2) страва з локшини, рису, сиру та ін.;
3) комаха з довгим тонким тілом і двома парами великих прозорих крил;
4) гриб-підберезник;
5) купка складених на полі снопів.

Слова, корені в яких тільки звучать однаково, але мають різне значення, — **різнокореневі слова**.
Наприклад, слова *гуска, гусінь, гуснути* не споріднені, бо в них корені різні за значенням.

- 118.** Доберіть спільнокореневі до слів *ліс, казка, вода, водій*.
Складіть і запишіть 3 речення з цими словами (*на вибір*).

Чергування голосних [о], [е] з [і] у коренях слів

- 119.** Спишіть групи слів. Позначте в словах основу, корінь. До кожної групи слів напишіть, які з них — спільнокореневі, а які мають однозвучний корінь, які з них — синоніми, а де — різні форми того самого слова, тобто вони відрізняються своїм закінченням.

1. Будинок, будівля, будівельник, будувати, будівництво, будинковий, будиночок, будівельний, будова, будка — це

2. Будинок, споруда — це

3. Будинок, будильник — у цих словах корінь має інше значення. Ці слова не

4. Будинок, будинку, будинком, будинками — це різні форми

- Виберіть одне слово з кожної групи слів і складіть із ним речення.

120. Спишіть слова. Змініть їх так, щоб у корені відбулося чергування звуків [o], [e] з [i]: Позначте корінь (за зразком).

Коні, двори, коти, пироги, солити, возити, печі, речі, лебеді, папери, летіти, мести.

Зразок: ро́кі — рі́к; ве́дмеді — ве́дмідь.

пирі́г

У коренях слів можуть чергуватися звуки [o], [e] з [i]:
но́жі — нжі́, осе́ні — осі́нь.

121. Прочитайте текст. Перекажіть.

На лісовій галявині ми розстелили білосніжну скатертинку. Стільки **смачного** з'явилося на нашому столі! Кожен виклав те, що приніс із дому. Справді, не стіл, а **казкова** самобранка. Нам було затишно й цікаво. Казковий стіл об'єднавав нас у **дружню** родину (За Сергієм Демченком).

- Спишіть текст. Підкресліть слова, у коренях яких відбувається чергування голосних [o], [e] з [i].
- Позначте закінчення та основу у виділених словах. Назвіть частини основи. Позначте їх.

122. Складіть за малюнками розповідь про зайця і його гостя кролика. Запишіть. У яких словах чергуються [o], [e] з [i]?

Чергування приголосних [г], [к], [х] із [ж], [ч], [ш] і [з'], [ц'], [с']

123. Прочитайте текст. Перекажіть.

ДЕ ЖИВЕ ТУМАН?

Якщо Ромки немає у дворі, мама знає: він біля **ріки**. Сидить нищечком у кущах верболозу на **бéрезі**, дивиться на протилежний **берег річки** і щось собі думає. Про що думає Ромчик?

Він любить таємниці. Він думає, що в усіх є свій дім. Отже, є він і в туману (*За Михайлом Слабошпицьким*).

- Спишіть підкреслені слова, змініть їх так, щоб у них відбулося чергування голосних звуків у корені.
- Випишіть із тексту виділені слова. Позначте в них корінь. Підкресліть букви, які позначають кінцеві приголосні кореня.
- Запишіть приголосні звуки, які чергуються в корені слів: *ріка* — *річка* — *ріці*; *берег* — *бережком* — *на березі*.

У корені слів чергуються приголосні звуки: [г], [к], [х] із [ж], [ч], [ш] і [з'], [ц'], [с']. *Наприклад:*
но́га — ніжка — (на) нозі, рука — ручка — (на) руці,
вухо — вушко — (у) вусі.

124. Спишіть слова. Змініть їх або доберіть спільнокореневі так, щоб відбулося чергування приголосних. Підкресліть слова, у яких відбувається чергування приголосних звуків у корені. Позначте корені в словах.

Друг, папуга, пиріг, тривога, черемха, перемога.

триво́га

- Складіть речення зі словосполученнями.

Радіти з перемоги, вірний друг, правильна відповідь, на книжковій полиці, приїхати до берега.

125. Прочитайте вірш, розкриваючи дужки та вставляючи пропущені букви.

ДЕ ТОЙ ДОЩ?

Ходить дощ у синім (капелюх),
Із прозорою с..режкою у (вухо)...
Ходить дощ по чагарях у лісі,
По хатині — на з..леній (стріха).
А скажіть, чи хто на світі знає,
Де той дощ, коли його немає?

Галина Кирпа

- Спишіть вірш, розкриваючи дужки та вставляючи букви *е* чи *и*. Підкресліть слова, у яких відбувається чергування приголосних звуків у корені слів.

126. Змініть подані слова так, щоб у них відбулося чергування голосних або приголосних у корені. Складіть речення з цими словами. Позначте корінь.

Осінь, село, дорога, книга, муха, кожух, плуг.

Вимова та правопис слів із ненаголошеними [е], [и] у корені слова, що перевіряються наголосом

127. Прочитайте словосполучення.

Клено́вий листок — листя з кле́на.

Весня́на земля — теплі ве́сни.

Вишнё́вий цвіт — зелена ви́шня.

- Спишіть словосполучення, визначте в підкреслених словах корінь. Порівняйте вимову наголошених і ненаголошених звуків у підкреслених словах.

Ненаголошені звуки [е], [и] вимовляються невиразно. Ненаголошений звук [е] у вимові наближається до [и], а звук [и] — до [е]. *Наприклад:* [кле^ино́вий ли^сто́к], [ве^исня́на зе^мля], [ви^ешнё́вий цві́т].

128. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.
Доберіть до тексту заголовок.

З..мою мурашів не видно. Вони сховалися під з..млею, затулили дірочки та ждуть, поки прийде т..пло.

Коли настане в..сна та буде тепло, мураші повідтуляють дірочки й повилазять на сонечко (*За Майком Йогансеном*).

- Спишіть текст, уставляючи букви *е* чи *и*. У словах із ненаголошеними [е], [и] поставте наголоси та позначте корінь.

129. За поданим зачином і малюнком складіть діалог двох синичок. Уведіть слова з довідки.

Одного разу синичка вилетіла зі свого гнізда. Треба було нагодувати малих пташенят. І тут вона побачила сусідку:
— Добридень, сестричко!

— ...

Довідка: на березі, зерня́тко, листо́к, сестри́чко.

- Підкресліть слова з ненаголошеними [е], [и] у корені.

130. Складіть речення зі сполученнями слів вправі 127.

131. Прочитайте виразно текст.

Густа **медова** **теплота**
Високі налила **жита**,
Пшеницю, що стоїть **стіною**,
Схилила ніжною рукою.

Максим Рильський

- Спишіть текст. У виділених словах позначте корінь, поставте наголоси.
- Змініть виділені слова або доберіть до них споріднені так, щоб ненаголошені [е], [и] у коренях цих слів стали наголошеними.

132. До поданих слів доберіть такі слова, у яких ненаголошені [е], [и] стали б наголошеними (за зразком). Поставте наголоси.

Зразок: свистати — свіст.

Степи, кислота, темнота, широкий, верхівка, межа, писати, темніє, гречаний, плече, стежки, тепленько.

- Підкресліть букви, які позначають наголошені [е], [и].

Щоб знати, яку букву (**е** чи **и**) написати в ненаголошеному складі кореня, треба змінити слово або дібрати до нього споріднені слова так, щоб ненаголошений звук став наголошеним.

Дібране слово з наголошеним звуком називається **перевірним**: селó — сѐла, димóк — дим.

133. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви.

Л..генький вітер колише ж..та. Під вагою з..рна низько хилиться до з..млі повний колос. Ст..бло стоїть в..соке й рівне. Подекуди с..ніють волошки. А он ч..рвоніє мак. Радісно, в..село в полі! (За Валентиною Лісовською).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви. Доберіть перевірні слова, які допомогли вам правильно написати ненаголошені звуки [е], [и]. Запишіть їх у дужках.

134. Складіть 3 речення з перевірними словами до вправи 132 (на вибір). Запишіть.

135. Прочитайте загадку, уставляючи пропущені букви. Відгадайте її.

Був з..леним, став жовтим, золотистим і ч..рвоним, тобто різнокол..оровим.

- Спишіть, уставляючи пропущені букви.
- Поставте наголоси в підкреслених словах. Яке правило ви використали, щоб правильно написати букви *е* чи *и*?

Правильне написання, яке відповідає певним правилам, називається **орфограмою**. *Наприклад:* «Написання великої букви», «Написання апострофа» та ін.

136. Прочитайте текст. Спишіть.

Золоте українське сонечко світило весело понад білим селом. Хатки ніби потопали в білому вишневому цвіту.

Зеленіли розлогі поля та луги. Над річкою височіла козацька могила. На березі зібралися хлопці-пастушки та заводили свої забави. Вівці хрумали на лузі соковиту весняну травичку (*За Лесею Храпливою*).

- Підкресліть слова з орфограмою «Написання ненаголошених голосних звуків [е], [и] у корені слів». Доберіть до них перевірні слова.
- Визначте тип тексту та його будову. Перекажіть його.

137. Прочитайте казку, уставляючи пропущені букви.

Хвалилася Царівна Осінь, що син її Вер..сень збирає в..ликі дари садів і полів. Сина Жовтня в..личала справжнім чарівником. Усе в золото вбере, дорогим багрянцем посипле землю,

а жовтими к..лимами встелить ст..жини між д..рев. На лісові галяви с..поне без міри злата.

Та ось приходить і її син Л..стопад. Він ...

- Спишіть казку, уставляючи пропущені букви. Підкресліть слова з орфограмою «Написання ненаголошених голосних звуків [е], [и] у корені слів». Запишіть до них у дужках перевірні слова.

138. Складіть продовження казки вправи 137 за зачином і малюнком. Запишіть.

Вимова та правопис слів із ненаголошеними [е], [и] у корені слова, що не перевіряються наголосом

139. Прочитайте прислів'я та народну прикмету, уставляючи букви е чи и. Поясніть їх зміст.

У ж..вому джер..лі вода студена. До доброї кр..ниці ст..жкі втоптані. Вода в річці пот..плішала — на дощ.

- Спишіть прислів'я, уставляючи пропущені букви. Доберіть перевірні слова, щоб визначити правильне написання ненаголошених [е], [и].
- Підкресліть слово, до якого не можна дібрати перевірне.

Правопис багатьох слів із ненаголошеними [е], [и] у корені слова не можна перевірити наголосом. Такі слова називають **словниковими**. Їх правильне написання перевіряють за *орфографічним словником*.

140. Прочитайте виразно словникові слова.

Пшениця, велосипед, горизонт, кипіти, дециметр, кишень, метал, бетон, криниця, пиріг, президент, верблюд, секунда, тривога, арифметика, дисципліна, медаль.

верблюд

бетон

президент

- Спишіть слова за алфавітом. Поставте наголоси. Підкресліть букви, якими позначені ненаголошені [е], [и]. Повправляйтесь у вимові цих слів.

- 141.** Прочитайте текст, уставляючи словникові слова з довідки. Доберіть до нього заголовок.

Зі свого кабінету вийшов ... школи. Він ... райради.

Це шкільний Зараз перерва, і Сергійко, ... третього класу, поспішає в їдальню. Мама дала йому на сніданок смачний Хлопчик поснідав з В їдальні продавали ... й ... (За Іриною Буренко).

дирéктор

коридóр

апетит

депутáт

Довідка: депутат, коридор, апетит, учень, пиріг, абрикоси, апельсини, директор.

- Спишіть текст, підкресліть усталені слова. Запам'ятайте їх написання.

Зробіть звуко-буквений аналіз виділеного слова.

- 142.** Складіть 3 речення зі словниковими словами вправи 140 (на вибір).

Розповідаємо Описуємо Міркуємо

Складання інструкції «Як зробити рамку для фотографії»

- 143.** Прочитайте текст у «Зошиті з розвитку писемного мовлення». Розгляньте малюнки.

- Складіть текст-інструкцію про те, як виготовити рамку для фотографії, користуючись малюнками і зразком, який подано в зошиті.

144. Прочитайте слова першого рядка, уставляючи пропущені букви *е, и*. Перевірте їх написання за словником.

1. М..даль, ч..решня, в..дмідь, тр..вога, ч..р..вики, т..атр.
2. Шкільний, золота, чорні, нічна, біла, бурий.

- Утворіть словосполучення зі слів першого і другого рядків і запишіть їх. Складіть із ними два речення (*на вибір*).

Щоб швидко користуватися словником, треба знати алфавіт.

145. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.

Я приїхав на л..ваду в..лосипе-
дом. Сьогодні був ч..твер. Батьки до
н..ділі залишили мене в бабусі. Уже
четвертий день, з пон..ділка, як я по-
чав збирати г..рбарій. Тож і на л..ва-
ду приїхав, щоб відшукати щось ці-
каве для г..рбарію.

Л..вада була з..леною, сонячною. Її
вкривали ромашки й кульбабки. Над
ними літали м..телики. Удалині в..днів-
ся оч..рет (За Ніною Антоною).

велосипед

- Спишіть перший абзац, уставляючи пропущені букви *е, и*.

146. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Доберіть заголовок.

Була н..діля. Мама принесла Василькові цікаву книж-
ку. Та він поспішав — обіцяв допомогти Олегові з
мат..матики. У пон..ділок теж часу не мав: по т..лефону
точив теревені. У с..реду вирішив: «Прочитаю не те-
пер, а в ч..твер». У п'ятн..цю мав досить мороки:
в інт..рнет-мережі шукав друзів.

Непрочитана книжка так і лежала весь тижд..нь.

«Що ж я мамі скажу?» — занепокоївся в суботу хлоп-
чик (За Іриною Буренко).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви *е, и*. Поясніть їх написання.
- Випишіть підкреслені фразеологізми.
- Доберіть із довідки їх значення. Запишіть.

Довідка: будь-коли; вести пусті балачки; мав клопоти.

147. Спишіть другий абзац вправи 145, уставляючи пропущені букви *е, и*. Поясніть їх написання.

Вимова і правопис слів із дзвінками та глухими приголосними звуками

148. Прочитайте слова, уставляючи пропущені букви. Написання перевірте за словником.

Оч..рет, гор..зонт, кр..ниця, кол..ктив, б..нзин.

бензин

- Спишіть слова, уставляючи пропущені букви. Назвіть приголосні звуки. Підкресліть слово, у якому всі приголосні — дзвінки. Вимовте дзвінкі приголосні.
- Складіть усно речення з кожним словом.

149. Прочитайте слова, виразно вимовляючи дзвінкі та глухі приголосні звуки.

Зіна — сіно; зуб — суп; дітки — тітки; бити — пити; життя — шиття; злива — слива; дзінь-дзінь — цінь-цінь; гуля — куля; джміль — чисто; гора — хор; дзеркало — цибуля.

- Спишіть слова, підкреслюючи букви, які позначають дзвінкі приголосні, однією рисою, а глухі — двома. Зіставте вимову дзвінких і глухих приголосних, якими починаються слова.

При вимові дзвінких приголосних звуків чуємо голос і шум. При вимові глухих приголосних звуків чуємо тільки шум. В українській мові дзвінкі приголосні мають парні глухі звуки.

Пари дзвінких і глухих приголосних звуків

[б]	[г]	[ґ]	[д]	[д']	[з]	[з']	[ж]	[дж]	[дз]	[дз']
[п]	[х]	[к]	[т]	[т']	[с]	[с']	[ш]	[ч]	[ц]	[ц']

Не мають пари:

дзвінкі приголосні [в], [й], [л], [л'], [м], [н], [н'], [р], [р'];

глухий приголосний [ф].

КОШЕНЯ ТА КВОЧКА

Квочка висиджувала курчат у старому кошику. Біля неї кішка годувала кошеня.

Одного разу кішка не повернулася. Зосталося кошеня без матері. І от квочка взяла його за дитину. Саме тоді в неї вилупилися курчата. Квочка забирала кошеня до гурту й учила його їсти. Вона підгрибала йому пшоно під самісінький ніс. Кошеня дозволяло курчатам пити молоко зі своєї мисочки. Так по-дружньому жили квочка й курчата з кошеням (*За Борисом Грінченком*).

- Спишіть текст. Підкресліть у першому реченні головні та другорядні члени.

- Підкресліть однією рисою слова, у яких усі приголосні звуки — дзвінкі, а потім двома рисками слова тільки з глухими приголосними.
- У підкреслених словах до дзвінких приголосних доберіть пари глухих за зразком.

Зразок: забирала — [з]–[с]; [б]–[п]; [р]–[–]; [л]–[–].

- 151.** Складіть цікаву історію про життя ваших домашніх тварин. Запишіть. Підкресліть слова, у яких усі приголосні звуки — дзвінкі.

- 152.** Вивчіть скоромовку напам'ять. Спишіть із пам'яті.

Грізно грима грім горою —
Гонить гомін градобою.

Гнеться груш гінке гілля.

Гонить гуси Гнат:

— Гиля!

Володимир Лучук

- Підкресліть у виділеному реченні головні та другорядні члени.
- Випишіть слова, що складаються тільки з дзвінких приголосних звуків і голосних.

153. Прочитайте виразно словосполучення. Дзвінки приголосні вимовляйте дзвінко, не оглушуючи їх.

Білий гриб, повний віз, пухкий сніг, могутній дуб, солодкий апельсин, високий берег, тріскач мороз, гірка редька.

апельсин

- Спишіть словосполучення. Поділіть слова на склади.

В українській мові дзвінки приголосні в кінці слів і складів вимовляються дзвінко.

- Прочитайте слова. Зверніть увагу на вимову і правопис.

Вимовляємо	Перевіряємо	Пишемо
[к'іхт'і]	кіготь	кігті
[н'іхт'і]	ніготь	нігті
[лехкій]	легенький	легкий
[бор'ітка]	борода	борідка

154. Прочитайте текст. Перекажіть його.

Я повертався польовою стежкою додому.

Вогка трава приємно холодила ноги. Крислата груша пригостила мене солодкими грушками. Молоденькі дубки тяглися до сонця. Біла берізка привітно схиляла свої галузки, ніби запрошувала на гостини.

Я ще раз озирнувся. Доріжка вже підбігала до села. Там чекала мене моя родина (*За Ніною Антоною*).

- Спишіть текст. Повправляйтесь у вимові підкреслених слів. Поділіть їх на склади (*усно*).

155. Прочитайте слова. Зверніть увагу на вимову глухих приголосних перед дзвінками в цих словах.

Вимовляємо	Перевіряємо	Пишемо
[про́з'ба] [бород'ба́] [вог'за́л]	просити боротися (за словником)	просьба боротьба вокзал

- Складіть і запишіть речення з цими словами. Запам'ятайте їх правопис.

156. Прочитайте прислів'я, уставляючи пропущені букви.

Ле..кого хліба не шукай — не знайдеш. Ло..ка дьо..тю зіпсує бочку меду. Ле..ко сказати, а ва..ко зробити.

- Спишіть прислів'я, уставляючи пропущені букви. Поясніть їх написання.

157. Прочитайте слова, уставляючи пропущені букви.

Зу..ки, соло..ка, галу..ка, лі..ко, про..ьба, зага..ка, обов'я..ки, ні..ки, ді..ки, гре..ти, рі..ки, кі..ка, ри..ка.

- Спишіть, уставляючи пропущені букви б, д, з, ж, с.

158. Складіть текст за малюнками, використовуючи слова й сполучення слів із довідки.

Довідка: Дід Мороз, діти, теплі шубки, стежки-доріжки, засніжені галузки, звірі, птахи, підгодовують, допомагають, легко, просьба.

- Виразно прочитайте написане. Визначте тему і мету тексту.

159. Складіть 3 речення зі словами вправи 157 (на вибір).

160. Прочитайте прислів'я. Вимовляйте виразно дзвінкі приголосні звуки в кінці слів. Поясніть зміст прислів'їв (усно).

Був би сад, а солов'ї прилетять. Буде й на кропиву мороз. Жолудь який малий буває, а з нього великий дуб виростає.

- Спишіть прислів'я. Позначте будову підкресленого слова.
- Назвіть слово, у якому 5 звуків, 6 букв.

161. Прочитайте слова.

Будка, боротьба, сніжки, скибка, молодший, низький, ніжка, швидкий, рибка, загадка, легкий, залюбки, ходьба, розвідка, пругкий.

- Спишіть слова, підкресліть букви, що позначають дзвінкі приголосні.

162. Прочитайте виразно текст, уставляючи пропущені букви.

Одного разу кі..ка гралася на вигоні зі своїм кошеним. Та налетів в..ликий орел. Він накинувся і вхопив кошеня, але не встиг знятися з ним угору, бо кі..ка напала на нього.

В орла були в..ликі дужі крила, гострий закандзюблений **дзьоб** і лапи з в..ликими кр..вими кі..тями. Він бив кі..ку крилами, рвав її тіло кі..тями.

Проте кі..ка завзято оборонялася. Вона вчепилася в ор-
ла своїми гострими кі..тями.

Визволившись від нього, кі..ка зразу ж почала зализу-
вати рани своєму кошеняті (*За Борисом Грінченком*).

- Перекажіть текст. Визначте його тему та будову. Доберіть заголовок.
- Спишіть перший абзац тексту, уставляючи пропущені букви.
- Зробіть звуко-буквений аналіз виділеного слова.

163. Спишіть текст вправи 162 до кінця, уставляючи пропущені букви.

164. Розгляньте малюнок.

- Складіть текст за малюнком і кінцівкою, використовуючи в тексті словосполучення з довідки.

Ми замилювалися її красою. Це була наша рідна річка,
наш рідний берег.

Довідка вузька стежка, швидка ріка, лісова доріжка,
на березовій гілці, веселі птахи, низький берег.

- Доберіть до слів *лісова*, *рідна* спільнокореневі. Позначте ос-
нову, корінь.

165. Прочитайте сполучення слів. Повправляйтесь у вимові. Чітко вимовляйте дзвінки й глухі приголосні звуки в кінці слів.

У мене — гриб (рослина), грип (хвороба). Не було — ваз (посуду для квітів), вас (когось із людей). Багато — кіз (тварин), кіс (заплетеного волосся). Хліб — важ (важити), ваш (когось із людей).

- Спишіть сполучення слів. Підкресліть букви, які позначають пари дзвінких і глухих приголосних. Як вони змінюють значення слів?

Доберіть самостійно слова з парними дзвінками й глухими приголосними за зразком вправи 165.

166. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Доберіть заголовок.

Ми забарилися в доро..і. На небі вже зійшов повний, наче ді..ка, місяць. Наші лижі ле..ко й шви..ко бігли через снігові замети.

Невдовзі ми виїхали на лісову дорі..ку. Краса була неймовірна! Деревя стояли непорушно в снігових ша..ках.

Здавалося, що ми потрапили в зимову казку (За Євгенією Ясельною).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви. Поділіть слова, у які ви вставили пропущені букви, на склади.

167. Складіть 3 речення зі сполученнями слів вправи 165 (на вибір).

168. Прочитайте загадки, уставляючи пропущені букви.

Усе ж..ття крилами махає, а зл..тіти не може. Стоїть дах на дровах, руками махає, за землю хапає. Хоч не лі-так, а кр..латий, без крил не може працювати.

- Спишіть загадки, що мають одну відгадку, уставляючи пропущені букви, які позначають ненаголошені звуки [е], [и]. Доберіть до них перевірні слова.
- Змініть підкреслені слова так, щоб у них відбулося чергування приголосних ([к]–[ч]–[ц']; [х]–[ш]–[с']). Запишіть.

169. Прочитайте виразно вірш. Визначте тему.

Звуки люблять не ховатись,
А мінятись, чергуватись.
Ти літаєш, я лечу,
Випікаєш, я печу.
Косить тато, я **кошу**,
Носять сіно, я **ношу**.

Оксана Кравчук

- Спишіть виділені слова парами. Підкресліть букви, які позначають приголосні звуки, що чергуються. Позначте корінь у цих словах.

170. Прочитайте текст.

Оленка поспішала. Заняття студії перенесли на **п'ятнадцяту** годину, а матусі все не було. Дівчинка знала, що мама хвилюватиметься. І Оленка написала записку:

Дорога матусю! Сьогодні студія розпочинає свою роботу на годину раніше. Я зробила уроки. Не турбуйся про мене. Буду вдома о сімнадцятій годині.
Цілую тебе. Твоя Олена.

5 грудня 2014 року

- Спишіть текст. Підкресліть звертання. Поясніть розділові знаки при звертанні. Поділіть підкреслені слова на склади. Які вимоги до написання записки?
- Поясніть написання виділеного слова.

171. Складіть за текстом вправи 170 власну записку.

Листи

172. Писати листи — це мистецтво спілкування. Листування виникло дуже давно. Листи писали на камені, дереві, пальмовому листі, папірусі, воскових дощечках. Які ж нині листи? Як правильно їх писати? Дізнайтеся про це, прочитавши текст у «Зошиті з розвитку писемного мовлення».

- Розгляньте малюнки.

адреса

16.07.2014

Добрий день, дорога сестричко!

Отримав

го листа

бі. Як ти

навчалась

У мене п.

тематики

українськ

приїхати.

друзям.

12.04.2014

Вельмишановна Олено Іванівно!

Прийміть наші найщиріші вітання з нагоди

Вашого ювілею. Зичимо Вам успіхів.

Ваші учні

20.08.2014

Здрастуй, любя матусю!

домити

доїхали

ре. Нас

. Море

тепле.

є купа-

До зустрічі. Твій брат Сергій.

- Напишіть листа близьким людям, які живуть від вас далеко, або друзям.

Префікс. Словотворча роль префіксів

173. Прочитайте виразно вірш.

Облітав журавель
Сто морів, сто земель.
Облітав, обходив,
Крила, ноги **натрудив**.

Платон Воронько

- Спишіть виділені слова. Позначте в них корінь. Запишіть через риску слова, від яких вони утворилися за допомогою префіксів, за зразком.

Зразок: облітав — літав.

Частина слова, що стоїть перед коренем, називається **префіксом**. Префікс позначаємо так: (), *наприклад*: приказк а. За допомогою префіксів утворюються нові слова: ніс — прініс, везли — відвезли.

174. Прочитайте слова.

писати —
написати —
відписати —
переписати — листа

- Утворіть словосполучення. Позначте префікси. Поміркуйте, як вони змінюють зміст словосполучень.

175. Прочитайте виразно текст, уставляючи пропущені букви.

Раптом Малий **почув** л..геньке гудіння: повз вікно **повільно пролетів** товстий чоловічок. Це був Карлсон, що живе на даху.

Він тільки **зміряв** Малого довгим поглядом і **полетів** собі далі. Потім **зробив** нев..личке коло над дахом, **облетів** димар і **повернувся** назад до вікна. Тепер він **додав** швидкості й **підлетів** до Малого, ніби літак (За Астрід Ліндгрен).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви. У підкреслених словах визначте префікс. Запишіть до виділених слів слова, від яких вони утворилися, за допомогою префіксів.

176. Утворіть нові слова від слів *купити*, *їхати*, *лити*, *гнати* за допомогою префіксів: *до-*, *за-*, *при-*, *з (зі)-*, *пере-*, *ви-*. Запишіть.

Творення слів із найуживанішими префіксами

177. Прочитайте текст. Перекажіть. Визначте, з якої казки цей текст.

Побіг заєць до лисиччиної нори. Коли це лисичка вибігає, дивиться, що зайчик стоїть на двох лапках біля хати, та й питає його:

— А чого ти прийшов?

— Просили вовк, ведмідь, дикий кабан, і я прошу, щоб ти прийшла зі своїм паном Коцьким до нас на обід!

— Я з ним прийду, але ви поховайтесь, бо він вас розірве, — відповідає лисичка.

- Спишіть текст. Позначте префікси в підкреслених словах.

178. Спишіть фразеологізми за зразком, добираючи їх значення з довідки.

Задерти носа, зарубати на носі, повісити носа, проїхати зайцем, похилити голову.

Довідка: запам'ятати, безкоштовно, засмутитися, загордитися, зажуритися.

Зразок: витрішки продавати — вештатися без діла.

- У підкреслених словах позначте префікс.
- Підкресліть слово, у якому 8 букв, 9 звуків.
- Складіть і запишіть із фразеологізмами 2 речення (на вибір).

179. Прочитайте словосполучення, уставляючи потрібні префікси.

..бирати гриби, ..казати казку, ..читати в книжці, ..сидити яблуньку, ..лити квіти, ..писати лист, ..просити вибачення.

- Запишіть словосполучення з потрібними префіксами.

180. Прочитайте сполучення слів, уставляючи потрібні префікси.

..йти з хати, сонце ..ходить, ..брів у воду, ..їхав до міста, ..бігти з під'їзду, ..скочити на хвилину.

- Спишіть сполучення слів. Уставте та позначте в них відповідні префікси. Доберіть антоніми до підкреслених слів. Підкресліть прийменники.

Префікси, співзвучні з прийменниками

181. Утворіть нові слова за допомогою префіксів. Утворіть сполучення слів за допомогою прийменників. Запишіть.

за	їхав	за	ОЮ
до		до	И
з'		з	И

- Поясніть, як пишуться префікси й прийменники зі словами. Підкресліть прийменники. Позначте префікси.

Префікс — це частина слова. **Прийменники** — це окремі слова. Вони пишуться окремо від інших слів: з мила, до класу, у сквері, на вулиці.

Зверніть увагу: з мила — прийменник з, змила — префікс з-. Їх потрібно розрізняти, щоб правильно написати.

182. Прочитайте текст. Перекажіть. Визначте його будову, тему.

Чоловік їхав на коні й **побачив**, що на стежці стояв слон. Він тримав на іклах велику деревину, яка **загородила** дорогу.

Слон почав **нахиляти** голову **набік**, щоб деревина не **загороджувала** дорогу. Але деревина була дуже довга. Тому слон сам **поклав** деревину і **зійшов** зі стежки. Чоловік на коні **проїхав**. Слон знову **вийшов** на стежку, підняв іклами деревину й пішов (*За Борисом Грінченком*).

- Спишіть текст. Позначте префікси у виділених словах. Підкресліть прийменники в тексті. Замініть слово, яке в тексті повторюється, синонімами.

183. Спишіть сполучення слів, розкриваючи дужки. Поясніть написання префіксів і прийменників.

(До)бігли (до)річки, (з)'їхали (з)гірки, (при)мостили (при)вікні, (до)вчити (до)вечора, (за)шуміло (за)тином, (у)скочити (у)воду, (від)плив (від)причалу.

184. Складіть і запишіть 4 речення зі сполученнями слів, поданими у вправі 183 (*на вибір*).

Правопис префіксів **роз-**, **без-**. Перенос слів із префіксами

185. Прочитайте вірш.

ПРАДІД

Могутній дуб, **прадавній** дуб
Стоїть **побіля** яру.
Розкинув свій листатий чуб,
Чолом торкає хмару.

Марія Пригара

- Спишіть виділені слова. Позначте префікси. Запишіть слова, від яких вони утворилися за допомогою префіксів.
- Слово **розкинув** поділіть на склади для переносу.

Утворіть нові сполучення слів із підкресленим словом. Запишіть.

186. Прочитайте групи слів.

1. роз -: бити, в'язати, класти, нести, робив, малював.
2. без -: сердечний, хмарний, крайній, радісний, страшний, відповідальний.

- Утворіть нові слова за допомогою префіксів. Запишіть.

У префіксах **роз-**, **без-** завжди пишеться буква **з**.

Наприклад: розглядали, розказати, безпритульний, безжалісний.

187. Прочитайте виразно казку, уставляючи пропущені букви.

ЯВІР І ВЕСНЯНИЙ ВІТЕР

На лісовій галявині ро..танув сніг. З-під землі виглянула неспівлива травичка, а красень Явір іще спав.

Цього ранку небо було блакитним, бе..хмарним. На галявині — тихо, бе..вітряно. Сонечко лагідно пестить бе..листу крону Явора.

Та ось налетів теплий весняний Вітер. Він ро..гойдав сонне деревце. Тепло й лагідно зашепотів йому дивну ро..повідь про весну.

Явір ро..правив свій дужий стан, ро..гойдав гілля. Од радості на ньому зазеленіли бруньки (*За Лесею Мовчун*).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви. Поділіть підкреслені слова на склади для переносу, позначте в них префікси.
- Підкресліть прийменники. Поясніть правопис префіксів і прийменників. Перекажіть казку.

При переносі префіксів **роз-**, **без-** не можна відривати букву **з**, а також залишати з ними одну букву від кореня: роз-бити, без-хмарний.

188. Доберіть до слів синоніми з префіксом **без-**: сумний, широкий, тихий, жорстокий, лихий, дорогий, пустинний, сухий.

Спостереження за збігом однакових приголосних на межі префікса та кореня

189. Прочитайте загадку. Відгадайте її.

Хоч безкрилий, а літаю, .
Хоч безротий, а гуду.
Хоч безрукий, а зриваю
З гілля фрукти у саду.

Степан Жупанин

- Спишіть загадку, підкресліть слова з префіксом без-. Поділіть їх на склади для переносу.

190. Спишіть слова. Позначте в них корінь і префікс.

Віддаль, беззахисний, беззубий, беззаконний, відданий, віддих, віддяка.

- Підкресліть букви, що позначають приголосні звуки, якими закінчується в цих словах префікс і якими починається корінь.

Якщо корінь починається, а префікс закінчується тим самим приголосним звуком, то відбувається збіг приголосних, що на письмі передається подвоєнням букв.

Наприклад: беззвучний, ввічливий, наддіпрянський.

191. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.

Визначте тему.

На..деснянські луки ві..давна славилися своєю красою. Прокинешся вранці й стежкою гайнеш до річки, аж ві..дих забиває. Не страшна тобі й ві..даль.

Зате річка ві..дячує тишею й теплою водичкою. Ро..зуваю сандалі на бігу й усакаую у воду.

А сонечко піднімається над обрієм, і тиша прокидається (За Мар'яною Братко).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви. Поясніть подвоєння букв у цих словах. Позначте в них корінь і префікс.

- Визначте кількість звуків і букв у словах, у яких ви вставляли пропущені букви.

192. Складіть 3 речення зі словами вправи 190 (на вибір). Підкресліть головні та другорядні члени речення.

Написання префіксів з-, (с-)

193. Спишіть слова, позначте в них префікси. Підкресліть букви, що позначають приголосні звуки, якими починається корінь.

Схиляються, скинути, сформувати, спекти, стиснути, створити, стихнув, спитав, сфотографував, скиснути.

Префікс **с-** пишеться перед буквами, що позначають глухі приголосні: **к, п, т, ф, х**. Допоможе їх запам'ятати вислів «Кафе "Птах"». Перед приголосними, що є в цьому вислові, уживається префікс **с-**. Перед усіма іншими приголосними пишемо префікс **з-**.

194. Прочитайте вірш, уставляючи пропущені букви.

Це — сміх **ро..веселий**
сидить і регоче, неначе його
бе..перервно лоскочуть.
і всі, хто погляне на **..гублений** сміх,
так сильно сміються, що валяться з ніг!..

Анатолій Костецький

- Спишіть виділені слова, уставляючи букви з, с. Поясніть їх написання. Поділіть підкреслені слова на склади для переносу.
195. Утворіть нові слова за допомогою префіксів з-, с-. Запишіть їх у дві колонки: спочатку — з префіксом з-, потім — з префіксом с-.

Терти, носити, вести, мішати, ховати, точити, чистити, плести, колихнув, клеїти, летіти, бігати, ламати, хвалити.

- Визначте, якими приголосними починається корінь і як це впливає на написання префіксів з-, с-. Поділіть слова на склади для переносу.

196. Складіть і запишіть казку про префікси з-, (с-).

Апостроф після префіксів перед я, ю, є, ї

197. Прочитайте слова, визначте в них префікси.

Об'ємний, приємний, від'ємне, об'їзд, приїзд, від'їхали, з'їхати, під'їхав, наїхати, проїзд, в'їхали, роз'їзд.

- Спишіть слова у дві колонки: у першу — слова, у яких префікс закінчується на букви, що позначають приголосні звуки, у другу — слова, у яких префікс закінчується буквами, що позначають голосний.

Апостроф уживається після префіксів із кінцевим твердим приголосним звуком перед **я, ю, є, ї**.

Наприклад: з'явився, з'їзд, об'їхати.

198. Утворіть нові слова за допомогою префіксів. Запишіть їх і поясніть написання.

з'-
об'-
над'-
по-
їсти

об'-
з'-
від'-
роз'-
при-
по-
єднати

- Складіть 3 речення зі словами (на вибір).

199. Прочитайте виразно текст, перекажіть.

Під'їхав чоловік до берега. Аж бачить — риба б'ється на піску й просить його:

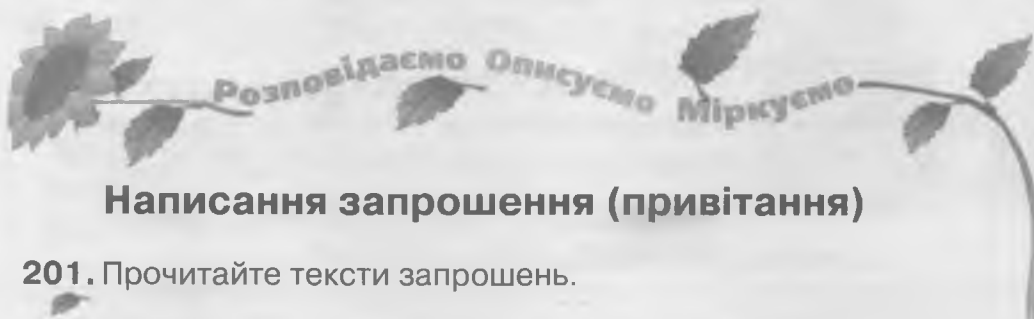

— Чоловіче добрий, кинь мене у воду.
Послухав чоловік і кинув рибу у воду. Аж з'явилася дівчина небаченої краси.

— Я — морська царівна, — каже. — Об'їдеш увечері ці лілії. Допоможеш їм роз'єднати сплутані стебла. Я тобі віддячу за зроблене тобою добро (*За Лесею Мовчун*).

- Спишіть текст. Підкресліть слова з апострофом. Поясніть їх правопис.

200. Доберіть із словника 5 слів з апострофом, який пишуть у словах після префіксів.

Написання запрошення (привітання)

201. Прочитайте тексти запрошень.

☀ Дорога сестричко Олено!
Запрошую тебе на мій день народження,
святкування якого відбудеться 16 квітня
о 12 годині за адресою м. Київ,
вул. Голосіївська, 50, кв. 2.
☀ Твій брат Іван

Шановна Лесю Іванівно, запрошуємо Вас на зустріч із
випускниками школи, яка відбудеться в приміщенні
школи № 18 25 травня 2014 року о 12 годині.

Дирекція школи

- Складіть власне запрошення, користуючись порадами із «Зошита з розвитку писемного мовлення».

- Розгляньте малюнок. Як ви думаєте, що написали діти в привітаннях?

- Складіть власне привітання.

Спіймайтеся красною!

Запрошення та привітання є виявом уваги до людини й свідченням приязного ставлення до неї. Запрошення та привітання — це засіб підтримати добрі взаємини між людьми. Якщо людина хоче, щоб про неї пам'ятали інші, вона повинна не забувати про них.

Перенос слів із префіксами

202. Прочитайте слова, уставляючи, де треба, апостроф.

З..єдналися, п..ятнадцять, від..їзд, при..їзд, під..їхав, з..їзд, об..єднати, роз..єднати, подвір..я, по..їхати, бур..як, з..яблик, пам..ять.

- Спишіть слова. Поділіть їх для переносу.

Слова з апострофом після префікса переносяться, як і інші слова, по складах. Апостроф залишається з попереднім складом. *Наприклад:* під'-їхав, без'-язи-кий, об'-єм-ний.

203. Прочитайте текст. Перекажіть.

Спозаранку бджоли-розвідниці вилітають шукати багатого цвіту. Тим часом бджоли-трудівнички старанно готуються в дорогу на роботу.

Невдовзі з'являються розвідниці. За мить трудівнички з'юрилися біля них. А ті танцем показують трудівничкам, куди, скільки і як летіти. З'єднані в дружну сім'ю, бджілки вирушають до розкішного куща калини. А він, білий, пахучий, святковий, радо зустрічає трудівниць.

Бджілка збере солодкий нектар — діти з'їдять пахучого медку (*За Сергієм Демченком*).

- Спишіть текст. Слова з апострофом поділіть на склади для переносу.
- Поясніть написання префіксів у підкреслених словах (*усно*).

204. Прочитайте текст.

Оголошення

Запрошуємо всіх, хто любить природу, об'єднатися в команду «Зелений патруль». Збір охочих 10 грудня о 17:00 у приміщенні шкільної бібліотеки.

Керівник гуртка

...Так я потрапив до цікавих людей. Скільки дивовижного можна було дізнатися: і коли з'явиться перший личинка на березі, і як будує свою домівку кріт. Узимку ми допомагали пташкам, які з'їдали чимало шкідливих комах улітку (*За Валентиною Лісовською*).

- Спишіть слова з апострофом після префікса, поділіть їх на склади для переносу.

Зробіть звуко-буквений аналіз підкресленого слова.

205. Напишіть власне оголошення про спортивне змагання.

Суфікс. Роль суфіксів

206. Прочитайте вірш. Визначте його тему.

НАША РОДИНА

Я люблю мамусю,
Братика й бабусю,
Татуся і дідуся —
Це моя родина вся.
А для всіх для нас родина —
Наша рідна Україна.

Любов Шостак

- Спишіть підкреслені слова. Прочитайте частину основи, що стоїть після кореня перед закінченням.

Частина основи, що стоїть після кореня, називається **суфіксом**. Суфікс позначається так: (^).
У словах із закінченнями суфікс стоїть між коренем і закінченням. *Наприклад:* гноми^ка.
За допомогою суфіксів утворюються нові слова.

207. Утворіть і запишіть від поданих груп слів усі можливі нові (зменшено-пестливі) слова за допомогою суфіксів.

1. -очк-, -ечк-, -ичк-, -оньк-

Сестра, тітка, дядько.

2. -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -усіньк- (-юсіньк-)

Худий, тихий, білий, рідний, молодий.

208. Прочитайте текст.

У малого ведмедика свято. Йому виповнилося шість рочків. На іменини запросили лисеня, вовчика, їжачка та білченя. Усі — друзі ведмедика. І всі люблять пиріжки з медом.

Тато-ведмідь подався на пасіку, але бджілкам не сподобався гість... Тато повернувся без меду.

Зажурилася мама-ведмедиха. Що ж робити? (За Оксаною Діхтяренко).

- Спишіть текст. Позначте суфікси в підкреслених словах.
- Визначте, якого значення надають ці суфікси словам.
- Складіть кінцівку тексту (усно).

 209. Створіть і запишіть опис зайчика. Уведіть у текст зменшено-пестливі слова, використовуючи суфікси пестливості з вправи 207.

 210. Прочитайте вірш.

Все робить маленьким звук
Нам знайомий суфікс -ик-.
Кажем хлопець й кажем хлопчик,
Горобець й малий горобчик.

Перебільшить все чимдуж
Нам знайомий суфікс -ющ-.
Дуже товстий — це товстющий,
А худий — то це худющий.

Оксана Кравчук

- Випишіть підкреслені слова. Позначте суфікси.
- Визначте, якого значення вони надають словам.

 211. Прочитайте текст.

Сон загадково всміхнувся. Приспавши Антося, він дожидався повернення його мами. Антосева мама легенько провела рукою по синових вихриках і прошепотіла йому, сонному:

— Добраніч, мій котику! Добраніч, мій зайчику! Добраніч, мій вовчику! (За Лесею Мовчун).

- Спишіть текст. Підкресліть слова із суфіксом *-ик-*. Позначте цей суфікс. Якого значення він надає словам?
- Запишіть ці слова із суфіксом *-ищ-*. Якого значення набудуть слова із суфіксом *-ищ-*?

212. Прочитайте вірш. Доберіть відповідну інтонацію.

Малесенька, малюсінька, манюнька,
одним одна, самісінька-сама,
на яблуньці розкрила дзьобик брунька,
а навкруги — куди не глянь — зима.
Така стоїть у світі холоднеча! Такі сніги!

Анатолій Кичинський

- Спишіть споріднені слова до слів *мала, сама, яблуня, дзьоб*. Позначте в них суфікси. Якого значення вони надають словам?

213. Спишіть слова. Позначте суфікси, які надають словам значення згрубілості.

Вітер — вітрище, вітрюга; нога — ножище; дуб — дубище; рука — ручище; вовк — вовчище, вовчисько, вовцюга.

Творення слів із найуживанішими суфіксами

214. Прочитайте та відгадайте загадку.

Я ТВОРЮ НОВІ СЛОВА

В слові знаєш, де я є?
Після кореня.
А призначення моє —
словотворення.

Я творю нові слова
або форми слова,
щоб красива і жива
розквітала мова... Хто я?

Дмитро Білоус

- Вивчіть загадку напам'ять. Запишіть її з пам'яті. За якими ознаками ви визначили відгадку?
- У підкреслених словах позначте суфікси.

215. Прочитайте текст спочатку з одним словом у дужках, потім з іншим.

І не зоглядівся (горобець, горобчик), як і (літо, літечко) минуло. Настала осінь з (вітрами, вітрищами) (холодними, холоднющими), з дощами (дрібними, дрібненькими). А дедалі й (сніг, сніжок) став перепадати.

(Біда, бідонька) (горобцеві, горобчику) — голод, холод! Спати не може, так (холодний, холоднющий) вітер пронизує. Удень (їсти, їстоньки) нічого. От і почав наш (горобець, горобчик) до розуму приходити (*За Лесею Українкою*).

- Спишіть перший абзац тексту, уставляючи потрібні слова з дужок. Позначте суфікси в цих словах. Поміркуйте, як змінюють текст слова з іншими суфіксами.
- Доберіть антоніми до підкреслених слів.

216. Прочитайте прислів'я. Поясніть їх зміст.

Яблучко від яблуньки недалечко відкотиться. У хатоньці, як у віночку, і господинечка, як сонечко. Дивиться лисичкою, а думає вовчиком.

- Спишіть підкреслені слова, позначте в них суфікси.
- Спишіть речення, яке відповідає схемі: _____
Визначте в ньому головні та другорядні члени речення.

217. Спишіть другий абзац тексту вправи 215, уставляючи потрібні слова з дужок. Позначте суфікси в цих словах.

Збіг однакових приголосних звуків на межі кореня та суфікса

218. Прочитайте слова.

Рослина, день, район, осінь, тварина, туман, вагон.

- Спишіть слова. Утворіть за зразком прикметники за допомогою суфікса -н-. Позначте корінь в утворених словах.

Зразок: рослина — рослин^ний.

- Складіть 2 речення з утвореними словами (на вибір).
Запишіть.

Якщо корінь закінчується приголосним [н], то в словах із суфіксом **-н-** виникає збіг двох приголосних, що на письмі передається подвоєнням букв **нн**. Наприклад: годин^ник, осі^нній.

219. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.

Мабуть, немає рослини, яка б не була лікарською. Віз..мемо таку буден..у рослину, як картопля. Вона багата на крохмаль.

Капуста багата на вітаміни. На плантаціях білокачан..ої капусти дихаєт..ся вільно й ле..ко. Адже вона виділяє особливі речовини, що вбивають мікроби.

Цін..і властивості мають яблука та кавуни (За Миколою Янком).

- Спишіть перший абзац тексту, уставляючи пропущені букви. Поясніть написання подвоєння букв **нн**.
- Випишіть підкреслені іменники, утворіть від них прикметники за допомогою суфікса **-н-**.

220. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.

Мама називає мене ран..ьою пташкою. Стін..ий годин..ник б..є сьому, а я вже на ногах. Швиден..ко снідаю й вискакую надвір. Осі..ій туман..ий ранок дихає т..плом. Я поспішаю на стадіон бетон..ою дорі..кою. Сьогодні в нас змага..ня (За Сергієм Демченком).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви.
- Позначте будову підкреслених слів, поясніть їх написання.

221. Спишіть текст вправи 219 до кінця, уставляючи пропущені букви. Поясніть написання подвоєння букв **нн**.

Поділ слів із суфіксами для переносу

222. Прочитайте виразно вірш, уставляючи слова з довідки.

НАЙКРАЩА МАМА

У котика Мурчика мама ... ,
В цапочка рогатого мама ... ,
В лошати маленького мама ... ,
А в цуцика, всім відомо, —
У кожного з них мама тільки одна,
І в цілому світі найкраща вона.

Оксана Кротюк

Довідка: собачка, козуня, киця, конячка.

- Спишіть текст, уставляючи слова з довідки. Позначте в них суфікси.
- Поділіть підкреслені слова на склади для переносу.

223. Прочитайте слова.

Безсонний, манюсінький, ріднесенький, український, лікарський, срібненький, зимонька, розписка.

- Спишіть слова, позначивши суфікси.
- Поділіть слова на склади для переносу.

Слова типу *коріння* переносяться так: ко-ріння і ко-рі-ння, корін-ня; взут-тя і взу-ття; зна-ння і знан-ня.

224. Прочитайте текст. Перекажіть. Доберіть заголовок.

Раннім ранком дерева зацвіли срібним інеєм. Вони поодягалися у цвіт від підніжжя стовбурів до крон. Кожна гілочка зацвіла, кожен сучечок...

І кожне дерево видається великою квіткою, холодною, срібною. Адже не може зима похвалитися теплими квітами.

Квітки інею на кожному дереві не подібні між собою, **відмінні**. Особливо пишними видаються на сосні (За Євгеном Гуцалом).

П **Підніжжя** — нижня частина, основа чого-небудь.

- Спишіть останній абзац тексту. Поділіть підкреслені слова на склади.

Випишіть виділене слово. Позначте його будову.

225. Спишіть перший і другий абзаци вправі 224. Поділіть підкреслені слова на склади для переносу.

Узагальнення вивченого про будову слова

226. Прочитайте слова.

Квітка, берег, диво, пух, літати, малий.

- Спишіть слова, позначивши корінь. Додайте до кореня потрібні префікси й суфікси, щоб утворити нові слова. Розберіть за будовою утворені слова. Скористайтеся зразком розбору слів, поданим на початку підручника.

227. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.

У садочку весело цвірін..кали горобчики.

— Співаєте дружно, але слабен..ко, — не ..тримався соловей.

— А нам подобаєт..ся, — не обра-
зилися горобчики. — Ми ніколи не по-
мінялися б піснями навіть із найславет-
нішими співаками.

— А чому? — поцікавився соловей.

— Бо це наші пісні, вони нам рідні, — дружно
відказали горобчики. — А рідне ми не міняємо
на чуже, бодай і краще (За Іваном Никитченком).

- Спишіть перші три абзаци тексту, уставляючи пропущені букви.
- Позначте будову підкреслених слів.

228. Прочитайте текст. Перекажіть.

Дениско береться чухати себе за вухом, смикати за
носа й знову без упину позіхати.

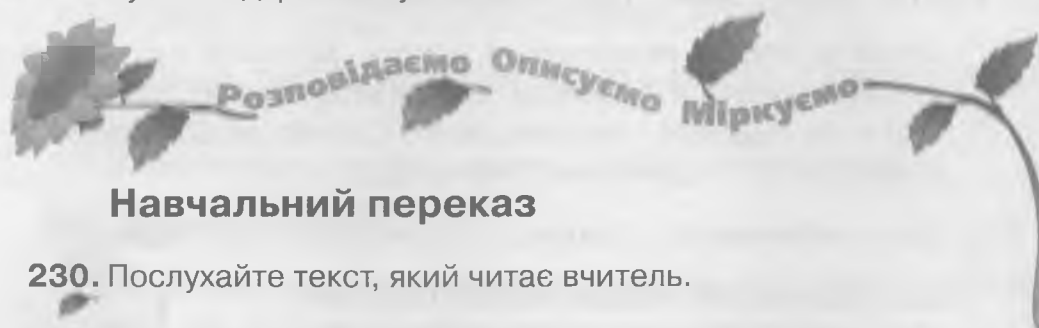
— Раненько встали, та на порозі задрімали, — докірливо кидає бабуся.

— Еге, — підхопила Мар'янка, — бачили, який проворний! Як муха в сметані. Сидить, надувається, уперед п'ятами взувається. З курми лягай, з півнями вставай, от скрізь і встигатимеш, сонько нещасний! (За Анатолієм Григоруком).

- Спишіть текст. Проаналізуйте підкреслені слова за будовою.

- Підкресліть фразеологізми, поясніть їх значення.

229. Спишіть до кінця текст вправи 227, уставляючи пропущені букви. Підкресліть у тексті слова-антоніми.

Навчальний переказ

230. Послухайте текст, який читає вчитель.

- Розгляньте малюнки. Зіставте почуте з малюнками.

- Розкажіть, а потім запишіть переказ, користуючись планом і словами з довідки, які є в «Зошиті з розвитку писемного мовлення».

ЧАСТИНИ МОВИ (загальне поняття)

Повторення знань про різні частини мови: іменник, прикметник, дієслово

231. Прочитайте вірш.

Біле місто, білі сквери
І трамваї, і таксі,
Білі міліціонери,
Білі діти — білі всі.
Це ж зима, холодна й біла,
Білим снігом землю вкрила.

Вадим Бондаренко

- Укажіть, до якої частини мови належать виділені слова. Випишіть словосполучення виділених іменників і зв'язаних із ними прикметників (за зразком). Укажіть головне й залежне слово.

Зразок: (що?) місто, місто (яке?) біле; ...

232. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви.

Ті-лі-лі! — лунало в з..мівому саду. Синиці раділи своєму новому ж..тлú, яке змайстрували Славко з дідусем. Дідусь розвісив в..ликі й малі хатинки. Більші зайняли синиці, а менші ще чекали своїх господарів.

Славко одразу впізнав горихвісток. Вони сиділи рядком і співали. **Дзвінка** радісна пісня **дзвеніла**, наче срібні **дзвіночки**. Груди руді з чорною манишкою, рудуваті хвостики трясуться й переливаються при співі. Срібні дзвоники не затихали цілий день! (За Тамарою Мельниченко).

М **Манішка** — нагрудник, пришитий або пристебнутий до сорочки.

- Спишіть перший абзац тексту, уставляючи пропущені букви. Доберіть перевірні слова до слів із пропущеними буквами.
- У другому реченні підкресліть іменники — назви істот.
- З третього та четвертого речень випишіть антоніми.

233. У вірші Максима Рильського «розгубилися» слова. «Зберіть» їх і запишіть вірш.

Снігу-сніженьку, **білий**
доріженьку, **простели**
рік стрічати Новий
до від хати хати.

- До виділених слів поставте питання. Які це частини мови?

Спійнуймося кращо!

В українському мовному етикеті є багато вітань зі святами. Найпоширеніші з них такі: «Зі святом Вас!», «З Днем учителя!», «З Новим роком!», «З Різдвом Христовим!», «Зі Святвечором Вас!», «З Великоднем!» та ін. Будьте завжди привітними та ввічливими!

- Складіть і запишіть власні вітання зі святом.

234. Спишіть другий абзац вправи 232. Визначте частини мови виділених слів. Чергування яких звуків відбулося в корені?

Службові слова. Роль службових слів у реченні

235. Розгляньте малюнки.

- Складіть і запишіть речення, використовуючи прийменники *в, у, з, до, біля, на, за*. Підкресліть їх.

236. З'єднайте частини прислів'їв. Спишіть.

Людина без друзів —	узнаєш друга.
Як прийде туга —	узнаєш вірну людину.
У лиху годину	що дерево без коріння .

- Поясніть значення прислів'їв. Назвіть службові слова.
- Зробіть звуко-буквений аналіз виділеного слова. Поділіть його на склади.

237. Прочитайте текст, уставляючи пропущені службові слова.

Ведмедик притулився спиною до печі. Йому було тепло-тепло й не хотілося рухатися. За вікном свистів вітер. Шуміли дерева.

Ведмедик сидів із заплющеними очима й думав про сонечко ... тепло. Уявив, як вони ... Їжачком сидять уночі ... зірками ... річки, варять чай ... чайнику, слухають, як плюскається риба ... воді. Зірки падають просто ... траву. Вони великі ... теплі. Зірки ворущаться ... ніг Ведмедика. Йому захотілося лежати ... м'якій траві й дивитися ... небо (За Сергієм Козловим).

- Спишіть перший абзац. У виділених реченнях підкресліть підмет і присудок. Позначте службові слова.

 238. Спишіть другий абзац тексту, уставляючи пропущені службові слова *і, з, під, у, в, і, біля, в, на*.

Спільнокореневі слова, що належать до різних частин мови

239. Прочитайте слова.

Мороз, хмара, хмарний, холод, заморозити, захмарилося, похолодало, квітковий, холодний, квітнути, морозний, квітка.

- Згрупуйте спільнокореневі слова.
- Спишіть слова за зразком. Позначте в них корінь.

Зразок: (що?) мороз, (який?) ... , (що зробити?)

- Укажіть частини мови (*усно*).

 240. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви.

З давніх часів у теплих країнах **будували** в..ликі чудові міста з ш..рокими вулицями, просторими майданами. Тут постали справжні **театри**, подібні на цирк.

Лави для глядачів піднімались одна над одною. Згори одні збудовані

театральні споруди здавалися круглими, другі — овальними, а треті були ро..міщені півколом. Вони називалися амфітеатрами*. Це були в..личезні й пишні **будівлі** — з колонами та статуями, з чудовим оздобленням на стінах. Вистави грали просто неба (*За Міхаелем Енде*).

А *Амфіте́атр* — у Стародавніх Греції та Римі відкрита кругла споруда для видовищ.

- Спишіть перший абзац, уставляючи пропущені букви. Укажіть частини мови виділених слів (*усно*).

241. Складіть речення зі спільнокореновими словами *театр, театральний*. Запишіть і позначте корінь.

242. Спишіть другий абзац вправи 240. До виділеного слова доберіть спільнокореневі слова, що належали б до різних частин мови. Запишіть. Позначте корінь.

Зв'язок слів у реченні

243. Прочитайте вірш.

Всі річки тепер в обнові —
Біле **скло** під бережком.
Ходить грудень по діброві,
Застеляє світ **сніжком**.

Терень Масенко

- Випишіть із вірша підкреслені слова. Позначте в них префікс.
- Доберіть до виділених слів спільнокореневі (*за зразком*).
Зразок: (що?) риба, (який?) рибний, (що робити?) рибалити.

244. Прочитайте словосполучення.

Весела дитина, веселе сонце, гострий ніж, гострий зір, світлий день, світла думка.

- Визначте головні й залежні слова в словосполученнях.
- Випишіть словосполучення, у яких слова вжиті в переносному значенні.

245. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви.

Принесли хліб. Пахучий, ще теплий, зі шкоринкою золатою. Це від вогню позолота в нього. Та не тільки від вогню. Золоте з..рно на борошно ..мололи. А з..рно в золотому колоску на ст..блинці позолоченій гойдалося.

пшениця

кукурудза

Золоте проміння колосок гріло.

Золоті руки зерно посіяли. Урожай доглянули й зібрали. Роботящі руки з..рно ..молотили, тісто замісили, хліб ..пекли. І лежить на столі хліб теплий, пахучий, золотий (*За Тамарою Коломієць*).

- Спишіть другий абзац, уставляючи пропущені букви. Покажіть зв'язок слів у виділеному реченні. Підкресліть слова, ужиті в переносному значенні.

246. Спишіть перший абзац вправи 245, уставляючи пропущені букви. Покажіть зв'язок слів у виділеному реченні.

Іменник як частина мови

247. Прочитайте початок вірша Інни Кульської.

ЧОТИРИ ІМЕННИЦІ

Ми ходили по крамницях,
Нашукали, подивіться...

- Розгляньте малюнки. *Що* купили в крамниці? Запишіть за зразком.

Зразок: (що?) капці, ...

капці

сережки

буси

стрічки

- *Хто* були іменинниками? Запишіть за зразком.

Зразок: (хто?) прабабця, ...

прабабця

бабуня

мамуся

сестричка

- *Що* їм подарували? Запишіть за зразком.

Зразок: (що?) капці — (кому?) прабабці, ...

Іменники — це слова, які називають предмети. Іменники, що є назвами істот (людей і тварин), відповідають на питання *хто?* Іменники, що є назвами неістот, відповідають на питання *що?*
Наприклад: (хто?) сестричка; (що?) стрічка.

248. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.

У гайку, де колись росли опен..ки, жили зайчики ма-лен..кі. Шубка на них тепла та пухка, хвостик схожий на м'яча, вушка стирчать, очка бл..щать.

Як прийшли Різдвяні свята, заспівали пташенята. І синички, і снігурі, і в..ликі шишкарі. Дятел дробом вибиває, усіх на свята він скл..кає.

Тут зайчиха порядкує, заєць на дворі майструє. А мален..кі зайченята обступили маму й тата. Подають і помагають, як уміють і як знають.

Уже до свят усе готове. Печиво пухке, чудове. З маком жовті калачі, і великі, і малі. Коржики та паляниці, та з білен..кої пшениці (*За Іванною Савицькою*).

- Випишіть із тексту іменники за групами (*за зразком*).

Зразок

Назви істот: (*хто?*)

Назви неістот: (*що?*)

- Спишіть третій абзац тексту, уставляючи пропущені букви. Підкресліть іменники із суфіксами пестливості.

249. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.

У сиву давнину наші предки зустрічали Новий рік із квітучою вишнею. Незадовго до **свята** саджали в діжку* маленьке д..ревце (...). Діжку (...) вносили в хату. Діти (...) пол..вали деревце. У т..плі з'являлися бруньки (...). Дерево рясно вкривалося біло-рожевим цвітом.

Навколо новорічної вишні люди веселилися — водили хороводи, співали пісень. Квітуче деревце залишалося в хаті. Весною господарі висаджували деревце в землю (*За Аллою Коваль*).

Д Діжка — велика дерев'яна посудина циліндричної форми.

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви. Запишіть у дужках питання, на яке відповідає іменник.
- Доберіть споріднені слова до виділеного слова. У цих словах позначте корінь.

250. Доповніть схему словами з підкресленого речення вправи 249.

(що?) ... (що робило?) ...

(яке?) ... (де?) ...

- Спишіть перший і другий абзаци вправи 248, уставляючи пропущені букви. Доберіть, де треба, перевірні слова.

Розповідаємо Описуємо Міркуємо

Написання переказу за колективно складеним планом

251. Послухайте текст.

ДІМ У САНДАЛИКУ

Миколка аж удома помітив, що забув сандалика в таборі. Мама його втішала, що наступного року він неодмінно побуває в цьому таборі.

І от Миколка знову в таборі. При вході до будиночка він побачив свого сандалика. У ньому сиділа мухоловка. Вона злякано пурхнула в кущі. На дні гніздечка-сандалика лежали сірі яєчка. Незабаром з них вилупилися сірі пухнасті пташенята.

— Виходить, я подарував пташкам цілий дім, — пишався Миколка (*За Віталієм Леусом*).

- Розгляньте малюнок.
- Складіть план тексту.
- Запишіть переказ.

Іменники — власні та загальні. Велика буква у власних назвах

252. Прочитайте вірш.

Тарас, Іван і Леся — великі імена,
Лунає в **Україні** їх слава голосна.
І лине з України в широкий вільний світ
Їх дум і слів пророчих великий заповіт.

Роман Завадович

- Спишіть вірш. Підкресліть іменники, які називають імена людей. Поясніть написання цих слів. Яким великим українцям належать ці імена? Чому виділене слово пишемо з великої букви?

253. Прочитайте текст. Перекажіть.

У селі Моринцях, на Київщині, народився видатний український поет Тарас Григорович Шевченко. Невдовзі родина Шевченків переїхала до сусіднього села Кирилівки, де жив дід Іван.

Гірке було дитинство в малого Тараса. Його матуся померла, а потім і батько. Щирими друзями хлопчика були сестри — Катерина, Ярина та Марійка. Однак найбільше Тарасик любив діда Івана (*За Михайлом Маморським*).

- Спишіть текст. Підкресліть власні іменники.

Загальні іменники — це назви, що даються багатьом предметам. *Наприклад:* село, сестра, мама. Загальні іменники пишуться з маленької букви.

Власні іменники — прізвища, імена, імена по батькові людей, клички тварин, назви країн, міст, сіл, вулиць, майданів, річок, морів, гір — пишуться з великої букви. *Наприклад:* Іван Якович Франко, Дністер, Запоріжжя, Карпати, Чорне море.

254. Прочитайте текст. Перекажіть.

Український письменник Іван Якович Франко народився в селі Нагуєвичах, що біля міста Дрогобича в Західній Україні.

Івась учився дуже добре, тому вступив до гімназії в місті Дрогобичі. Закінчивши її, став студентом університету в місті Львові, а потім навчався у Відні — столиці Австрії (За Володимиром Барагурою).

- Спишіть текст. Підкресліть загальні назви однією рисою, власні — двома.

255. Прочитайте текст. Перекажіть.

Справжнє прізвище Лесі Українки — Лариса Петрівна Косач. Вона народилася в місті Звягелі на Волині. Дівчинка дуже любила свого старшого брата Михайла. Вони рано навчилися читати й розігрувати різні театральні сценки (За Ольгою Косач-Кривенюк).

- Спишіть текст. Підкресліть загальні іменники однією рисою, власні іменники — двома.
- Поясніть правопис власних іменників (усно).

Велика буква в кличках тварин

256. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.
Яке слово свідчить про те, що друзі були ввічливі?

Жук Жужко, мійшка Мишулька, ящірка Ящуня та бабка Зеленушка поспішали на день народження до крота Крихітки. Друзі дійшли до струмка. Як же його перейти?

Вони **зробили** кораблик із л..сточка й попливли дуже швидко. Але л..сточок-кораблик зачепився за гілку,

перевернувся й почав тонути. Хто знає, чим би все **закінчилося**, якби не чапля Ходулька.

Друзі **подякували** рятівниці й поспішили до кротової хатки.

— Як чудово, що все закінчилося добре! — сказав кріт Крихітка. — Приємно зустрічати свій ден.. народження з добрими друзями (За Міксом Валдбергом).

- Назвіть головних персонажів.
- Спишіть перший абзац тексту. Підкресліть назви тварин однією рисою, а їхні клички — двома. Як утворилися словачки тварин? З якої букви пишемо ці слова?

257. Прочитайте текст. Перекажіть.

У цирковій **сім'ї** всі живуть дружно. Для цирку я купив маленьке мавпеня. Ми назвали мавпочку Мімус. У мавпочки **з'явився** друг Марс. Марс — це велика вівчарка. Вівчарка Марс і мавпочка Мімус люблять разом гратися. Іноді з ними грається борсук Бориско, а **хом'ячок** Фінько навіть не підходить (За Володимиром Дуровим).

- Спишіть текст. Підкресліть назви тварин однією рисою, а клички — двома.
- Поясніть правопис виділених слів (усно).

258. Спишіть вправу 256 до кінця, уставляючи пропущені букви. У виділених словах позначте префікс. Підкресліть клички тварин.

- Складіть власне вітання для іменинника (усно).

Поняття предметності

259. Прочитайте слова лівої колонки. Прочитайте слова правої колонки. Від якої частини мови утворені іменники?

(який?) добрий —	(що?) доброта
(яка?) щедра —	(що?) щедрість
(що робить?) зеленіє —	(що?) зелень
(що робити?) плавати —	(що?) плавання

Іменники можуть утворюватися від прикметників і дієслів і називати опредмечені якості та дії. Такі іменники відповідають на питання *що?*

Наприклад: (який?) синій — (що?) синь;
(що робити?) дихати — (що?) дихання.

260. Прочитайте текст, розкриваючи дужки. Перекажіть.

Ціле літо Дюймовочка прожила (один) у **великому** (ліс). Вона **сплела** собі маленьке ліжечко з (трава) і повісила його під (листок) лопуха, щоб літній дощик не змочив. Дюймовочка їла солодкий квітковий пилок. Дівчинка пила **чисту** (роса), яку **знаходила** на (лист).

Так минуло **тепле** літо й золота осінь. Набл..жалася сніжна з..ма. **Веселі** пташки відлетіли. З д..рев осипалося жовте листя. Л..сток лопуха, під яким жила дівчинка, скрутився. Почав падати білий сні.. . **Дюймовочка тремтіла від лютого холоду** (За Гансом Крістіаном Андерсеном).

- Доберіть спільнокореневі іменники до виділених прикметників і дієслів у першому абзаці тексту. Запишіть за зразком.

Зразок: великому — велич, сплела — плетіння.

- Спишіть перший абзац тексту, розкриваючи дужки. Підкресліть слова з протилежним значенням.

- Підкресліть головні члени речення в передостанньому реченні.

- Покажіть зв'язок слів у першому реченні.

261. Спишіть другий абзац вправи 260, уставляючи пропущені букви. У виділеному реченні підкресліть головні члени. Доберіть іменники до виділених прикметників.

- Утворіть спільнокореневі прикметники від іменників *літо*, *ліс*.

262. Прочитайте вірш.

Із другом легше в світі **жити**,
Але й **дружити** треба вміти.
Слід другові **допомагати**,
В пригоді завжди **захищати**,
Слід жарти друга **розуміти**,
Й самому **жартувати** вміти.

Вікторія Остапчук

- Спишіть перше речення.

Доберіть спільнокореневі іменники до виділених дієслів. Позначте корінь. Запишіть за зразком.

Зразок: (що робити?) жити — (що?) життя.

- Складіть і запишіть 3 речення про свого друга (подругу).

263. Прочитайте текст.

Мама вклала Олю до ліжечка й **наказувала** спати. Оля заплющувала очі, але починала **думати** про цікаві речі: як можна виростити у ванній великого дельфіна або

звідки береться дощ, чому взимку летять сніжинки, чому влітку зацвітають квіти?

Одного разу Оля розплющила очі й побачила, що на бильці її ліжка сидів гном. На ньому були смугасті вовняні шкарпетки, великі дерев'яні черевики. На голові — залений капелюх.

— Ти хочеш про це все дізнатися? — запитав гном.

— Звісно, хочу, — тихо промовила Оля (За Ірен Роздобудько).

Б *Бильце* — бічна опора крісла, ліжка.

- Доберіть спільнокореневі іменники до виділених дієслів у першому абзаці тексту. Запишіть за зразком.

Зразок: (що робила?) наказувала — (що?) наказ.

- Спишіть другий абзац тексту, уставляючи пропущені букви. Доберіть до них перевірні слова.
- Позначте префікс у підкреслених словах.

264. Прочитайте сполучення слів спочатку лівої колонки, а потім правої колонки.

крапля води
хребет людини
тепле **море**

крапля надії
хребет гір
море радості

- Виділені іменники лівої колонки вживаються в прямому значенні, у правій колонці ці ж іменники вживаються в переносному значенні. Поміркуйте, чому.

265. Спишіть перший абзац вправи 263. Доберіть спільнокореневі прикметники та дієслова до підкреслених іменників. Позначте в них корінь.

Рід іменників: чоловічий, жіночий, середній

266. Прочитайте загадку.

Я — медове,
Соковите і здорове.
Доглядали мене
Лесик, Гриць та Вірочка,
Ще й Лариса і Максим,
Я їм дякую усім.

Вадим Наливайко

- Випишіть (за зразком) спочатку імена хлопчиків, а потім — дівчаток, додаючи слова *він, мій; вона, моя*.

Зразок: він, мій — Лесик, ... ; вона, моя —

- До яких слів можна додати слова *воно, мое*? Запишіть.

267. Прочитайте текст. Перекажіть.

У **дівчинки** Наталочки почався веселий **ранок**. Це відчуло навіть **кошеня** Коржик. Пташки радісно співали. **Сонце** розігнало снігові хмари. **Небо** було чисте й прозоре.

Дзеленькнув мобільний **телефон**. **Татко** підібрав Наталочці кумедний рінгтон* — **монетка** за монеткою сигнався в **скарбничку**. Коли дівчинці телефонували, дзеленчали монетки: дзелень-дзелень-дзелень. Тепер телефонував **однокласник Тарас** (За Анатолієм Птіциним).

Р **Рінгтón** — сигнал телефону.

- Спишіть текст. Визначте рід виділених іменників. До яких із них можна додати слова *воно, моє*?
- Підкресліть спільнокореневі слова в другому абзаці тексту.

Іменники бувають чоловічого, жіночого і середнього роду.

Іменники, до яких можна додати слова *він, мій*, — це **іменники чоловічого роду**. *Наприклад:* абрикос, барвінок, рушник.

Іменники, до яких можна додати слова *вона, моя*, — це **іменники жіночого роду**. *Наприклад:* айстра, ластівка, стежка.

Іменники, до яких можна додати слова *воно, моє*, — це **іменники середнього роду**. *Наприклад:* поле, цуценя, село.

268. Прочитайте слова. Спишіть іменники, розподіливши їх за родами.

Поле, ліс, слоненя, чай, книжка, сукня, радіо, комп'ютер, антена, хвилина, колектив.

КОЛЕКТИВ

ХВИЛИНА

- Запам'ятайте правопис слів у рамці. Визначте їх рід. Складіть і запишіть речення з цими словами.

269. Прочитайте та спишіть текст.

Здавна слов'яни вирощували **жито, пшеницю, ячмінь, просо, овес, гречку**. Любили чорний житній **хліб**. З білого **борошна** на **свято** пекли пироги з **рибою, м'ясом, капустою**, ягодами. Були поширені овочі: **капуста, часник, цибуля, буряк, ріпа**. Біля хат росли **яблуня, груша, слива, вишня і калина** (*За Михайлом Слабошпицьким*).

- Визначте рід виділених іменників, у дужках зробіть позначення: (ч. р.), (ж. р.), (с. р.).

Складання тексту за поданими початком, кінцівкою та ілюстраціями

270. Розгляньте малюнки.

- Прочитайте початок і кінцівку тексту «Павучкові рушнички» (за Марією Пономаренко) у «Зошиті з розвитку писемного мовлення».
- Складіть власний текст за поданими початком, кінцівкою і малюнками. Запишіть.

271. Прочитайте текст. Вивчіть його напам'ять.

Сон не йде, не хочу спати,
У **вікно** дивлюся.
Як би зірочку спіймати,
Щоб її подарувати дорогій **матусі**.

Зоряна Живка

- Спишіть вірш із пам'яті. Визначте, до якого роду належать виділені іменники.
- Хто є героєм вірша? Що ви можете сказати про його вдачу? Яке слово підказує вам, що він любить свою маму?
- Складіть і запишіть 3 речення про свою матусю. Визначте рід іменників.

272. Прочитайте текст, розкриваючи дужки.

Удосвіта вийшов **хлопчик** Петрусь із (тато) надвір. **Тато** їхав у **поле** на (робота) й пообіцяв узяти його із собою.

Небо вже посвітлішало. На сході зайнялася рожева **смуга**.

— Тату, хай наш **кінь** Буланко ступає тихо-тихо. Я хочу побачити мить, коли **зірка** погасне.

Петрусь боявся кліпнути очима, опустити повіки, але не втримався. То була **мить**, менша від макового **зернятка**. Однак коли відкрив повіки, (зірка) уже не було (За Василем Сухомлинським).

- Випишіть виділені іменники за зразком.

Зразок

Ч. р.: (він, мій) хлопчик, ...

Ж. р.: (вона, моя) смуга, ...

С. р.: (воно, моє) сонце, ...

- Випишіть із тексту слова з префіксами *по-*, *ви-*. Позначте їх.
- Знайдіть власні іменники. Поясніть їх правопис (*усно*).

273. Прочитайте текст, уставляючи слова з довідки.

Роса випадає ввечері. Усю ... вона лежить на На-
стає Удень ... нагріває А потім нагрівається
Увечері земля холодне. Вона перша віддає своє Холо-
дне все, що росте на землі.

Довідка: ранок, ніч, траві, тепло, землю, сонце, повітря.

- Спишіть текст, уставляючи слова з довідки.
- Визначте рід уписаних іменників, у дужках зробіть позначен-
ня: (ч. р.), (ж. р.), (с. р.).

274. Спишіть перший та останній абзаци вправі 272, розкриваю-
чи дужки. Визначте рід іменників у дужках.

Змінювання іменників за числами: однина та множина

275. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Перекажіть.
Як би ви продовжили цю розповідь?

Оленка захворіла. **Дівчинка** сумує за друзями. За вік-
ном **заметілі з морозами й вітрами**.

Ось прийшла **мама** з магазину. Принесла **картин...**
На ній була намальована весн... **Квіт...**, **дерев...**, **пташк...**

й **комахах**.. заповнили квітучий садок. Он **клумба**.. . А там високий **тюльпан**, фіолетовий **ірис**, яскрава **нагідка**.. й колюча **тройнда**. На кущі жасмину примостився **равлик**. Біля нього — плямисте **сонечко**. Під деревом **курочка** зі своїми **курчатами** шукають поживу.

Задивилася дівчинка на яскраві фарби весни (За Валентиною Лісовською).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені закінчення. Підкресліть головні члени в перших двох реченнях.
- Підкресліть виділені іменники, які означають один предмет — однією рисою, які означають багато предметів — двома рисками.

Іменники, що означають один предмет, уживаються в **однині**: суниця, дерево, ліс.

Іменники, що означають багато предметів, уживаються в **множині**: суниці, дерева, ліси.

Однина та множина — це два числа іменників.

276. Прочитайте текст, розкриваючи дужки.

Ви знаєте, які птахи живуть під (сніг)?

У **рябчика** під (сніг) не тільки **спальня**. Під (сніг) він шукає **насіннячко**. Зробить собі рябчик ходи під (сніг), **вікно** для повітря й ховається від (ворог). **Тетерук** під (сніг) не бігає, але чепурну (**квартирка**) має. Ще й з багатьма (**вихід**). Тетерук боїться яструба. Побачить яструба — у сніг зариється і (біда) переचेкає (За Михайлом Пришвіним).

- Спишіть текст, розкриваючи дужки.
- Визначте рід виділених іменників. Поставте їх у множині. Позначте закінчення. Запишіть за зразком.

Зразок: рябчик (ч. р.) — рябчик^и,

 277. Прочитайте іменники. До якої професії відносяться ці слова?

Планети, ракета, космодром, кораблі, зорі, скафандр, комп'ютер, супутники.

космонавт

комп'ютер

- Визначте число цих іменників.
- Запам'ятайте правопис слів у рамці. Складіть і запишіть із ними 3 речення.

 278. Прочитайте текст, розкриваючи дужки. Перекажіть.

Річка ще скута льодом, але він уже потемнів. Тішиться річка — скоро весна. Тоді вона напоїть водою спрагли (сад), (гай), (трава) й (квітка). Над нею пролітатимуть метушливі (пташка), (метелик), (бджілка). Прийдуть діти. Вони будуть гойдатися на її хвилях. Швидше б весна! (За *Валентиною Байковою*).

- У якому числі написані іменники в дужках? У якому числі їх треба записати? Чому? Спишіть текст, розкриваючи дужки.

 279. Прочитайте текст, уставляючи слова з довідки та пропущені букви. Перекажіть. Яке прохання є в тексті?

Звет..ся цей місяц.. лютим, але сонечко вже пригріває. **Синички** голосніше виспівуют... **Горобці** метушат..ся. Голосно каркають ворони.

... сонечко пригріває, і з дахів капає вода. Уночі ... вода підмерзає й утворюються ... бурульки. Вони подібні на ... списи. Удень ... сонечко припече. Тоді ці небезпечні списи падають на землю. Будьте уважні, щоб важка бурулька не впала вам на голову (За *Іриною Буренко*).

Довідка: весняне, холодна, великі, прозорі, тепле.

- Спишіть текст, уставляючи слова з довідки та пропущені букви.
- Визначте число виділених іменників, поставте ці іменники в однині.
- З підкресленого речення випишіть словосполучення.

280. Випишіть із вправи 278 іменники з дужок спочатку жіночого роду, потім чоловічого. Допишіть 3 іменники того роду, якого не вистачає.

Змінювання іменників за відмінками

281. Прочитайте текст. Перекажіть, уникаючи повторів.

Нарешті випав білий **сніг**. Земля вкрилася **снігом** і спочиває. Височіють глибокі замети. Мисливці бачать на **снігу** мережки звіриних і пташиних слідів. Вистачає **снігу** осичкам, до яких проклав стежку зайчик. Великими копитами лосі протоптали **сніг** (За Іваном Соколовим-Микитовим).

- Випишіть виділені іменники. Позначте в них закінчення.

Закінчення служить для зв'язку слів у реченні. Іменники змінюють своє закінчення, зв'язуючись з іншими словами в реченні. Установити зв'язок слів у реченні допомагають питання.

До іменників, що є назвами істот, ставимо питання *хто? кого? кому? ким? на кому?*

До іменників, що є назвами неістот, ставимо питання *що? чого? чому? чим? на чому?*

282. Прочитайте текст. Перекажіть, уникаючи повторів виділеного слова.

Могутній беркут вилетів на полювання. Кружляє в зимовому небі. Он лісом біжить **зайчик**. Беркут побачив **зайчика**. Що робити бідному **зайчикові**? Ось-ось беркут зловить **зайчика**. Нависла над **зайчиком** небезпека! На **зайчикові** біла шубка — от і врятувала його! Кружляв беркут і не бачив своєї здобичі. Так і полетів. Виходь, **зайчику**, небезпека минула (За Оленою Мисливою).

- Доповніть сполучення слів виділеними іменниками.

Біжить (хто?) ... ; побачив (кого?) ... ; що робити (кому?) ... ; зловить (кого?) ... ; нависла (над ким?) ... ; шубка (на кому?)

- Позначте закінчення в доповнених словах.

Іменники, що пов'язані в реченні з іншими словами, змінюються за відмінками. В українській мові є **сім відмінків**, кожний з яких, окрім кличного, відповідає на певне питання.

283. Розгляньте таблицю.

Назва відмінка	Питання	Приклади (однина)
Називний (Н. в.)	хто? що?	сестра, стіл, село
Родовий (Р. в.)	кого? чого?	сестри, стола, села
Давальний (Д. в.)	кому? чому?	сестрі, столу, селу
Знахідний (Зн. в.)	кого? що?	сестру, стіл, село
Орудний (Ор. в.)	ким? чим?	сестрою, столом, селом
Місцевий (М. в.)	(на) кому? (на) чому?	(на) сестрі, столі, селі
Кличний (Кл. в.)		сестро, столе, село

- Простежте, як змінюються закінчення іменників кожного відмінка.

- Користуючись таблицею, провідмінійте слово *білка*. Запишіть.
- Користуючись таблицею, провідмінійте слово *слива*. Запишіть.

284. Розгляньте малюнок. Доповніть речення потрібними іменниками у відповідному відмінку.

У Лесі є (*хто?*) Дівчинка дуже любить (*кого?*) Вона дає їсти і пити (*кому?*) Потім Леся гуляє (*з ким?*)... . (*на кому?*) ... виблискують медалі. Він переможець змагань.

- Запишіть доповнений текст. Назвіть відмінки іменників. Які відмінки іменників відсутні в тексті?

285. Прочитайте словосполучення.

Мій (...) друг; немає (...) друга; дарую (...) другу (другові); знайшов (...) друга; іду (...) з другом; зупинив погляд (...) на другові.

- Спишіть словосполучення, уписуючи в дужках відповідні питання. Укажіть відмінок.
- Складіть речення з іменником *друг* у кличному відмінку. Пам'ятайте про розділові знаки в реченні, у якому є звертання.

286. Прочитайте текст.

Ранньої весни ми з Оленкою ідемо до лісу. Он під **кущем** темніє барвінок. На **барвінку** зелені листочки. Скоро на **барвінку** з'являться блакитні квіточки. Вони прикрасять **барвінок**. **Барвінком**

заквітчається вся галявина. На **барвінкові** вранішня роса (*За Сергієм Демченком*).

- Перекажіть текст, замінюючи виділені іменники словами *ньому, ним, його*.
- Запишіть назви відмінків разом із питаннями. Випишіть виділені іменники до кожного відмінка, користуючись таблицею (с. 118).
- Укажіть число підкреслених іменників. Поставте до них питання.

287. Розгляньте таблицю.

Назва відмінка	Питання	Приклади (множина)
Називний (Н. в.)	<i>хто? що?</i>	сестри, столи, села
Родовий (Р. в.)	<i>кого? чого?</i>	сестёр, столів, сіл
Давальний (Д. в.)	<i>кому? чому?</i>	сестрам, столам, селам
Знахідний (Зн. в.)	<i>кого? що?</i>	сестёр, столи, села
Орудний (Ор. в.)	<i>ким? чим?</i>	сестрами, столами, селами
Місцевий (М. в.)	(на) <i>кому?</i> (на) <i>чому?</i>	(на) сестрах, столах, селлах
Кличний (Кл. в.)		сестри, столи, села

- Простежте, як змінюються закінчення іменників кожного відмінка в множині.

288. Провідмінійте слова *книжка, брат, море* в однині й множині за зразком, користуючись таблицями (с. 118, 120).

Зразок

Називний відмінок: (*що?*) — книжк[а], книжк[и];
(*хто?*) — брат[], брат[и].

Удосконалення змісту та форми написаного тексту. Відповідність тексту його темі

289. Розгляньте малюнок.

- Прочитайте текст «Оповідання тітоньки Шафи» у «Зошиті з розвитку писемного мовлення».
- Виконайте завдання, запропоновані в зошиті.

290. Зробіть аналіз іменника *барвінок* у такому порядку: 1. Слово, яке аналізуємо. 2. Питання, на яке відповідає слово. 3. Частина мови. 4. Власна чи загальна назва. 5. Назва істоти чи неістоти. 6. Рід. 7. Число. 8. Відмінок. 9. Слово, з яким зв'язаний у реченні. 10. Яким є членом речення?

291. Прочитайте текст, розкриваючи дужки.

Художниця їхала в село малювати. Вона вибирала гарні краєвиди на (луг), на (узлісся), біля (ставок). Намальовані (картина) називалися пейзажами. Окрім (пейзаж),

художниця малювала (дівчинка), (жінка), старого або молодого (чоловік). Це — портрети. Часом вона складала купу різних речей і малювала. Тоді на картині з'являлися гарбуз, калина, маківка, глечик, свічка, писанки. Це були натюрморти.

- Спишіть речення, у яких є слова в дужках. Укажіть число і відмінок цих іменників.

Знайдіть у тексті речення, яке відповідає схемі.

... ..

292. Прочитайте текст, розкриваючи дужки. Придумайте продовження розповіді (*усно*).

У (школа) дівчинка Оріся добре вчилася. Дома Оріся помагала (матуся) й (татко).

На Великдень задзвонили (дзвін). Мама подарувала (Оріся) гарну (писанка). Дівчинка поклала писанку на (трава) й побігла з (дівчатка) гратися до (ліс).

Покотилася писанка за ними. А в лісі пташки співають. Квіти білі, сині та жовті з трави виглядають. Вітер листячко гойдає. Котилася писаночка, а назустріч їй зайчик сіренький скаче. Здивувався зайчик: що це таке? (*За Лесею Храпливою*).

- Спишіть речення, у яких є слова в дужках. Позначте закінчення в змінених іменниках. Укажіть відмінок і число.

293. Провідмініяйте іменники *школа*, *сова* в однині й множині, користуючись таблицями (с. 118, 120).

- Складіть речення з іменниками *школа*, *сова* в кличному відмінку.
- Спишіть третій абзац вправи 292.

Прикметник як частина мови

294. Розгляньте малюнки. Прочитайте слова.

Червоне, велике, кругле, соковитий, солодкий, чубатий, жовта, солодка, запашна.

- Запишіть іменники — назви предметів, які зображені на малюнках, та подані до них слова-ознаки.

(що?) ... , (який?) ... ,

(що?) ... , (яка?) ... ,

(що?) ... , (яке?)

Прикметник виражає ознаку предмета. Він зв'язаний з іменником. Питання треба ставити від іменника до прикметника.

Наприклад: сніг (який?) білий; дерева (які?) зелені.

295. Прочитайте текст, розкриваючи дужки. Перекажіть.

У лісовій гущавині виросла тоненька яблунька-кисличка. На ній з'явилися маленькі зелені яблучка. Спробувала пташечка яблучко й повернула дзьобик. Яблучка були кислі й гіркі. Не сподобалися вони й лісовим осам. Засумувала кисличка, заплакала.

Прийшов до лісу старенький дідусь, викопав кисличку й посадив її у своєму саду. Весною дідусь прищепив на кисличці пагінці солодких яблук.

Минув рік. На (пишний) (стрункий) деревці висіли (золотий) яблучка. Над ними літали (веселий) пташки, (працьовитий) бджілки, (яскравий) метелики (*За Оксаною Іваненко*).

- Спишіть перший і другий абзаци. Підкресліть прикметники та іменники, з якими вони зв'язані.

296. Спишіть останній абзац вправи 295, розкриваючи дужки. Підкресліть прикметники.

Зв'язок прикметників з іменниками

297. Прочитайте текст, розкриваючи дужки.

(Зелений) сосни стояли по коліна в білому (пухнастий) снігу. Вони наділи на себе (теплий) кожушки. (Білокорий) берези були наче з кристалю. Тільки (червоногрудий) снігурі літали над (сумний) горобиною, збиваючи (срібний) пил (*За Ніною Антоною*).

- Спишіть текст, розкриваючи дужки. Підкресліть іменники та зв'язані з ними прикметники, питання ставте від іменників.

298. Прочитайте текст, уставляючи слова з довідки.

Незвичайний ... пейзаж! ... тони, ... лінії, ... відтінки. Чарівна природа! Зима хоче засліпити красу ... весни, ... літа, ... осені. Зимова краса виткана не з буйного ... листу, не з ... квітів, не з ... колосу, а із звичайної води, що перетворилася на ... сніжинки. Хіба це не диво? (*За Діною Шеремет*).

Довідка: зимовий, білі, темні, блакитні, жовтогарячого, зеленого, золотої, розмаїтих, золотого, зеленої, чарівні.

- Спишіть текст, уставляючи слова з довідки. Підкресліть іменники та зв'язані з ними прикметники.

299. Розгляньте малюнки. Прочитайте слова в рамках. Запам'ятайте їх правопис.

айстра

автомобіль

сонце

- Доберіть до слів по 2 прикметники, установіть зв'язок за допомогою питань. Запишіть.

Айстра (яка?) ... ; автомобіль (який?) ... ; сонце (яке?)

- Складіть 3 речення з цими іменниками та дібраними до них прикметниками. Запишіть.

Уживання прикметників у прямому і переносному значеннях

300. Прочитайте вірш.

Ходить мороз надворі
По широкій оборі.
Старий він, сивий він,
З бородою до колін.

Марійка Підгірянка

- У якому значенні вжиті підкреслені прикметники — переносному чи прямому?

301. Прочитайте текст, розкриваючи дужки.

Настала зимова **ніч**. Лежить Степанко в ліжку, слухає, як по стовбурах товстих старих **яблунь** стукає мороз. На гілля падає легкий сріблястий **іній**. У темному **небі** висипались яскраві зимові **зірки**.

Раптом (троянда) кущ, який ріс під вікном, простягнув Степанкові дивну квітку. Пелюстки в неї були (золото), листочки смарагдові*. Квітка співала (дзвін) голосом.

— Степанку, прокидайся. До школи час, — чути мамин голос.

— Мамо, мені літо наснилося! Тепле, чудове, барвисте! (*За Лілією Лапіною*).

С *Смарагдовий* — яскраво-зелений.

- Спишіть перший абзац тексту. До виділених іменників доберіть прикметники. Запишіть словосполучення.
- Підкресліть головні слова в словосполученнях.

302. Прочитайте словосполучення.

Легкий вантаж, легкий шлях, гострі ножиці, гостре слово, глибокі печери, глибокі думки, тепле пальто, тепле слово.

- Запишіть словосполучення у дві колонки: у першу — з прикметниками, ужитими в прямому значенні, у другу — з прикметниками, ужитими в переносному значенні.
- Складіть 2 речення з 2 словосполученнями, у яких прикметник уживається в переносному значенні.

303. Спишіть текст вправи 301 до кінця, розкриваючи дужки та змінюючи іменники на прикметники.

Прикметники-антоніми. Прикметники-синоніми

304. Прочитайте народні прикмети.

Ранній приліт жайворонків — на **теплу** весну.
У квітні **ясні** ночі — ранки **холодні**.

- До виділених прикметників доберіть антоніми. Запишіть слова парами.
- Зробіть звуко-буквений аналіз слова *ранній*.

305. Прочитайте текст.

Бабусине село ще було вкрите снігом, але в повітрі вже пахло весною. Галинка уявляла бабусин різнобарвний квітник.

Дівчинці здавалося, що **сумний** чарівник перекинув над ним **малий** кошик із квітами. Стрункі, **низькі** мальви всміхалися біля **чорної** бабусиної хатинки. Золоті, **тьмяні** голівки соняшників визирали з-за тинів. **Боязкі** темно-червоні чорнобривці сяяли обабіч доріжок. Над ними літали **ліниві** бджілки (*За Лілією Лапіною*).

- Спишіть другий абзац тексту, змінюючи виділені прикметники на антоніми.
- Як змінився зміст тексту? Який настрій він викликає? Саме такий текст написала автор.

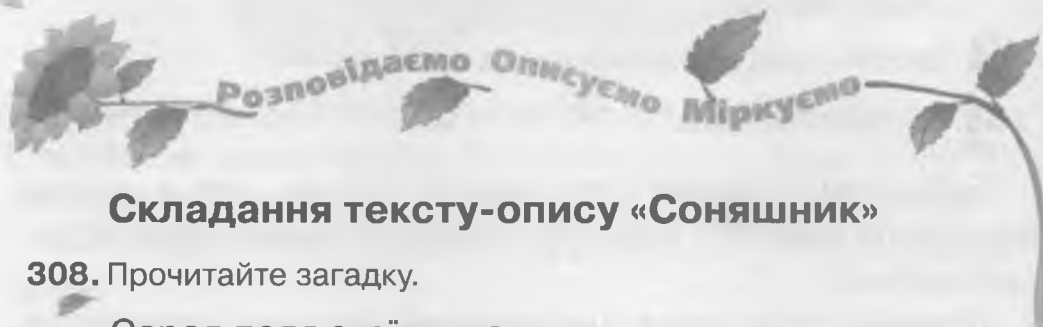

306. Прочитайте слова. Доберіть із довідки до кожного прикметника синоніми. Запишіть.

Правдивий, лагідний, культурний, коричневий, безмежний.

Довідка: чесний, увічливий, ніжний, справедливий, тихий, чемний, бурий, неосяжний, каштановий, безкрай.

307. Складіть речення зі словами вправи 306. Запишіть.

Складання тексту-опису «Соняшник»

308. Прочитайте загадку.

Серед поля стоїть хлопчик
По коліна у траві,
Позолочений віночок
Має він на голові.
І до вечора за сонцем
Обертається навкруг...
Здогадалися ви, хто це
І як зветься сонця круг?

Ігор Січовик

- Розгляньте малюнок. Прочитайте текст у «Зошиті з розвитку писемного мовлення». Виконайте завдання, що вміщені в зошиті.

Уживання прикметників у загадках

309. Прочитайте загадку.

Жовті сонечка у листі —
А смачнющі, а м'ясисті,
Мов янтар, всі золотисті,
Дерево, як у намисті!

- Запишіть підкреслені прикметники, які допомогли відгадати загадку.
- Продовжте речення прикметниками із загадки.

Абрикос (який?) — ... , ... ,

абрикос

310. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви.

Цуценя назвали Ярик. Господиня повезла Ярика в с..ло. Від ус..ого невідомого Ярик так ро..губився, що ледь не потрапив під колеса якогось страховис..ка, яке ревіло й летіло просто на нього.

А тут щось замахало великими кол..оровими крилами та як завере..ить — ку-ку-ріку! А з іншого кінця двору біжить щось біле на двох червоних лапах і — га-га-га! Ярик скося провів його поглядом (*За Валентиною Михайленко*).

- Хто та що налякало Ярика? Запишіть. Які прикметники вам допомогли дати відповідь? Підкресліть їх.
- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви. Підкресліть слова з префіксами роз-, по-, за-.

311. Прочитайте загадку, у якій «загубилися» прикметники із суфіксом -еньк-.

Я маленька, я ... ,
Мов медочок,
На баштані дозріваю,
... сонечко вітаю.

- Спишіть загадку, уписуючи «загублені» прикметники.
- Знайдіть і запишіть 3 загадки про квіти. Підкресліть у них прикметники.

Уживання прикметників в описах

312. Розгляньте малюнок.

- Прочитайте назви перших весняних квітів. Доберіть до них прикметники, які вказують на колір; розмір. Складіть текст-опис за змістом малюнка, уживаючи прикметники. Запишіть.

① — підсніжники, ② — проліски, ③ — шафран, ④ — сон-трава, ⑤ — ряст, ⑥ — фіалки.

313. Прочитайте текст. Визначте тип тексту.

І ось розпочинається весняний карнавал! Білосніжні підсніжники гойдають голівками-дзвониками. Блакитно-окі проліски, стрункий фіолетовий шафран відкривають свої очі-озерця. Срібляста сон-трава горнеться до ніжно-рожевого рясту. А далі — килимок темно-синіх, білих, голубих фіалок. Весна! (За Христиною Войтків).

- Порівняйте текст-опис, який ви склали, виконуючи вправу 312, із прочитаним текстом. Які нові слова та сполучення слів вам трапилися в цьому тексті? Спишіть. Підкресліть прикметники, якими описані квіти. Доберіть до тексту заголовок.

314. Прочитайте вірш Олени Пчілки.

І проліски, і травка,
Й **зелена** муравка,
І кульбаба рясна,
Й фіалочка ясна —

Всі квіти весняні,
Веселі, кохані,
З-під **листя** виходять,
Голівки підводять.

- Спишіть текст. Підкресліть прикметники, якими описуються весняні квіти.

Зробіть звуко-буквений аналіз виділених слів.

Змінювання прикметників за родами в сполученні з іменниками

315. Прочитайте текст.

Тоненьким прутиком
З вербовим котиком
Себе вітаємо
Легеньким дотиком...
Радісну вістку
Собі говоримо,
Що день великий
Не поза горами,
Що вже за тиждень
Буде Великдень.

Марія Хоросницька

- Випишіть підкреслені іменники та зв'язані з ними прикметники (за зразком).

Зразок: тоненьким прутиком — (що?) прутик (ч. р.),
(який?) тоненький (ч. р.).

316. Прочитайте текст, уставляючи прикметники з довідки. Перекажіть.

В Україні верба заслужила ... шани. Вона є ніби позначкою ... води. На землі ... верба завжди виростала біля ... і ... річок, озер, ... джерел. Криниці копали під ... вербою і говорили: де ... вербиця, там ... водиця.

У Вербну неділю перед Великодніми святами зелену гілочку верби освячували в церкві. Освячену вербову

гілочку приносили в дім і легенько вдаряли всіх членів **сім'ї**, примовляючи: «Будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля. За тиждень Великдень!» (За Миколою Янком).

Довідка: великої, цілющої, зелена, великих, малих, природних, розкішною, здорова, срібна.

- Спишіть перший абзац тексту, уставляючи прикметники з довідки. Визначте рід підкреслених іменників і зв'язаних із ними прикметників.
- Поясніть правопис виділеного слова. Складіть і запишіть речення з цим словом.

317. Спишіть другий абзац вправи 316. Підкресліть словосполучення іменників із прикметниками. Визначте їх рід.

- Випишіть спільнокореневі слова, позначте корінь.

318. Прочитайте текст, розкриваючи дужки. Перекажіть.

Весною, коли забілюють морелі* й терен, на Дніпрових кручах озиваються **солов'ї**. Птахи щебечуть, висвистують, **тьохкають**. Вони співають у (тінистий) парку, (зелений) сквері, у (голубий), (білий), (фіолетовий) бузку під балконами висотних будинків. Їх спів лунає на (автобусний) зупинці, (дитячий) майданчику, у (шкільний) квітнику, на (високий) тополях Шевченківського парку (За Зіркою Мензатюк).

М *Морелі* — сорт абрикоси з дрібними плодами.

- Спишіть текст, розкриваючи дужки. Визначте рід підкреслених іменників і зв'язаних із ними прикметників.

- Підкресліть підмет і однорідні присудки в другому реченні.
- Зробіть звуко-буквений аналіз виділених слів.

319. Прочитайте текст.

Він виліз із лялечки, розправив м'які, тремтячі, вологі крила. Метелик побачив **великий** світ! Який барвистий світ! Скільки в ньому пахощів, свіжого листя, різнобарвних квітів, червоної смородини, терпкого кропу, гарячого піску, гострої осоки (*За Євгенією Ясельною*).

- Зробіть аналіз прикметника *великий* у такому порядку:
 1. Аналізоване слово. 2. Від якого слова в реченні залежить? 3. На яке питання відповідає? 4. До якої частини мови належить? 5. Рід (в однині). 6. Число. 7. Яким є членом речення?

320. Спишіть вправу 319. Зробіть звуко-буквений аналіз виділеного слова. Визначте рід прикметників в останньому реченні.

Родові закінчення прикметників

321. Розгляньте малюнки.

(який?)

соковитий

(яка?)

соковита

(яке?)

соковите

(які?)

соковиті

- Прочитайте прикметники, які вказують на ознаку предмета за смаковими якостями.

322. Розгляньте малюнки.

(який?)

синій

(яка?)

синя

(яке?)

синє

(які?)

сині

- Прочитайте прикметники, які вказують на ознаку предмета за кольором.

Прикметники, як і іменники, уживаються в однині та множині. В однині прикметники змінюються за родами: *чоловічий, жіночий та середній*. У множині прикметники за родами не змінюються.

- Прочитайте іменники в однині, а потім у множині. Порівняйте виділені закінчення. Спишіть. Позначте закінчення.

Однина

чол. рід (який?)

лимон соковитий

шарф синій

жін. рід (яка?)

груша соковита

стрічка синя

серед. рід (яке?)

яблуко соковите

пальто синє

Множина (які?)

лимони, груші, яблука

шарфи, стрічки, пальта

соковиті

сині

Прикметники чоловічого роду в однині мають закінчення **-ий, -ій** (металевий стіл, учорашній хліб); жіночого роду — **-а, -я** (металева полиця, учорашня газета); середнього роду — **-е, -є** (металеве ліжко, учорашнє молоко).

У множині прикметники мають закінчення **-і** (спілі сливи, червоні вишні, весняні квіти).

323. Прочитайте текст, уставляючи пропущені закінчення в прикметниках у першому абзаці, а в другому — пропущені прикметники.

ЖОВТА КАЗКА

Сонце, немов яєчн.. жовток, золотилося над світом. По його промінчиках збігали жовт.. курчата. Бджілка також жовт.. . Вона від щирого серця припрошувала курчат до жовт.. вулика. Жовт.. курчатко підскочило, але ж крильця манюсіньк.. , оточені жовтим пушком.

А ... сонечко золотіло, мов ... млинець. Бджілки літали до ... кульбабки, а звідти до ... вулика. А там — медові рами! На кожній рамі виблискував ... мед (*За Імантом Зієдонісом*).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені закінчення в першому абзаці, а в другому пропущені прикметники. Чому цей текст має такий заголовок?
- Визначте число і рід прикметників.

324. Прочитайте словосполучення.

Червоненька вишня, маленька ягода, білий сніг, свіжа вода, весняне сонце, велике вікно.

- Визначте рід і число іменників і прикметників. Позначте закінчення прикметників. Запишіть за зразком.

Зразок: (що?) кісточка — жін. рід, однина;
(яка?) тверда — жін. рід, однина.

- Знайдіть і запишіть 2 загадки про фрукти. Підкресліть прикметники.

Написання переказу за колективно складеним планом

325. Послухайте текст.

ДОБРА СИНІЧКА

Синичка роздобула на сніданок хробачка. Несподівано на неї налетів горобець. Він вирішив відняти в синички здобич. Однак синичка була не з лякливих. Під час бійки хробачок упав на землю. Синичка почала шукати свій сніданок. Ось він!

Раптом вона побачила маленького горобчика. Він випав із гнізда. Горобчик був голодний і наляканий.

Синичка підскочила до нього й ткнула в роззявлений дзьобик свого хробачка. Малюк замовк.

Синичка щось пропищала і полетіла (За Павлом Ходченком).

- Розгляньте малюнок. Який епізод тексту зображений на ньому? Виконайте завдання, які запропоновані в «Зошиті з розвитку писемного мовлення».

326. Прочитайте вірш Надії Донець, у якому «розгубилися» слова.

А весна з собою іздалека
Принесе конвалій ніжне листя.
Цвіт, лелека, **черемхи**, принесе,
Щоб, пахла, пісня, моя, весною.

черемха

- Запишіть вірш, римуючи слова другого речення.
- Складіть із виділеним словом речення.
- Доберіть споріднений прикметник до підкресленого слова.

327. Доберіть 5 словосполучень іменника з прикметником. Запишіть.

Змінювання прикметників за числами в сполученні з іменниками

328. Прочитайте текст, уставляючи пропущені закінчення.

Ой як стрибав маленьк.. Сергійко, коли привезли нов.. стільці! Три великих — для мами, тата й старшої сестри Оленки. Для Сергійка — маленьк.. , **низеньк..** стільчик.

Стілець мав чотири акуратн.. ніжки, блакитн.. бильця й жовту спинку. У вітальні є кругл.. стіл. Біля нього мама поставила велик.. стільці (*За Юрієм Ярмишем*).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені закінчення. Позначте їх. Визначте число і рід прикметників.

329. Розгляньте малюнки.

- Запишіть іменники — назви птахів в однині та множині. Доберіть відповідні прикметники. Запишіть за зразком.

*Зразок: горобець (який?) метушливий;
горобці (які?) метушливі.*

Прикметник стоїть завжди в тому числі, що й іменник: біл **а** ромашка — біл **і** ромашки, велик **ий** дуб — велик **і** дуби, син **ій** олівець — син **і** олівці.

- 330.** Прочитайте текст, розкриваючи дужки й уставляючи пропущені закінчення. Перекажіть.

Ось (лісові) стежка. Іду й скрізь бачу прикмети весни. Серед чагарників пурхає метелик-кропив'янка. На крильцях (справжні) веселка! Смужка (чорні), смужка (жовті). І раптом метелика не стало. Склав (яскраве) крильця й став непомітним.

Побачив я червон.. сонечко. Воно при-
мостилося на сух.. квітках деревію й не
могло відважитися на політ. Я взяв маленьк.. комашку, ві-
дігрів її своїм диханням. Сонечко розправило червон..
крильця й зникло (*За Георгієм Скребницьким*).

- Спишіть перший абзац тексту, розкриваючи дужки. Поставте прикметники в тому числі, у якому стоять іменники.
- Спишіть другий абзац тексту, уставляючи пропущені закінчення. Підкресліть прикметники. Визначте число.

- 331.** Прочитайте сполучення іменників із прикметниками. Спишіть у потрібній формі. Змініть число. Запишіть парами.

(Перший) листок, (зелений) бруньки, (веселий) співи,
(ніжний) листочок, (зелений) трава, (вербовий) котики.

- Позначте закінчення. Підкресліть головне слово в словосполученнях.

332. Прочитайте вірш. Вивчіть його напам'ять.

Надійшла весна **прекрасна**,
Многоцвітна, тепла, ясна,
Ніби дівчина в вінку.

Іван Франко

- Запишіть вірш під самодиктування. Підкресліть прикметники. Визначте число.
- Зробіть розбір виділеного слова за будовою.

333. Прочитайте текст, розкриваючи дужки та вставляючи пропущені закінчення.

— Доброго ранку, небо! Он пливе (незвичайний) (тонкий) хмаринка з (ясний) оторочкою*. Доброго ранку, (синьоокий) річко, (густий) верболози**, (веселий) садочку над річкою, й ти, (шелестливий) берізко!

Спішу оповістити, який чудов.., незрівнянн.., неповторний сьогодні день! Сьогодні дощик золот.., аж руд.., бо запорошився пилком із розквітлих пахуч.. сосен. Він порозписував листя жовтими розводами, поналивав золот.. калюжі. Іде весел.. і щедр.. дощик, гомінк.. і мерехтуч..! Підставляйте йому долоні! (*За Зіркою Мензатюк*).

О *Оторóчка* — вузька смужка тканини, нашита на краю одягу.

В *Верболі́з* — високий кущ або невелике дерево з довгими гілками і вузьким листям, що росте у вологих місцях.

- Спишіть перший абзац, розкриваючи дужки. Позначте закінчення прикметників, визначте число.
- Підкресліть звертання.

Спілкуймося красно!

Українські форми вітань і побажань — це наш повсякденний етикет, культура, стосунки. Вітаючись, ми бажаємо людині доброго здоров'я, добра на весь день, чудового ранку чи доброї, спокійної ночі.

334. Спишіть текст із рубрики «Спілкуймося красно!». Визначте тему тексту.

- Зробіть аналіз прикметника *веселий* за схемою на с. 133 (вправа 319).

- Складіть діалог друзів. Використайте українські форми вітань і побажань.

335. Спишіть другий абзац вправи 333, уставляючи пропущені закінчення. Підкресліть прикметники. Визначте їх число.

- Зробіть звуко-буквений аналіз слів *незрівнянний, щедро*.

Дієслово як частина мови

336. Прочитайте загадку.

Гострі голки стирчать із клубочка.
Не пошиєш ти ними сорочку,
Бо гуляє в лісі клубочок
Та шукає **смаченький** грибочок.

- Випишіть із загадки слова за зразком.

Зразок: (що?) голки, голки (що роблять?) ... ;
(що?) клубочок, клубочок (що робить?)

- Продовжте речення.

Слова, які називають дію предметів і відповідають на питання *що робити?* ... , ... , — це

Дієслово — це частина

Дієслова мають *початкову форму*.

У початковій формі дієслова відповідають на питання *що робити? що зробити?*

- Зробіть звуко-буквену схему слова-відгадки. Спишіть виділене слово, позначте основу, закінчення. Поділіть на склади для переносу.

337. Прочитайте текст. Перекажіть.

Із-за хмар вийшов місяць і поплав небом. Над річкою здійнявся туман. Білий кінь потонув у ньому по груди. Здавалося, що велика біла качка пливе в тумані.

Їжачок сидів на гірці під сосною. Він дивився на зали-ту місяцем долину, усю в тумані. Чи не сниться йому це все? Так красиво!

Коники грали на своїх скрипочках. Місячні зайчики танцювали.

Їжачок почав повільно **сходити** з гори. Він вирішив **потрапити** в туман і поглянути, як там усередині (За Сергієм Козловим).

- Спишіть текст. Підкресліть дієслова в першому й другому абзацах тексту. Поставте до них питання.
- Покажіть зв'язок слів у реченнях третього абзацу тексту. Поставте питання до виділених дієслів. Доведіть, що вони стоять у початковій формі.

338. Прочитайте текст. Перекажіть.

Жабенята співали в очереті дуже голосно та весело. Пісня привернула увагу двох бузків. Вони підлетіли ближче. Перший бузко подумав, що проковтнув би їх усіх одразу. Другий дивився на найбільше жабеня. Але жабенята так весело співали, танцювали, стрибали, що бузки за-слухалися й забули, що вони голодні (*За Миколою Янком*).

очерет

- Спишіть текст. Підкресліть дієслова, поставте до них питання.

Поставте підкреслені дієслова в початкову форму.

339. Прочитайте дієслова. Доберіть до них по 3 іменники, з якими вони можуть бути зв'язані за змістом. Яке дієслово стоїть у початковій формі?

Читає, працюють, малювали, записав, стрибати.

Зв'язок дієслова з іменником у реченні

340. Прочитайте дієслова та іменники.

Обробляє, літає, лікує, перевозить, збирає, оздоблює, малює, продає, пише, шиє.

Лікар, літак, хлібороб, бджола, автомобіль, дизайнер, продавець, художник, швець, письменник.

- Поедняйте дієслова з іменниками за питаннями та змістом. Запишіть за зразком.

Зразок: (хто?) швець (що робить?) шиє.

341. Прочитайте текст, уставляючи замість питань дієслова з довідки. Перекажіть.

(що зробила?) в..сна. (що зробив?) теплий поривчастий вітер. Цей вітер (що робить?) і (що робить?) завісу хмар. Тікаючи по небу від вітру, хмари (що роблять?) в..ликі краплини дощу.

Ось світло-зелені паростки трав вилізли з м'якої землі. Гілочки черешні **вкрилися** рясними бруньками. На небі з'явилися пташині зграї. Летять журавлі. Спішать дикі гуси. **Закумкали** хором жабки в теплих калюжах (За Генріком Сенкевичем).

черешня

Довідка: прийти, подути, зганяти, розганяти, залишати.

- Спишіть перший абзац тексту, уставляючи пропущені букви. Доберіть із довідки пропущені дієслова, які стоять у початковій формі, відповідно змінивши їх. Підкресліть іменники, з якими зв'язані вписані дієслова.

342. Спишіть другий абзац вправи 341. Позначте префікси у виділених дієсловах. Підкресліть дієслова та іменники, з якими вони зв'язані.

Написання переказу за прочитаним твором без зачину та кінцівки

343. Послухайте текст. Визначте, яких частин тексту не вистачає.

Та одного разу трапилося несподіване. Замість ластівки я побачив у гнізді горобця. Він зухвало цвірінькав, водив своїми жовтими очима й відчував себе господарем у чужій оселі.

Але бачили б ви, що робили ластівки! Вони злетілися сюди з усіх дворів з мокрою глиною в дзьобиках. Ластівки вирішили замурувати горобця. Він залишався в затишному гнізді непереможний і самовпевнений.

От уже видніється тільки його голова. Уже тільки очі виблискують... А ластівки несуть і несуть свої цеглинки...
(За Василем Земляком).

- Розгляньте малюнки. Вони вам допоможуть скласти зачин і кінцівку тексту.

- Запишіть доповнений переказ.

Дієслова-антоніми

344. Прочитайте сполучення слів.

Заплющити очі; згрібати сніг; відцвіли квіти; заморозити фрукти; запакувати книжки; застелити ліжко.

- Поставте питання до дієслів. Підкресліть дієслова, які стоять у початковій формі. Доберіть до них антоніми.

 345. Прочитайте текст. Перекажіть.

В одному лісі жила ельфа Дора. Вона завжди сміялася, ніколи не замислювалася ні про що сумне. Навіть тоді, коли комусь було важко.

Поруч мешкав гном Пелдрон. Він у всьому був цілковитою протилежністю Дорі. Дора веселилася, а він сумував. Вона говорила, а Пелдрон мовчав.

У тому ж лісі жив старий мудрий гном. Він засмутився та замислився: «Що з цими дітлахами робити? Один постійно журиться, друга постійно веселиться».

Мудрий гном забрав їх до себе в науку. Вони працювали в нього чотири місяці. **Ледарювати** не мали часу. Побачив мудрий гном, що і Дора, і Пелдрон дуже змінилися. Тоді він їм сказав:

— Ви змінилися, ви зрозуміли, що сміятися та плакати варто тільки в слушний для цього час (*За Анною Франк*).

-
- Спишіть речення, у яких розповідається, яким був гном Пелдрон.
 - Спишіть речення, у яких розповідається, якою була ельфа Дора.
 - Випишіть із тексту дієслова-антоніми парами.
 - Спишіть два останні абзаци тексту вправи 345. Утворіть від виділеного дієслова спільнокореневі слова, які відповідають на питання **хто? який?**

 346. Спишіть дієслова, вилучивши зайве. У якому рядку є дієслова-антоніми?

1. Кипіти, вирувати, забивати, клекотіти.
2. Кричати, галасувати, бігти, верещати.
3. Працювати, ледарювати, трудитися, робити.

кипіти

 347. Прочитайте дієслова.

Гаснути, утомлюватися, дарувати, замерзати, давати, будувати, запитувати, вийти.

- Доберіть із довідки антоніми до записаних дієслів. Запишіть парами.

Довідка: відповідати, загоратися, бадьоритися, забирати, розтавати, зайти, руйнувати.

- Утворіть нові дієслова з іншими префіксами від дієслів із довідки. Скільки таких дієслів ви утворили?

 348. Прочитайте текст, розкриваючи дужки. Перекажіть.

Якось мама передивлялася Дмитриків одяг. Вона відкладала ті речі, з яких він виріс. У кишені **старої** курточки мама знайшла **маленького** рожевого ведмедика Кузю.

кишеня

Дмитрик із цим ведмежатком ніколи не (розлучатися). З ним і (снідати), і (обідати), і (вечеряти), і (гуляти), і (спати). Але одного разу ведмежа (загубити). Дмитрик дуже (сумувати). Де тільки Кузю не шукали! І ніхто не здогадався зазирнути до кишені Дмитрикової курточки, бо стало тепло — прийшла весна, а потім літо, і мама (заховати) курточку в шафу разом із Кузею.

Як же зрадів Дмитрик знахідці! (За Тетяною Лисенко).

- Спишіть другий абзац, розкриваючи дужки. Підкресліть дієслова. Усно поставте до них питання. Доберіть антоніми.

 349. Спишіть перший абзац вправи 348. Доберіть синоніми до підкреслених дієслів. Запишіть.

- Виділені слова проаналізуйте як частину мови.

Дієслова-синоніми

 350. Прочитайте текст. Перекажіть.

Дівчинка **приїхала** з **великого** міста до бабусі, яка мешкала в селі. Дівчинка дуже любила квіти. Вона поливала їх, розпушувала землю, полола бур'яни. Квіти також **полюбили** дівчинку. Вони **здаля** впізнавали її, махали привітно листям, дарували їй свої пахощі (*За Ігорем Калинцем*).

- Спишіть текст. Доберіть синонім до підкресленого дієслова.
- Доберіть антоніми до виділених слів, запишіть парами.

 351. Прочитайте слова першого абзацу тексту.

На, своєї, сидів, хатинки, ґанку, Польовичок. Він, ранковий, напій, попивав. Відвар, з, був, трав, польових. Хатинка, була, Польовичка, але, маленька, затишна. Долівка, з, заслана, молоді, килимком, трави, очерету.

Він трохи посидів, помружив очі від сонця. Потім піднявся, узяв у руки дерев'яний ціпок і пішов оглядати свої великі володіння — широкі поля пшениці та жита. Польовичок ішов вузьенькою

польовою стежкою й **запитував**, чи добре ростуть його рослинки. Вусаті колоски привітно кивали поки що маленькими голівками (*За Наталкою Книшовою*).

- Складіть і запишіть речення зі слів першого абзацу тексту. Підкресліть дієслова.
- Поясніть, від якого слова утворилося слово *Польовичок*. Доберіть до цього слова спільнокореневі слова.

352. Спишіть другий абзац вправи 351.

- Підкресліть дієслова в першому реченні. Доберіть синоніми до виділеного дієслова.

Змінювання дієслів за часами

353. Прочитайте текст.

— Доброго ранку, шелестлива берізко! Учора я бачив листячко маленьке, а сьогодні — більше. Я стою біля гніздечка, я знову співатиму. Я прославляю сьогоднішній день!

Я — щеврик. Я не горобець. У мене тіло видовжене, я сіро-бурий, а спинка — у ряботинні. І я не скачу, а **бігаю**: спритно-спритно, швидко-швидко. І хіба ти не чув, як я **співаю**? Я вмію і треллю, і свистом! (*За Зіркою Мензатюк*).

- Випишіть підкреслені дієслова. Які з них означають дію, що відбувається тепер, відбулася в минулому, відбудеться в майбутньому? Запишіть у дужках питання, на які відповідають ці дієслова.

Дієслова змінюються за часами. Час дієслова визначається за моментом повідомлення про виконання дії. Дієслова мають три часи: *теперішній, минулий і майбутній*.

Дієслова **теперішнього часу** відповідають на питання *що роблю? що робиш? що роблять?* (читаю, читаєш, читають); **минулого часу** відповідають на питання *що робив? (що робила?) що зробив? (що зробила?) що робили?* (читав, читала, (прочитав, прочитала, прочитали); **майбутнього часу** відповідають на питання *що зроблю? що буду робити? що робитиму?* (прочитаю, буду читати, читатиму).

- Спишіть перший абзац тексту. Визначте час дієслів. Поставте до них питання.

354. Прочитайте уривок з вірша Лесі Українки.

Стояла я і слухала весну.
Вона мені багато говорила,
Співала пісню **дзвінку**, голосну,
То знов таємно-тихо шепотіла.

- Спишіть текст, підкресліть дієслова. Визначте час. Змініть час дієслів за зразком.

Зразок: (*що робила?*) — стояла (*мин. ч.*), (*що роблю?*) — стою (*теп. ч.*), (*що буду робити?*) — буду стояти, стоятиму (*майб. ч.*).

До виділеного слова доберіть спільнокореневі.

355. Прочитайте текст, розкриваючи дужки.

Ми з моєю дружиною-щевричкою місяць тому (збудувати) гніздечко. Вона там (висиджувати) пташенят. Коли вони (вилуплятися), ми з дружиною будемо їх (гріти), (годувати). Потім малята (шукати) самі собі їжу, (летіти) у небо, (співати) веселу пісню (*За Зіркою Мензатюк*).

- Спишіть текст, розкриваючи дужки. Утворіть від початкової форми дієслів дієслова теперішнього, минулого й майбутнього часу.

 356. Спишіть другий абзац вправи 353. Доберіть до виділених дієслів форми минулого та майбутнього часу.

 357. Прочитайте виразно вірш. Про кого йдеться у вірші?

В небі жайворонки в'ються,
Заливаються, сміються,
Грають, дзвонять цілий день.

Олександр Олесь

- Спишіть вірш, визначте час дієслів. Доберіть до дієслів форми минулого й майбутнього часу.

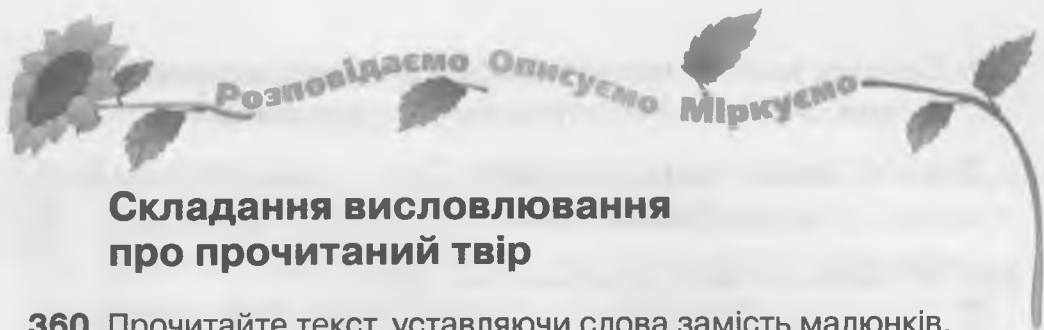
358. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви.

Жайворонкова пісня ж..ве у в..сняному степу, на з..леному роздоллі. Жайворонок ніколи не розлучається з нею. Коли пташка спить уночі біля сірої грудки з..млі, пісня спить разом із маленькою пташкою. Жайворонок **оберігає** її від холодного вітру, студеної роси. Пробуджується жайворонок ще до сходу сонця, і пісня **пробуджується**. Ось вона **дзвенить** над степом, а поблизу **лунає** безліч пісень. Чарівні звуки спадають на землю золотим дошем (За Євгеном Гуцалом).

- Спишіть текст, уставляючи пропущені букви. Доберіть до них перевірні слова. Визначте час дієслів у перших трьох реченнях.
- Покажіть зв'язок слів у підкресленому реченні. Які слова вживаються в переносному значенні?
- Зробіть звуко-буквений аналіз підкреслених слів.

 359. Випишіть з тексту вправи 358 виділені дієслова. Поставте їх у майбутньому часі.

Складання висловлювання про прочитаний твір

360. Прочитайте текст, уставляючи слова замість малюнків.

Козак — це була вільна, відважна й озброєна людина.

Не кожний чоловік міг стати козаком, бо це вимагало відваги та високої військової підготовки. Козаки рятували свій край від усіх нещасть. Місце проживання козаків — Запорозька Січ, а тому козаків ще називали запорожцями.

Одяг козаків був:

. На ногах —

Козак завжди мав при собі таку зброю:

. Голова була поголена, тільки посередині залишали довгий чуб.

Своєю відвагою козаки славилися на весь світ. В одній пісні говориться, що козацькому роду — нема переводу. Віримо, що так воно і є (*За Антоном Лотоцьким*).

- Прочитайте назви намальованих предметів у «Зошиті з розвитку писемного мовлення». Виконайте завдання.

361. Прочитайте уривок із вірша Тараса Шевченка. Вивчіть напам'ять.

За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає.
І сонце спатоньки зове
У синє море...

- Спишіть текст із пам'яті. Доберіть до підкреслених дієслів форми минулого й майбутнього часу за зразком.

Зразок: хмаронька (що робить?) — ... , (що робила?) ... ,
(що робитиме?)

362. Прочитайте текст, розкриваючи дужки.

То було давно, коли цар (заслати) **Тараса Шевченка** далеко від України. Так цар (покарати) поета за вірші проти нього, за те, що поет (любити) Україну. Тарас (сумувати) на чужині без свого народу, без родини та друзів.

Одного разу на подвір'я вийшла дівчинка. То була п'ятирічна дочка майора Ускова. Дівчинка побачила вусатого солдата, який їй усміхався. Вона захотіла з ним познайомитися.

З того дня дівчинка, яку звали Ната, і Тарас Шевченко подружилися (*За Романом Завадовичем*).

- Спишіть перший абзац тексту, розкриваючи дужки. Підкресліть дієслова й визначте час.
- Прочитайте виділені слова. Поясніть їх правопис.

363. Спишіть текст вправи 362 до кінця. Підкресліть дієслова та визначте їх час.

364. Прочитайте вірш.

Бородою місяць трусить,
Човником пливе.
Вся малеча спати мусить —
Нічка сон спряде.

Людмила Васильчишина

- Випишіть підкреслені дієслова разом з іменниками за зразком.

Зразок: місяць (що робить?) — ... ;
нічка (що зробить?) —

Дієслова можуть означати *завершену* та *незавершену* дію. Дієслова, які означають **незавершену дію**, відповідають на питання *що робить?* (малює), *що робив?* (що робила?) (малював, малювала), *що робило?* (малювало), *що робимо?* (малюємо), *що робитимемо?* (малюватимемо).

Дієслова, які означають **завершену дію**, відповідають на питання *що зробить?* (намалює), *що зробив?* (що зробила?) (намалював, намалювала), *що зробило?* (намалювало), *що зробимо?* (намалюємо). Такі дієслова утворюються за допомогою префіксів.

365. Прочитайте текст. Перекажіть прочитане.

Василько **набігався** за день!

І по межах у полі бігав, і по траві в садку, по кладочці в лузі. От якось **вертався** він увечері додому. **Присів** у лужку на камінь, а тут **засяяв** небокрай за вербами й **викотився** повний місяць. Через річку до ніг хлопчика **прослався** блискучий міст. Василько **торкав**

його руками, а міст поволі розступався. Не тримав міст хлопчика. Ой, як хочеться пробігти по тому мосту! Тільки вітер **перемайнув** по тоненькому місячному мостику (За Тетяною Майданович).

- Спишіть текст. Хто головний персонаж твору? Яку вдачу мав Василько?
- Яку дію (завершену чи незавершену) означають виділені дієслова? Чому?

366. Прочитайте текст.

Того вечора Матвійко був дуже чемним. Після вечері він трохи побавився в себе в кімнаті. Потім хлопчик почистив зуби, переодягнувся в піжаму. Він попросив маму прочитати йому казку. Не встигла мама прочитати йому кілька сторінок, як хлопчик заснув (*За Наталкою Сняданко*).

- Спишіть текст. Підкресліть дієслова, укажіть дію, яку вони означають (завершену чи незавершену).

367. Прочитайте та спишіть дієслова.

Співав, читала, копали, зеленіло, червоніли.

- Яку дію (завершену чи незавершену) вони означають? Змініть дієслова за допомогою префіксів так, щоб вони означали завершену дію. Складіть і запишіть речення з дієсловами, які означають завершену дію.

368. Прочитайте текст.

Маринка (задуматись, замислитись). Вона дуже любила воду: любила (гуляти, бродити) вздовж річки, плавати в озері, виловлювати трісочки й листочки, які несли рівчаки. Маринка знала, що без води (засихати, в'янути) квіти й не можуть жити ні тварини, ні люди. А тепер виявилось, що вода може бути небезпечною.

- Спишіть текст, добираючи з дужок потрібні дієслова.
- Розкажіть, чому вода може бути небезпечною. Використовуйте дієслова.

 369. Прочитайте текст, розкриваючи дужки. Хто головний персонаж твору?

Дівчинка **народилася** тоді, коли розцвів жасмин. Саме тоді жасмин **заглядав** у вікно. Дівчинка народилася маленькою й дуже гарною. Жасмин **вирішив**, що подарує дівчинці свій запах. Відтепер вона **пахла** жасмином. Усі називали її жасминою дівчинкою.

Дівчинка підросла. Вона сідала на підвіконня й розмовляла з жасмином. Дівчинка (розповідати), що читає цікаві книжки, а на уроці малювання вона (намалювати) улюблену квітку — жасмин. Свої таємниці дівчинка (довіряти) тільки жасмину, бо він умів їх берегти. Жасмин із гордістю (слухати) розповіді дівчинки. Він був мудрим і вірним другом (*За Дзвінкою Матіаш*).

- Спишіть перший абзац тексту. Поставте питання до виділених дієслів. Визначте, на яку дію вони вказують. Проаналізуйте слово *маленькою* як частину мови.

 Опишіть головну героїню твору.

370. Прочитайте слова в рамках. Запам'ятайте правопис і значення цих слів.

агроном

— спеціаліст із сільськогосподарського виробництва.

комбайн

— машина, що одночасно виконує декілька робіт під час збору врожаю.

комбайнер

— людина, яка водить комбайн.

фермер

— власник сільськогосподарського підприємства.

- Складіть і запишіть речення з цими словами. У складених реченнях використовуйте дієслова, які вказують на завершenu дію.

371. Спишіть другий абзац вправи 369, розкриваючи дужки. Підкресліть дієслова, поставте питання, визначте час.

Написання *не* з дієсловами

372. Прочитайте уривок вірша.

...А носоріг уздовж доріг
насіяв незабудок
і написав:
— Не насмітіть!
Не наступіть!
І не зірвіть! —
нехай ростуть на радість людям.

Тамара Коломієць

- Про кого йдеться у вірші? Прочитайте те, що написав носоріг. Зверніть увагу, як пишемо *не* з дієсловами. Спишіть їх.

Не з дієсловами пишеться окремо: **не** мовчав,
не прочитала, **не** ображайся.

373. Прочитайте текст.

Стоять у весняному вбранні вишні, сливи, черешні, груші. І очей од них не одведеш. Милуєшся ними й не на-милуєшся! Не можеш описати цю красу!

Не мовчать розквітлі дерева, а тихо гудуть. Це бджоли, джмелі, якісь мушки кружляють над ними. Не сплять метелики, а пурхають між квітами. Не спить сонечко, а обливає всіх своїм теплом (*За Іриною Буренко*).

- Спишіть текст. Підкресліть дієслова з *не*. У першому реченні визначте головні члени, підкресліть однорідні підмети.

374. Прочитайте частини прислів'я і загадки. З'єднайте.

Не гавкає, не кусає ,	і хліба не просить.
Доброго не бійся,	а в дім не пускає.
Ремесло на плечах не висить	і поганого не роби.

- Спишіть прислів'я, відгадайте загадку. Підкресліть дієслова з *не*.

Зробіть звуко-буквений аналіз виділеного слова.

375. Прочитайте текст у ролях.

Мама-мишка каже маленькій донечці:

— Не позирай у кімнату з нори. Там немає нічого цікавого. Просто Юрасик не бігає, а сидить біля комп'ютера.

— Мамо, а що таке комп'ютер? — питає маленька мишка.

— **Комп'ютер** — це така розумна машина, яка вміє писати, читати, малювати, показувати мультики, розповідати цікаві історії.

— Матусю, а ти мені купиш комп'ютер? — запитала мишка.

— Обов'язково, доню, куплю, якщо ти будеш слухняною. Не лінуйся, добре вчися, не забувай у школі портфель, не верти на уроці хвостиком, не пиши на перервах.

— І я тоді стану справжньою комп'ютерною мишкою! (За Ігорем Січовиком).

- Випишіть із тексту дієслова з *не*. Поясніть їх правопис. Запам'ятайте правопис виділеного слова. Спишіть речення, у якому мама-мишка пояснює, що таке комп'ютер.

376. Прочитайте текст.

Пам'ятайте про правила **спілкування** в мережі Інтернет.

Не пишть повідомлення великими літерами. Це означає, що у вас є проблема. Не забувайте вітатися й прощатися з тими, кому пишете. Не пишть багато, пишть основне.

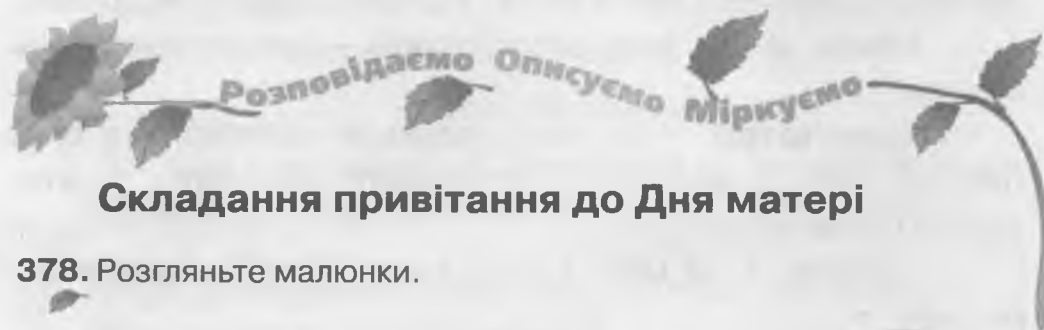
- Спишть текст, підкресліть дієслова з *не*.

- Запишть слова вітання і прощання.

377. Прочитайте фразеологізми. Поясніть, як ви розумієте зміст висловлювань.

Не зімкнути очей. Не ловити ґав. Не падати духом. Не задирати носа.

- Спишть. Підкресліть *не* з дієсловами.
- Складіть речення з одним фразеологізмом. Запишть.

Складання привітання до Дня матері

378. Розгляньте малюнки.

- Прочитайте текст у «Зошиті з розвитку писемного мовлення». Виконайте завдання.

379. Прочитайте текст, уставляючи слова з довідки.

Учора Юрчикові ... десять років. Бабуся ... йому та його друзям — Наталочці й Сашкові — абонемент до розважального центру. Спочатку діти ... різні атракціони. Потім друзі ... на каруселі. Юрчик із Сашком ... у човниках, ... силою.

Нагналися діти, зголодніли. Усі разом **побігли** до кафе. Юрчик як іменинник став замовляти для гостей усе найсмачніше. Бабуся йому **дозволила**. Діти **відпочили**, погралися й **пішли** додому (За Мар'яною Братко).

Довідка: виповнилося, відвідали, подарувала, покаталися, помірялися, погойдалися.

- Спишіть перший абзац тексту, уставляючи дієслова з довідки. На яку дію (завершену чи незавершену) указують дієслова?
- Визначте час уписаних дієслів.

380. Прочитайте правила поведінки в гостях.

1. Не приходити без попередження.
2. Не запрошувати із собою чужих людей.
3. Не ходити в гості рано-вранці.
4. Не перебивати співрозмовників, інших гостей.
5. Не сперечатися з господарями.

- Спишіть правила поведінки в гостях. Підкресліть дієслова з не.

381. Спишіть другий абзац вправи 379. Доберіть антоніми до виділених дієслів. На яку дію вони вказують?

382. Прочитайте текст, розкриваючи дужки. Перекажіть.

Петрусь (прокинутися) від великого вітру. Вітер (завивати, стогнати) у верховітті дерев. Він (стукати) **гілочкою** бузку у вікно. Петрусь глянув на гілочку бузку — і похолов. На гілці якась пташина гніздечко (звити, змайструвати, збудувати). Вітер (розгойдувати) гілку бузку так сильно, що гніздечко от-от упаде.

Петрусь підбіг до куща. Долоньки підставив. А вітрисько гніздечко розгойдує. Хлопчик пробігав коло куща до полудня. Раптом вітер стих. Гніздечко не впало. До своєї домівки прилетіла пташка. Петрусеві здалося, що вона вдячно подивилася йому в очі (*За Василем Шклярем*).

- Спишіть перший абзац тексту, розкриваючи дужки. Доберіть потрібне за змістом дієслово.
- Зробіть аналіз виділеного слова за будовою.

383. Прочитайте слова в рамках. Запам'ятайте правопис цих слів.

еле́ктрика

секунда

дециме́тр

- З'єднайте ці слова з відповідними значеннями, які подаються в довідці. Запишіть.

Довідка: освітлення, одержане від електричної енергії; одиниця довжини; одиниця часу.

- Складіть і запишіть речення з цими словами, підкресліть дієслова.

384. Прочитайте текст.

Ви не бачили яскравого щиглика? Він не відлітає в теплі краї, не любить лісової гушавини. Щиглик гніздиться на галявинах, узліссі, у парках, садах. Тож цілком можливо, що ви його зустрінете під час прогулянок. А ще він дуже гарно співає (*За Діною Шеремет*).

- Спишіть текст, підкресліть дієслова з *не*. Визначте час і дію (завершену чи незавершену) усіх дієслів.
- У підкресленому реченні визначте головні та другорядні члени.

385. Спишіть другий абзац вправи 382. Підкресліть дієслова. Визначте час і дію (завершену чи незавершену) цих дієслів.

386. Прочитайте текст, розкриваючи дужки.

Було літо! Жито жовтіло, овес зеленів. Люди (складати) сіно в копиці. На зеленому лузі (ходити) чорногуз. У сонячному сяйві (лежати) старий хутір. Навколо хутора (протікати) глибокий канал. Над каналом (рости) високі лопухи. Там, у своєму гнізді, **сиділа** дика качка. Вона (висиджувати) каченят.

Нарешті каченята незграбно повилазили. Найменше каченя затріпотіло крильцями й пропищало:

— Який світ великий! Який красивий! (*За Гансом Крістіаном Андерсеном*).

- Спишіть перший абзац тексту, розкриваючи дужки. Визначте час дієслів.

387. Зробіть аналіз виділеного дієслова з вправи 386 за схемою.

1. Слово для розбору.
2. На яке питання відповідає?
3. Частина мови. Початкова форма.
4. Час.
5. Рід (у минулому часі).
6. Дія (завершена, незавершена).
7. З якими словами в реченні зв'язане?
8. Яким є членом речення?

388. Прочитайте правила спілкування.

1. Не показуйте під час розмови поганого настрою.
2. Не розмовляйте без потреби дуже голосно.
3. Не перебивайте того, хто говорить.
4. Не втручайтеся в розмови незнайомих людей.
5. Не смійтеся занадто голосно.
6. Не хапайте співрозмовника за рукав, не смикайте за ґудзики.

- Спишіть правила спілкування. Поясніть написання *не* з діє-словами.

389. Спишіть текст вправи 386 до кінця. Підкресліть дієслова, ви-значте час.

- Зробіть аналіз дієслова *затріпотіло* за схемою з вправи 387.

390. Прочитайте загадки.

1. Мене не їдять, і без мене не їдять.
2. Тече, тече — не витече, біжить, біжить — не вибіжить.
3. Іде слідом за тобою: утікай — не утечеш, доганяй — не доженеш.

- Випишіть із загадок дієслова з *не*.
- Розгляньте малюнки, які є підказками до відгадок.

- Зробіть звуко-буквений аналіз односкладових слів-відгадок.

 391. Прочитайте текст. Про кого йдеться в тексті?

Сонечко зібралося на спочинок. Тільки тоді прокинувся Дарик. Солодко потягнувся, допив молоко. Знову оббіг свої володіння. Аж тут і господиня повернулася з роботи. Дарик кинувся їй назустріч.

Підбіг, обома лапками обняв її за ногу. Якби вона знала, як він скучив за нею! Та вона знає. Лагідно гладить голівку, чухає за вушком. Дарик **тупцяє** лапками, а маленький хвостик так крутиться, що, здається, ось-ось відірветься (*За Валентиною Михайленко*).

- Спишіть перший абзац тексту. Підкресліть підмет і присудок у першому й останньому реченнях.
- Позначте корінь і префікс у підкресленому слові. Поясніть правопис.

392. Прочитайте текст, розкриваючи дужки.

Уранці Еліза (прокинутися). Сонце було дуже високо. Великі дерева (простягати) свої віти. Пташки весело (співати). Еліза чула, як (дзюркотіти) вода. У лісі (протікати) великі й малі струмочки. Вони (стікати) в одне велике озеро. Еліза (прийти) до озера. Водичка була чиста й прозора (*За Гансом Крістіаном Андерсеном*).

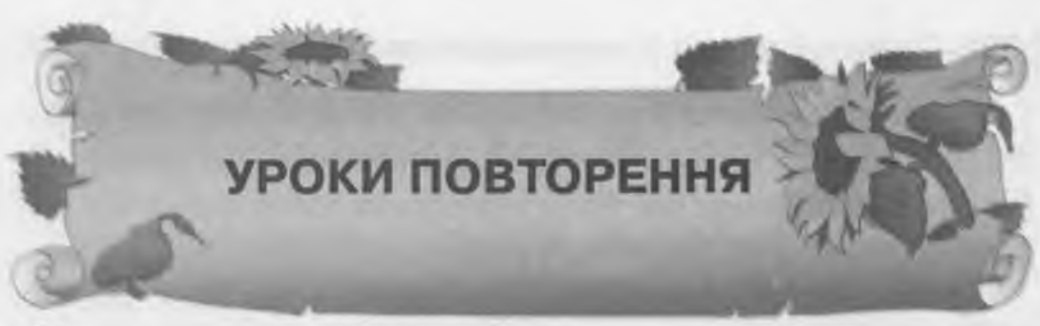

- Спишіть текст, розкриваючи дужки. Яку дію означають змінені дієслова? На які питання відповідають?

 393. Спишіть другий абзац вправи 391. Підкресліть дієслова, поставте питання, визначте час.

 Зробіть звуко-буквений аналіз виділеного слова.

УРОКИ ПОВТОРЕННЯ

Що ми знаємо про текст, речення

394. Виконайте тести.

1. Головні члени речення — це
 - А** підмет і присудок
 - Б** підмет із залежним словом
 - В** присудок із залежним словом
2. Текст — це
 - А** речення, розміщені послідовно
 - Б** речення, зв'язані за змістом
 - В** речення, розміщені послідовно і зв'язані за змістом
3. Текст складається з
 - А** початку, зачину, кінцівки
 - Б** зачину, основної частини, кінцівки
 - В** кінцівки, зачину, заголовка

395. Прочитайте текст.

Бабуся любила кожную квіточку, кожную рослинку. На кожному вільному клаптику землі бабуся сіяла, садила квіти. Біля ружі тулилися півники, а нагідки дружили з настурцією. Барвінок, калачики, ромен — усе буяло, цвіло, але найбільше бабуся любила чорнобривці.

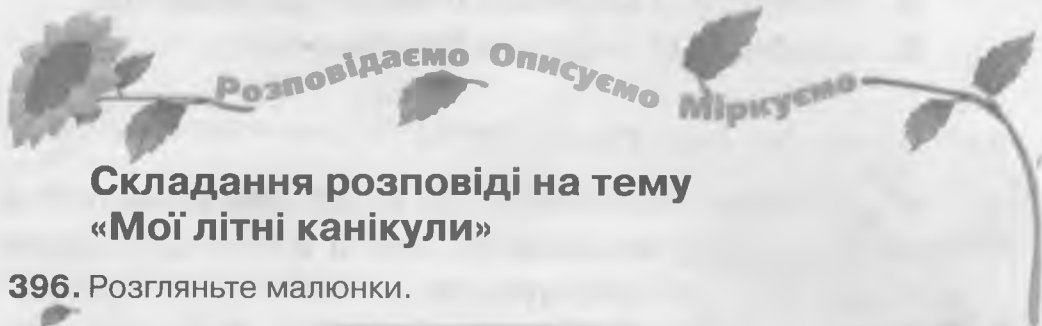
— Бабусю, а чому ви любите чорнобривці ... — питали ми.

— А як їх не любити... — дивувалася вона. — Дивіться, які вони пишні... Жовті, лимонові, червоно-коричневі,

оранжеві. Вони прибули до нас аж із Мексики, а стали нам рідними, народними символами (За Євгеном Гуцалом).

- Спишіть текст, уставляючи замість крапок пропущені розділові знаки. Доберіть заголовок до тексту.
- У першому реченні підкресліть підмет і присудок.
- До підкреслених підметів визначте й підкресліть присудки.

Складання розповіді на тему «Мої літні канікули»

396. Розгляньте малюнки.

- Прочитайте текст у «Зошиті з розвитку писемного мовлення». Виконайте завдання.

Що ми знаємо про будову слова

397. Виконайте тести.

1. Частинами основи слова є

- А** закінчення, суфікс, корінь
- Б** корінь, префікс, суфікс
- В** префікс, закінчення, корінь

2. Укажіть назву частини слова без закінчення

- А корінь
- Б префікс
- В основа

3. Апостроф пишеться перед я, ю, є, ї після

- А префіксів із кінцевим твердим приголосним
- Б префіксів із кінцевим м'яким приголосним
- В префіксів із кінцевим голосним

398. Прочитайте текст. Перекажіть.

Вулиця зветься Тополиною, бо по обидва боки тополі височіють. Одразу за селом — гай, а в гаю під старою вербою сьогодні ночував туманець.

Перші промені сонця розбудили його. Він, немов білий ведмідь, покотився сонним **полечком** по їжакуватій стерні.

— Ой! — скрикує туманець.

Це він наколює ноги на золоті цвяхи стерні, а сльози крапають на землю і сяють на **сонечку** блискітками роси (За Володимиром Сенцовським).

- Спишіть текст. Позначте префікс у підкреслених словах.
- У виділених словах позначте суфікс. Поясніть правопис слова *сонний*.

Що ми знаємо про частини мови

399. Виконайте тести.

1. Визначте, у якому рядку записані назви частин мови

- А підмет, присудок, основа
- Б іменник, прикметник, дієслово
- В слово, речення, текст

2. Виберіть рядок, у якому записані тільки іменники

- А** білизна, червень, зелень
- Б** білий, червоний, зелений
- В** біліти, червоніти, зеленіти

3. Виберіть рядок, у якому всі слова — прикметники

- А** зимовий, осінь, літо
- Б** зимовий, осінній, літній
- В** зимувати, осінній, літа

400. Прочитайте текст. Перекажіть його.

Людина може значно довше прожити без їжі, ніж без води. Ковток прозорої джерельної води дарує радість мандрівникам. Дерево біля криниці оберігає воду від спеки. Поруч стоїть чепурненька лавка, відрець й полив'яний кухоль.

Глибока народна шана до живих джерел (*За Вадимом Скуратівським*).

- Спишіть текст, визначте тему. Підкресліть прикметники в другому реченні. У передостанньому реченні підкресліть іменники.

401. Виконайте тести.

1. У якому рядку всі спільнокореневі слова належать до різних частин мови?

- А** працюючий, праця, працювати
- Б** ліс, лісник, лісника
- В** писати, написати, пишу

2. У якому рядку всі іменники стоять в орудному відмінку?

- А комірцем, мамою, сонцем
- Б комірець, мамою, сонцем
- В комірцем, мама, сонце

3. У якому рядку всі дієслова належать до майбутнього часу?

- А купуватимуть, писатимуть, співають
- Б купуватимуть, будуть писати, співатимуть
- В купував, писав, співатимуть

402. Прочитайте текст.

Ми з мамою **поїхали** до «Дитячого світу» купувати мені нове пальто. Ой, ми **переміряли** сто пальт! Нарешті ми вибрали. Сіреньке, у клітинку, з пухнастим комірцем. Такого пальта в мене ще не було! Продавець видала нам чек і подала пакет не мамі, а мені. Удома мама **покрутила** мене в новому пальті й **відпустила** в ньому погратися у дворі (*За Галиною Лебедевою*).

- Спишіть текст. Підкресліть *не* з дієсловом. У другому й останньому реченнях підкресліть дієслова.
- Позначте префікси у виділених словах.
- Позначте суфікс у підкресленому слові, зробіть аналіз цього слова як частини мови.

ВІДПОВІДІ ДО ЗАГАДОК:

с. 12 (вправа 18) кульбаба;	с. 110 (вправа 266) яблуко;
с. 21 (вправа 37) лелеки;	с. 128 (вправа 309) абрикос;
с. 29 (вправа 52) крапка;	с. 129 (вправа 311) диня;
с. 62 (вправа 135) листок;	с. 140 (вправа 336) їжак;
с. 73 (вправа 168) вітряк;	с. 162 (вправа 390) сіль, ріка, тінь.
с. 81 (вправа 189) вітер;	
с. 89 (вправа 214) суфікс;	

ШАНОВНІ БАТЬКИ І ВЧИТЕЛІ!

Перед вами підручник «Українська мова. 3 клас», який входить до навчально-методичного комплексу, що складається з «Робочого зошита з української мови» (перша і друга частини), «Зошита для тематичного оцінювання з української мови», «Зошита з розвитку писемного мовлення», а також «Книжки для вчителя: орієнтовний навчальний зміст уроків з української мови».

Кожний посібник навчально-методичного комплексу є логічним продовженням змісту підручника, доповнює й поглиблює його.

Новизною навчального матеріалу підручника є введення текстової основи. Використання текстів у процесі засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь і навичок — це текстоцентричні технології.

Система текстів відповідної тематики як дидактичний матеріал із розробленими завданнями спрямована на шість рівнів вивчення української мови: фонетико-фонематичному, лексико-семантичному, словотвірному, морфемному, морфологічному, синтаксичному. Це забезпечує реалізацію принципу перспективності, який зорієнтований на основну та старшу школу.

Текстоцентричні технології передбачають засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь і навичок на основі текстів. Вони забезпечують усвідомлення структури тексту й функцій мовних одиниць у ньому, формування вмінь сприймати, відтворювати чужі й створювати власні висловлювання, здійснювати міжпредметний зв'язок української мови з іншими предметами.

Текстоцентричні технології уможливають внутрішньопредметні зв'язки всіх частин мови. Тексти сприяють інтеграції мови з навчальним змістом математики, природознавства, образотворчого мистецтва, трудового навчання, основ здоров'я тощо. Добірка текстів здійснювалася з урахуванням жанрової та тематичної різноманітності. Це твори сучасної дитячої української та світової літератур, дитяча періодика, твори усної народної творчості. За тематичним спрямуванням — це твори про природу в різні пори

року, про людей праці, твори, які утверджують добро, людяність, працелюбність, ознайомлюють із традиціями українського народу, пізнавально-розвивальні, енциклопедичні.

До навчального змісту підручника введено 17 уроків розвитку писемного мовлення, що є новизною. Звертаємо вашу увагу на те, що навчальний зміст уроків розвитку писемного мовлення розподілений так: ілюстративний матеріал до теми вміщений у підручнику, а тексти — зразки, плани, опорні слова та сполучення слів — у «Зошиті з розвитку писемного мовлення». Орієнтовна структура уроків розвитку писемного мовлення подається в «Книжці для вчителя». Однак учитель може використовувати додаткові навчально-дидактичні матеріали.

Структурування навчального змісту підручника зроблено відповідно до вимог чинної програми й уключає передбачені програмою розділи.

Зміст кожного розділу підручника спрямований на забезпечення мовленнєвого розвитку третьокласників та їхню мовну освіту, ураховує дидактичні принципи науковості, доступності та перспективності.

Залежно від дидактичних цілей види і форми роботи за навчальним змістом підручника мають відповідні позначення. Пропонуємо рубрику «Спілкуймося красно», започатковану в підручнику «Українська мова» для 2 класу і в «Букварі». Ця рубрика підсилює мовленнєву та соціокультурну змістову лінію, сприяє засвоєнню правил етикетної поведінки під час спілкування, уживанню формул мовленнєвого етикету. Постійною роботою, що забезпечує розвиток культури мовлення впродовж навчального року, є робота зі словниковими словами програми. З метою засвоєння лексичного багатства мови введено рубрику «Тлумачний словник», яка позначена логотипом із зображенням словничка. Матеріал рубрики забезпечує набуття школярами вмінь працювати зі словниками. Запропоновані завдання на вибір, завдання підвищеної складності спрямовані на особистісно-орієнтовані види роботи.

Бажаємо успіху!

Автори

ЗМІСТ

МОВА І МОВЛЕННЯ

Мова — найважливіший засіб людського спілкування	5
Рідна і державна мова	6
Культура усного та писемного мовлення. Слова ввічливості . . .	8

ТЕКСТ

Текст і його ознаки	10
Змістовий зв'язок між частинами тексту	11
Абзац. Роль абзаців у тексті	13
Ознаки художнього та наукового текстів	15
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Написання правил на тему «Поведінка в осінньому лісі»	17
Ознаки ділового тексту	17
План тексту	19
Текст-розповідь	21
Текст-опис	23
Текст-міркування	25

РЕЧЕННЯ

Закріплення та узагальнення вивченого про речення	27
Речення за метою висловлювання.	29

<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Робота з деформованим текстом	30
Речення окличні та неокличні	31
Звертання, розділові знаки при них	32
Члени речення. Головні та другорядні члени речення.	
Зв'язок слів у реченні	34
Зв'язок між словами в реченнях. Словосполучення	36

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Пряме й переносне значення слів	39
Слова, що мають кілька значень	40
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Робота з деформованим текстом	42
Слова, що звучать однаково, але мають різні значення	43
Синоніми. Роль синонімів у тексті	44
Антоніми	45
Фразеологізми	47
Культура мовленого слова	49

БУДОВА СЛОВА

Поняття про закінчення	50
Основа слова. Частини основи: корінь, префікс, суфікс	52
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Складання художнього тексту за початком, сюжетними малюнками і планом	54
Корінь слова. Спільнокореневі слова	54
Чергування голосних [о], [е] з [і] у коренях слів	56
Чергування приголосних [г], [к], [х] із [ж], [ч], [ш] і [з'], [ц'], [с']	58
Вимова та правопис слів із ненаголошеними [е], [и] у корені слова, що перевіряються наголосом	59

Вимова та правопис слів із ненаголошеними [е], [и] у корені слова, що не перевіряються наголосом	63
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Складання інструкції «Як зробити рамку для фотографії»	64
Вимова і правопис слів із дзвінками та глухими приголосними звуками	67
<i>Урок розвитку писемного мовлення. Листи.</i>	
Префікс. Словотворча роль префіксів	76
Творення слів із найуживанішими префіксами	77
Префікси, співзвучні з прийменниками	78
Правопис префіксів <i>роз-</i> , <i>без-</i> . Перенос слів із префіксами . .	79
Спостереження за збігом однакових приголосних на межі префікса та кореня.	81
Написання префіксів <i>з-</i> , <i>(с-)</i>	82
Апостроф після префіксів перед <i>я, ю, є, ї</i>	83
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Написання запрошення (привітання)	84
Перенос слів із префіксами	85
Суфікс. Роль суфіксів	87
Творення слів із найуживанішими суфіксами	89
Збіг однакових приголосних звуків на межі кореня та суфікса	90
Поділ слів із суфіксами для переносу	92
Узагальнення вивченого про будову слова	93
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Навчальний переказ	94

ЧАСТИНИ МОВИ (загальне поняття)

Повторення знань про різні частини мови:	
іменник, прикметник, дієслово.	95
Службові слова. Роль службових слів у реченні	97

Спільнокореневі слова, що належать до різних частин мови . . .	98
Зв'язок слів у реченні	99
Іменник як частина мови	100
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Написання переказу за колективно складеним планом	103
Іменники — власні та загальні. Велика буква у власних назвах	104
Велика буква в кличках тварин	105
Поняття предметності	107
Рід іменників: чоловічий, жіночий, середній	110
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Складання тексту за поданими початком, кінцівкою та ілюстраціями	112
Змінювання іменників за числами: одиниця та множина	114
Змінювання іменників за відмінками	117
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Удосконалення змісту та форми написаного тексту. Відповідність тексту його темі	121
Прикметник як частина мови	123
Зв'язок прикметників з іменниками	124
Уживання прикметників у прямому і переносному значеннях	125
Прикметники-антоніми. Прикметники-синоніми	127
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Складання тексту-опису «Соняшник»	128
Уживання прикметників у загадках	128
Уживання прикметників в описах	130
Змінювання прикметників за родами в сполученні з іменниками	131
Родові закінчення прикметників	133
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Написання переказу за колективно складеним планом	136

Змінювання прикметників за числами в сполученні з іменниками	137
Дієслово як частина мови	140
Зв'язок дієслова з іменником у реченні	142
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Написання переказу за прочитаним твором без зачину та кінцівки	144
Дієслова-антоніми	144
Дієслова-синоніми	147
Змінювання дієслів за часами	148
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Складання висловлювання про прочитаний твір	151
Написання <i>не</i> з дієсловами	156
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Складання привітання до Дня матері	158

УРОКИ ПОВТОРЕННЯ

Що ми знаємо про текст, речення	164
<i>Урок розвитку писемного мовлення</i>	
Складання розповіді на тему «Мої літні канікули»	165
Що ми знаємо про будову слова	165
Що ми знаємо про частини мови	166
Відповіді до загадок	168
Звернення до батьків і вчителів	169

Навчальне видання

ЗАХАРІЙЧУК Мар'яна Дмитрівна,
МОВЧУН Антоніна Іванівна

Українська мова

Підручник

для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

*Художники В. Дунаєва, Ю. Мітченко, І. Олейников,
Є. Рачов, Ю. Ясінська*

Редактор Н. Забаштанська

Обкладинка, художнє оформлення, макет Ю. Ясінської

Технічний редактор Л. Ткаченко

Комп'ютерна верстка О. Руденко

Коректор І. Барвінок

Підписано до друку 11.10.2013 р. Формат 70×100/16.

Папір офс. № 1. Гарнітура Прагматика.

Друк офс. Ум. др. арк. 14,256. Обл.-вид. арк. 15,70+0,54 форзац

Умовн. фарбовідб. 57,00.

Наклад 210 242 прим.

Зам. № 13-10-1806.

Видавництво «Грамота»

01033, м. Київ, вул. Паньківська, 25, оф. 15

тел./факс: (044) 287-11-44, 287-11-66, 287-11-88,

253-98-04, 253-90-17, 253-92-64

Електронна адреса: gramotanew@bigmir.net

Свідцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів видавництва «Грамота»

у ТОВ «ПЕТ», 61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 17

Св. ДК № 4526 від 18.04.2013 р.